T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELAM BİLİM DALI

SAİD NURSİ'NİN MATERYALİZM ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan

Hasan ÇİFTÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

BİNGÖL-2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *[SAİD NURSİ'NİN MATERYALİZM ELEŞTİRİSİ]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

07 /11 / 2019

Hasan ÇİFTÇİ

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Hasan ÇİFTÇİ] tarafından hazırlanan *[SAİD NURSİ'NİN MATERYALİZM ELEŞTİRİSİ]* başlıklı bu çalışma, *[07/11/2019]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[TEMEL İSLAMİ]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. Erkan YAR (F.Ü)	İmza: …………………..
Danışman	: Doç. Dr. Abdunnasır SÜT (B.Ü)	İmza: …………………..
Üye	: Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR (B.Ü)	İmza: …………………..

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve .... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın önemli müttefiklerinden olan Bediüzzaman Said Nursi, yaşadığı dönemin fikir ve inanç problemlerini konu etmiş ve sürekli tartışma konusu olmuş önemli bir mütefekkirdir. Aydınlanma felsefesi ve modernitenin düşünce dünyasında tartışma konusu ettiği önemli konulardan birisi de materyalizmdir. Materyalizm, varlığı madde ve etkileşimlerine indirgeyerek açıklayan, evreni kendisi dışındaki aşkın ve yüce bir varlığın müdahalesine kapatan bir düşünce sistemidir. Said Nursi'nin yaşadığı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde batıdaki fikri akımlardan etkilenmeler yaşanmıştır. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve batıdan yapılan tercüme faaliyetleri ile Müslümanlar da bu akımlardan etkilenmişlerdir. Doğal olarak bu fikirlere ve akımlara karşı Müslüman aydınların önemli bir tepkisi olmuştur. Bu tepkiyi ortaya koyanlardan biri de Said Nursi'dir. O "Ümmetin imanını yok edecek olan ejderha" olarak tanımladığı materyalizme karşı en büyük tepkiyi göstermiştir.

"Said Nursi'nin Materyalizm Eleştirisi" adlı bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, materyalizm kavramı ve tarihsel süreci ele alınmıştır. Birinci bölümde, materyalist felsefe bağlamında genel değerlendirmeler ve eleştiriler yapılmıştır. İkinci bölümde tabiat felsefesi bağlamında değerlendirmeler ve eleştiriler yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise tevhid bağlamında bazı değerlendirmeler ve eleştiriler yapılmıştır.

Bu çalışmanın şekillenmeside rehberlik ederek yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdulnasır SÜT'e, tezimizi okuyarak bize çok değerli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY ve Arş. Gör. Ahmet ARSLAN'a müteşekkirim. Ayrıca bu çalışma süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşime en içten duygularımla teşekkür ederim. Bu çalışmayı, hayatım boyunca bana destek olan ve bu sene vefat eden rahmetli babama ithaf ediyorum.

Hasan Çiftçi

ÖZET

Türkiyedeki ve batıdaki fikri akımların etkin olduğu bir dönemde yaşayan Said Nursi, özellikle inkârcı akımlara ve bu minvalde neşet eden itikadi problemlere, Kur'an-ı Kerim'i merkeze alarak aklî/mantıkî ve bilimsel cevaplar vermiştir. Ateist ve deist argümanların yaygınca yazıldığı bu dönemde verilen bu cevaplar kelami literatür açısından çok önemlidir. Felsefe ve bilimden kaynaklanan inkârcı fikirlerin, yine Kur'an-î temellendirmelerle felsefe ve bilim ışığında yok edilebileceğini belirtmiştir. Said Nursi, materyalizm dâhil bütün inkârcı akımların, insandaki "benlik" duygusu ve tabiattaki "atom"dan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Materyalistlerin, varlığın ve kâinatın en küçük yapıtaşı olan atomlara ezelilik ve ebedilik verilmesine şiddetle karşı çıkarak; hareketsiz, ilim ve hikmetsiz atomlara bu görevi yüklemenin imkânsızlığı ispatlamaya çalışmıştır. Tabiatı, atomu ve sebepleri inkâr etmeyen Said Nursi, bunların "ilahlaştırmasına" ve "şerik" olarak kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Kâinattaki ve mevcudattaki mükemmel ahenk ve düzenin ancak tek bir merkezden (tevhid) çıktığını savunarak, bu durumu Allah'ın varlığının ve birliğinin en büyük delili olarak kabul etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Felsefe, Materyalizm, Said Nursi, Tabiat, Atom.

ABSTRACT

Said Nursi, who lived in the period that the intellectual movements played an active role in Turkey and West, gave rational/logical and scientific answers especially for denialist movements and faith/theological problems which have arisen in this manner by centering the “Holy Quran”. The answers that given in this period to the atheist and deist arguments were commonly written is crucial in terms of Kalam literature. Said Nursi stated that the denialist’s ideas arising from philosophy and science could be destroyed in the light of philosophy and science based on grounding of Holy Quran. He suggested that all the denialist movements including materialism were originated from “the sense of self” of human being and “atom” in nature. He also argued against that the atoms which are the smallest building block of the existence and universe were attributed to eternality and eternity by Materialists; and tried to prove the impossibility of imposing this task on stationary and unscientific atoms. Said Nursi did not denied the nature, atom and reasons opposed that those were divinized and accepted as polytheist. He defended that the splendid harmony and order in the universe and earth were created by only one center (Tawhid) and accepted this case as the biggest evidence of existence and oneness of God (Allah).

Key Words: Kalam, Philosophy, Materialism, Said Nursi, Nature, Atom

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.m.	: adı geçen makale.
A.Ş.	: anonim şirket
Bkz./bkz.	: bakınız.
c.	: cilt.
c.c.	: cele celaluhu.
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
ed.	: Editör.
Ens.	: Enstitüsü.
Fak.	: Fakültesi.
Haz.	: Hazırlayan.
H/h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
İl.	: İlahiyat.
M.	: Miladi.
Müt.	: Mütercim.
ö.	: Ölüm Tarihi.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Thk.	: Tahkik.
Sad.	: Sadeleştiren.
vb.	: ve benzeri.
vs.	: vesaire
Yay.	: yayınları.
yy.	: yüzyıl.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Said Nursi, 20. asrın önemli dini ve fikri simalarından birisidir. Hem siyasi hem de bazı kelami konularda yenilikçi kimliğiyle öne çıkan bir kişidir. Said-i Nursi, kendini Müslüman topluma hizmet etmeye adamış ve bu hissiyatını en yakınındakilere değişik vesilelerle aktarmıştır. Dönemin sancılı süreci içerisinde meseleleri genişçe tahlil eden Said Nursi, eserlerinde dönemin problemlerine değinmiş ve bu problemlere Kur'an'î eksenden bakarak çözümler getirmiştir. Saidi Nursi'nin yaşadığı dönemde dini düşünce açısından büyük bir problem oluşturan düşüncelerden birisi de materyalizm idi.

Materyalizm, batı düşüncesinin önemli bir felsefi ürünüdür. Batı ülkelerinde felsefi bir meslek, batı medeniyetinin sosyal, ekonomi, eğitim ve kültür hayatına yansımaları olan önemli bir mesele olarak değerlendirilmiştir

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ciddi bir ilerleme kaydeden Batı dünyası karşısında İslam dünyası, yaşanan gelişmelere ayak uyduramayarak, geri kalmıştır. Batının sahip olduğu bilimsel, ekonomik ve teknik ilerleme, İslam toplumunu Batıya bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık kendisini her alanda göstermiştir. Özellikle bir kısım Osmanlı aydınlarının batıdaki materyalizm akımına körü körüne bir bağlanmaları söz konusuydu. İslam dünyasında, 19. ve 20. yüzyılda Batı'daki fikirlerin etkisinin islam dünyasına etkilerine karşı çıkan önemli müfekkirler vardı. Bu çalışma, Saidi Nursi özelinde, bir kısım Osmanlı aydınının Avrupa'nın etkisinde kalarak savundukları İslam'a aykırı materyalist düşüncelere karşı verilmiş cevaptır.[1]

Bu durum günümüz dünyasında da Müslüman toplumların kendi dini inanışlarına ve değer yargılarına uygun olmayan, batının etkisinde bir yaşam tarzının gelişmesine neden olmuştur. Kendi inanışlarına uygun bir yaşam tarzını yeniden diriltmek isteyen Müslümanlarla batılı değerler arasında belli çatışmalar yaşanmaktadır ve çatışmalar dönemsel olarak siyasi ve askeri müdahalelere dönüşmektedir. Batılılaşmanın İslam toplumlarına getirdiği değişimler ve Müslümanların nasıl bir davranış sergilemesi gerektiği bu çalışmanın önemini ortaya

[1] Esat Arslan, *Socıal And Ethıcal Thought Of Bediüzzaman Said-i Kürdi*, Sabancı University Institute of Social Sciences, İstanbul 2004, s.2

koymaktadır. Said Nursi, eserleriyle İttihadı İslam düşüncesinin gerçekleşmesi için gerekli şartlara vurgu yapmıştır. Batı medeniyetinin gerçekleştirdiği ilerleme ivmesi dikkate alındığında, Nursi tarafından yapılan materyalizm eleştirileri İslam dünyasının ilerleme çabası bakımından bu araştırmanının ana konusunu oluşturmaktadır.[2]

Bu araştırmanın amacı, çağdaş İslam düşüncesi bağlamında Said Nursi'nin inanç temelinde, materyalist düşünceye yaptığı eleştirileri ortaya koymaktır. Said Nursi ile ilgili birçok akademik çalışma mevcut olmasına rağmen onun materyalizme yönelik eleştirilerini müstakil olarak ele alan yetkin bir akademik çalışmaya rastlamadık. Said Nursi'nin eserlerinde materyalizm konusu sıkça işlenmesine rağmen bu tür bir çalışmayı göremedik ve bu alandaki var olan eksikliği gidermeye çalıştık.

Said Nursi, Müslümanların nasıl yaşaması ve düşünmesi gerektiği hususunda yapılması gereken vazifelerden bahsederken, ilk vazifesinin fen ve felsefeden kuvvet alan ve materyalist düşünceden gelen Allah'ı inkâr fikrine aklî ve mantıkî cevaplar üreterek, imana hizmet etmenin önemine vurgu yapmaktadır.

Müslümanların ve islam dünyasının batı karşısında teknik ve kültür ve fikri açıdan geri kalmış olması, islam dünyasında modernist akımların ortaya çıkmasına, din ve kültürüne yabancılaşmasına neden oldu. Materyalist düşünce temelinde gelişen batıdan ilham alan bir kısım aydınlar, toplumu batılılaşma ve çağdaşlaşma temelinde dönüştürme çabaları ortoya koymuşlardır.

Günümüze kadar ki dini kabuller ile materyalist kabuller birbirinden etkilenmişlerdir. Günümüzde meydana gelen itikadı sapmalar, ateizm vb. farklı akımların temelinde de materyalizmin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Biz de bu çalışmamızda, materyalizmin günümüz İslam ve Müslüman hayatında itikadı, ameli ve özellikle ahlaki konularda ne tür olumsuz etkiler bıraktığını, Said Nursi'nin Materyalizm eleştirileriyle ortaya çıkarmaya çalışmaktayız.

Bu çalışma yapılırken, öncelikle konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapıldı. Said Nursi'nin eserleri incelenerek konuyla ilgili bilgiler derlendi. Bunun yanında Said Nursi'nin materyalizm ve din karşıtı düşünce ve akımlara karşı

---

[2] Elif Dede, *Modernlik ve Çağdaş İslam Düşüncesi*,(İbrahim M. Abu Rabî) 2009, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2013, s.181.

görüşleri merkezinde yazılan kitap ve makalelerden, yapılan panel, sempozyum ve tercümelerden istifade edildi.

"Risale-i Nur Külliyatı", özellikle tevhid ve iman ile ilgili temel görüşlerinin yer aldığı "Sözler" adlı eseri çalışmamızın temel kaynağı niteliğindedir. Yine "Lem'alar" adlı eseri özellikle de "23. Lem'a" olan "tabiat risalesi" konumuzla doğrudan bağlantılı olduğundan, bu çalışmalardan daha fazla yararlandık.

Müellifin düşüncelerini doğru ve detaylı bir şekilde aktarmaya azami şekilde dikkat etmeye çalıştık. Anlaşılması zor ve dili ağır olan kısımları sade, açık ve kısa cümlelerle ifade etmeye çalıştık. Eserlerin dili Osmanlıca olmasından dolayı bütünlüğü bozmamaya dikkat ettik. Bazı kelime ve kavramların anlam ve cümle bütünlüğü bozulmaması için aynen aktarmayı uygun gördük.

Bu çalışmanın güçlüklerinden birisi, Saidi Nursi'nin din karşıtı düşünce ve akımlara ilişkin görüşlerinin eserlerinde derli toplu değil, serpiştirilmiş olarak bulunmasıdır. Bu durum, Saidi Nursi'nin görüşlerini doğru bir şekilde sunma ve değerlendirme imkânını zorlaştırmaktadır. Ancak mümkün oldukça Saidi Nursinin materyalizm başta olmak üzere onun din düşüncesine dair görüşleri derlemeye ve değerlendirmeye gayret edildi. Bunu yaparken, Saidi Nursi'nin bu konudaki görüşlerine ilişkin yapılan çalışmalardan yararlanmaya gayret edildi. Ayrıca Said Nursi'nin eski ve yeni Said dönemi eserleri incelenerek, materyalizme bakış açısı Çağdaş İslam düşüncesi bağlamında sunulmaya çalışıldı.

B. MATERYALİZM VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Materyalizm Kavramı

İngilizcesi "*materialism*", Fransızcası "*materialisme*" ve Almancası "*materialismus*" olan kelimenin dilimizdeki tam karşılığı maddeciliktir. Bu görüşü benimseyen kişiye maddeci veya materyalist denilir. Materyalizm, gerçek ve var olan her şeyi maddeye bağlayan, maddeyi bu âlemin temel ve asli unsuru olarak kabul eden görüştür. Ayrıca sadece duyular sonucu elde edilen ve algılanabilen gerçekliklerin varlığını kabul eden düşünce sistemidir.[3] Materyalizm, "*Ontolojide maddeyi değişmez aktif ve dinamik bir ilke olarak kabul eden, ruh ve fikir gibi manevi cevherlerin bu maddenin tezahürü olduğunu iddia eden veyahut bunları*

[3] Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara 2014, s.15.

inkâr eden görüştür."[4] Varlıkların âlemdeki asıl gerekliliğinin madde olduğunu canlı ya da cansız, somut ya da soyut olan her şeyi maddeye veya maddesel etkileşimlere bağlayan doktrinin genel adıdır.[5]

Materyalizm var olan her şeyi maddeden ibaret olduğunu, maddeden bağımsız fizik ötesi bir alanın bulunmadığını, insandaki duygu, düşünce ve bilinç gibi soyut şeylerin de maddeden türediğini, yani olup biten her şeyi maddi sebeplerle açıklamaya çalışan akıma verilen genel addır.[6] Dış dünyaya öncelik veren ve özdeğe öncelik veren felsefi akımdır.[7]

Materyalistler maddelerin birleşerek eşyanın oluşmasına, ayrılarak yok olmasına neden olurlar. Materyalistlere göre âlemde yer kaplamayan hiçbir şey yoktur. Maddeler aşkın ve duyularla algılayamadığımız bir güçten gelmez. Maddeler, kaynağını özlerinden gelen sürekli bir hareketten alırlar. Onların hareket etmesine neden olan hareket, zorunlu olarak bu hareketlere etki yapar.[8]

İlk dönem yunan maddeciliğinden günümüze kadar, âlemi maddi yönden açıklamaya çalışan görüştür. Âlemi madde denilen tek bir öze indirgemeye çalışan tekçi bir akımdır. Aynı zamanda âlemin sonsuz atomlardan oluştuğunu kabul ettiği için de çokcu bir yapıyı da kabul eden bir sistemdir. Aynı zamanda sosyal olayları da maddi sebeplerle açıklamaya çalışır.[9] Ayrıca ahlaksızlık, sınırsız, frenlenmemiş bir zevk arzusu ile insan ufkunun manevi gereksinimlerini göz ardı ederek yalnızca maddi gereksinimlerle sınırlandıran bir akımdır.[10]

Materyalizmin ilk evresi tanrının varlığını ve aşkınlık fikrini reddetmektir. İkinci evresi ruhun hareketlerini maddeye indirgemektir. Üçüncü evrede de ruh ile üzerinde bulunduğu insanla birlikte dünyayla aralarında bulunan her şeyi kavramak ve onu ilişkilerle bağlı nesneler örgüsü haline getirmektir.[11]

Materyalizm, zaman geçtikçe farklı hareket alanları buldu. Farklı zamanlarda, farklı isimlerle beraber anılmaya başladı. Konumuzun ileriki evrelerinde bu isimler

---

[4] Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.285.

[5] Cemal Yıldırım, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Doruk Yayınları, İstanbul 2004, s.128.

[6] Aydın Topaloğlu, *Materyalizm*, DİA, TDV Yayınları, Ankara 2007, c. XXVIII, s.137.

[7] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.248.

[8] Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul 1998, s.35-36.

[9] Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, Nobel Yayınları, Ankara 2008, s.29.

[10] Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), Sol Yay., Ankara 1996, s.134.

[11] Jean-Paul Sartre, *Materyalizm ve Devrim*, (Çev. Emin Türk Eliçin), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998, s.9.

karşımıza çıkacağından şimdiden kısaca değinmekte fayda görüyoruz. Bunlardan bazıları İlhâd, Zındık, Dehriyyûn ve Ateizm'dir. İlhâd, Genel olarak Allah'ın varlığına, birliğine inanmayarak, itikâttan sapmak, inanç bozukluğu ve dinsizlik anlamlarında kullanılmıştır.[12] Zındık, Arapça kökenli bir kelime olup "*inanç yolundan sapanlar*." anlamında kullanılmıştır. Dehriyyûn ise "*zaman olarak âlemin bir başlangıcının olmadığını ve zamanın her şeyi yok ettiğine inanılan düşüncedir*."[13] Ateizm ise, tanrıyı hayatına sokma gereği duymayan ve tartışarak, düşünerek tanrının olmadığını ispat etmeye çalışan felsefi bir akımdır.[14]

2. Materyalizmin Tarihsel Gelişimi

Materyalizm hakkında bütüncül bir fikir elde etmek istersek, hangi çağda ve dönemde nasıl algılanmış, nasıl açıklanmış ve ne tür değişimlerden geçmiş, bunları bilmemiz konunun tamamını anlamamız açısından önemlidir. Şimdi bu başlığımızda materyalizmin ilk çağdan başlayarak 20.yy kadar ne tür evrelerden geçtiğini; gerek antik yunan dönemi filozoflarının, gerek batı filozoflarının, gerekse İslam filozoflarının, görüşlerine kısaca değinmeye çalışacağız. Acaba materyalizm ilk olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır? Hangi tarihi süreçlerden geçmiş? Şimdi bu soruların cevabını bulmaya çalışacağız.

2.1. İlk Çağda Materyalizm

Materyalizmin kökü ilk çağa kadar dayanmaktadır. İlk çağın belli başlı tabiatçı ve materyalist filozofları Thales (M.Ö 625-545), Anaximandros (M.Ö 610-546), Anaximenes (M.Ö 584-524), Herakleitos (M.Ö 544-484), Leukippos (M.Ö 5.yy), Demokritos (M.Ö 460-370) ve Epikuros'tur. (M.Ö 341-270) Bu filozoflar için temel problem, varlığın "*arkhe*"sini yani kaynağını bulma problemiydi. Nihayetinde her bir filozof farklı bir kaynak kabul etmiştir.

Thales her şeyin " arkhe" sini yani ilk ve temel maddesini "su" olarak kabul etmiştir. Ona göre her şey canlıdır ve su, her şeyi tanrısal bir güç ile yaratma kudretine sahiptir.[15] Anaximandoras'a göre "arkhe", sonsuz ve tükenmez bir yapıda olmalıydı. Bu da "apeiron"dur. Ona göre varlığın ilk ve temel kaynağı sınırı olmayan

---

[12] İsmail Cerrahoğlu, "İlhâd Kelimesinin Anlamı ve Memleketimizdeki İlhâd Hareketleri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, sayı 5, Ankara 1987, s.5.
[13] Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İl. Fak. Yayınları, İzmir 2002, s.207.
[14] Aydın, *a.g.e,* s.210.
[15] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016, s.19-21.

ve sonsuz olan şeydir.[16] Anaximenes, "arkhe"yi yani ilk ve temel madde olarak havayı görmektedir. Anaximandros'u eleştirerek, ilk ve temel olan kaynağın belirsiz ve sonsuz olma zorunluluğunun olmadığını belirtmiştir. Ona göre hava, yoğunlaşma ve seyrekleşme yoluyla diğer varlıkları meydana getirir.[17]

Herakleitos'a göre "arkhe" ateştir. Bazen de sıcak nefestir. Ona göre her varlık başkalaşmış ve dönüşmüş ateştir. Hatta hava ve su da sönmek veya tekrar ortaya çıkmak için sönmüş birer ateştir. Toprak, dağlar, kıtalar ve bütün katı maddeler sönmüş birer ateştir.[18] Herakleitos, var olanın yok olamayacağını savunur. Ona göre ölüm kaynağında ateş olan maddelerin birbirine dönüşmesi ve birbirini oluşturmasıdır. Ölüm bir yok olma değil yeni bir maddeyi ortaya çıkarmadır. Ona göre ruh da ateştir. Güç ve iktidarla donanmış cesur ruhlar, yanmayı sürdürdükleri için, bedenleri ölünce logosla[19] birleşir. Bir nevi tanrıyla birleşir. Güçsüz ve zayıf olan ruhlar yok olup suya dönüşürler. Hatta bu düşüncesini kendi bedeninde de uygulamak için bedenini gübrelediği ve bunun sonucunda bitkin düşerek hayatını kaybettiği rivayet edilir.[20]

Yukarıda saydığımız filozoflar, her şeyin ilk ve temel kaynağını maddede aramalarından dolayı materyalist olarak görünmelerine rağmen, ilke olarak saptadıkları bu temel maddeleri doğanın somut olarak elde edilen bilgilerinden ziyade, bir soyutlama biçimi olarak ele aldıklarından bunlar, "*soyut materyalistler*" olarak adlandırılması daha makuldür.[21]

Gerçek anlamda maddeci(atomcu) felsefenin temelini atan filozoflar Leukippos ve öğrencisi Demokritos'tur. Leukippos ile ilgili çok kaynak ve bilgi olmamakla beraber onun fikirleri daha çok öğrencisi olan Demokritos'un fikirlerinden bilinmektedir. Çünkü Leukippos'un fikirleri ile Demokrotis'un fikirleri birbirine karışmıştır. Ve ikisinin fikirleri ayrılmaz bir bütün olarak aktarılır. Eserleri ve düşünceleri ayrılmaz bir bütündür.[22]

Demokritos'a göre atomlarda renk, ses, sıcak ve soğuk gibi özellikler bulunmamaktadır. Bunlar atomların duyu organlarımızla etkileşime geçmeleri

---

[16] Gökberk, *a.g.e,* s.22-23.
[17] Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi I*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2006*,* s.118-119.
[18] Weber, *a.g.e,* s.21.
[19] Tanrısal güç.
[20] M. Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, İstanbul 2013, s.63-66.
[21] Ağaoğulları, *a.g.e*, s.57-58.
[22] Arslan, *a.g.e,* s.312-313.

sonucu ortaya çıkarlar. Bütün bu olgular duyu organlarına bağlıdır. Duyu organlarının üç temel özelliği vardır. Sertlik, şekil ve büyüklük. Hem gözle görülen hem de görülmeyen büyüklükte atomlar vardır. Bu atomlar ezelden beri boş bir yerde sürekli hareket halindedirler. Bu sıfatlarda atomların kendisi gibi ezeli ve ebedidirler. Ne yaratılmışlardır ne de yok olacaklardır.[23]

Demokritos'a göre acı ve tatlı, soğuk ve sıcak duyumların saymaca bir anlaşmasından ibarettir. Bunlar gerçekte hiçbir şeye karşılık gelmezler. Duyularımızın algıladığı şeyler, durumdan duruma ve kişiden kişiye göre değişebilmektedir. Her şey insan bedenindeki atomların geçici düzeniyle ve onların duyusal alandaki geçici birleşimlerin gösterdiği tepkiler sonucu ortaya çıkmaktadır.[24]

Demokritos, Ay, Güneş ve Yıldızların oluşumunu tıpkı Anaxagaros gibi "*nous*" adı verilen bir çevrinti hareketi sonucunda boşluğa fırlayıp kendiliğinden meydana gelmiş taş yığınları olarak görmektedir.[25]

Leukippos'a izafe edilen bir sözde; " Hiçten bir şey meydana gelmez ve var olan şey asla yok edilemez." Diyerek, atomların yaratılmadıkları gibi ortadan kaldırılıp yok edilemeyeceklerini savunur. Ayrıca bu atomları bölünemez, parçalanamaz ve kendilerine nüfuz edilemez ve değişmez varlıklar olarak görmektedir.[26]

Demokritos, atomların çok farklı şekillere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu atomlara dışarıdan herhangi bir güç ve kuvvetin etkisi olmadan, kendiliğinden bir harekete sahip olduğunu söylemektedir. Bu hareketlerin ise tamamen tesadüfi bir şekilde ortaya çıktığını açıklamaktadır.[27] Bu düşüncesiyle Demokritos düşünce tarihinin en materyalist filozofu olarak tarih sahnesindekini yerini almıştır. Bu düşüncesiyle yüce ve aşkın bir yaratıcının varlığına hiçbir şekilde açık kapı bırakmamıştır. [28]

Bir diğer materyalist filozof olan Epiküros da maddenin sonsuz ve sınırsız sayıda olduğunu, yaratılmamış ve yok edilmeyen, sürekli hareket halindeki atomlardan olduğunu kabul ettiğinden, Demokritos ile aynı fikirdedir. Felsefeyi

---

[23] Kamuran Birand, *İlk Çağ Felsefe* Tarihi, Ankara Üniv. İl. Fak. Yay., Ankara 1958, s.28.
[24] W.K.C Guthrıe, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, s.73.
[25] Gökberk, *a.g.e*, s.36.
[26] Arslan, *a.g.e*, s.317.
[27] Arslan, *a.g.e*, s.318-320.
[28] Birand, *a.g.e*, s.29.

insanlık âleminin hizmetçisi olarak görmektedir. Hatta bilimi de felsefenin içine katmaya çalışan ilk filozoftur. Felsefeyi fizik ve etik olarak ikiye ayırmaktadır. Mantığından çok hayal âlemine göre hareket etmişse de nedensellik sorununda Demokritos'tan ayrılmıştır. Ona göre tanrılar evrenin yaratıcısı ve yöneticisi değildir. Tanrıların böyle büyük bir sorumluluk altına girmesini saçma görür. Eğer tanrılar dünyayı yaratsa, mutlak güç ve otorite sahibi olan aşkın bir varlıktan kötülük sudur etmez. Dünyadaki sıkıntılar, çorak toprak ve çöller, kötü insanlar, doğal afetler, hastalıklar ve vakitsiz ölümlerin tanrının işi olamayacağını savunur.[29]

Epiküros, ruh ve bedeni bir olarak görür. Ruh maddi şeydir. Bedenin başına gelen akıbetin aynısı ruhun da başına gelir. Ölümden sonra ruhun daha yüksek bir mertebeye çıkamayacağını savunur. Ölüm korkusunun nedenini artık var olmama düşüncesi değil de istem dışı bir yok olma olduğu için bu korkunun var olduğunu savunur. Ölüm ile ilgili düşüncelerini şu meşhur sözleriyle açıklar: "*Biz varken ölüm bizim için yok demektir. Ölüm gelmişse artık biz yokuz. Şu halde ölüm ile bizim aramızda hiçbir temas mümkün değildir. Ondan o kadar çok korktuğumuz o donmuş temas, hiçbir zaman gerçekleşmez.*"[30]

Epikürüscü felsefenin en büyük temsilcilerinden olan Titus Lucretius (M.Ö 95-55) "De Rum Natura" (Nesnelerin Doğası Üzerine) adlı eseriyle uzun süre unutulmaya yüz tutmuş Epiküros'un o atomcu materyalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Didaktik ve şiirsel bir şekilde yazılan bu eser orta çağ boyunca kabul görmüştür. Bu eserinde maddi hazları en büyük değer ve gaye olarak görmüştür. İnsanın dünyanın bütün nimetlerini tatması gerektiğini belirtmiştir. Sadece zevk ve haz üzerine kurulu hedonist[31] felsefenin doğmasına ön ayak olmuştur. Bu anlayış sonradan Rönesans felsefesine de ilham olmuştur.[32]

2.2. Ortaçağ İslam Düşüncesinde Materyalizm

Orta çağ Avrupa düşüncesinde Hristiyanlık dininin inançlarının felsefi olarak sistemli hale getirme çabası yoğun bir şekilde baş göstermiş olsa da, felsefi faaliyetlerin kilisenin elinde olması sebebiyle materyalizm çok fazla hareket alanı bulamamıştır. Kilisenin baskın ve etkin karakteri nedeniyle Avrupa'da fazla ekili

---

[29] Weber, *a.g.e*, s.89-90.
[30] Weber, *a.g.e*, s.90.
[31] Hazzın en yüksek iyi olduğunu savunan felsefi görüştür.
[32] Gökberk, *a.g.e*, s.176.

olma şansını yakalayamamıştır.[33] Bu bölümde ağırlıklı olarak Yunan felsefesinden aşırı bir etkilenme sonucu, ilhâd ve benzeri akımlara yakın İslam filozoflarına değinmeye çalışacağız.

Bu çağın Avrupa'sında sadece bireysel olarak etkisini göstermeye çalışan birkaç kişi mevcut olsa da bunlardan sadece Nicolas d'Autrecourt (1298-1369) iz bırakmayı başarmıştır. Onun ortaya attığı tezler şu şekildedir. Birincisi, eğer gerçek anlamda tabiatı inceleme yoluna gitseydik, hemen ve kati bir bilime varmış olurduk. İkincisi, Tanrı en yüce ve aşkın varlık olarak düşünülebilir ama böyle bir varlık, kesin olarak bilinemez. Üçüncüsü, Evren ezeli ve sonsuz olduğundan yokluktan varlığa herhangi bir geçiş asla düşünülemez.[34]

İslam tarihinde ilk gerçek İslam filozofu olan el-Kindi (801-873)'ye kadar Antik-Yunan filozoflarından hiçbiri vahiy ve nübüvvete açıkça cephe alıp inkâr yoluna gitmemiştir. Fakat ondan hemen sonra gelen, Allah'ın âlemi ve varlığı yarattığı fikrini inkâr ederek, dinin ve nübüvvetin varlığını inkâr eden, zaman ve maddenin ezeli olduğunu öne sürerek yaratma dâhil bütün olayları tabiat kanunları ile kendiliğinden meydana geldiğini açıklamaya çalışan "Dehrîyye" adında bir grup ortaya çıkmıştır.[35] Şimdi bu grubun en büyük temsilcilerinden olan Ebubekir er-Razî ve İbn Ravendi'nin fikirlerini ele almaya çalışacağız.

2.2.1. Ebubekir er-Râzî (865-925)

İlk gerçek İslam filozu olan el-Kindi'den hemen sonra ortaya çıkan İran asıllı ünlü bir tabip ve filozof olan Ebubekir er-Razî, Kindi'nin düşüncelerine zıt fikirler ortaya atmıştır. El-Kindi, Aristo ve Eflatun hayranlığına rağmen İslam tevhid inancının temel prensiplerinden bir sapma yaşamamıştır. Din ile felsefeyi mükemmel bir şekilde buluşturmayı başarmıştır. Fakat onun halefi konumundaki Ebubekir er-Razî, iki yüze yakın eseriyle ve İslam tarihinin en büyük eflatoncu filozofu olarak ün yapmasına rağmen, İslam'a aykırı ve temelsiz fikirleriyle bu ününü gölgelemiştir.[36]

---

[33] Yusuf Taşdemir, *İsmail Fenni Ertuğrul'un Materyalizme Eleştirel Yaklaşımı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.5.

[34] Weber, *a.g.e*, s.179.

[35] Necip Taylan, *İslam Düşüncelerinde Din Felsefeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013, s.55-56.

[36] Macit Fahri, *İslâm Felsefesi, Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*,(Çev. Şahin Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul 2008, s.54-55.

Aklın insanoğlunu aydınlatma ve yönlendirmede yeterli geldiğini düşünerek, “nübüvvet” makamını gereksiz görmektedir. Devletlerin, milletlerin ve mezheplerin arasındaki sorunların temelinde peygamberliği görmektedir.[37]

Bununla birlikte yüce yaratıcının varlığını kabul etmekle beraber, dine ve peygamberliğe gerek olmadığını ileri sürerek, ilahi kitapların varlığını da eleştirmesinden dolayı deist bir filozof olarak da kabul edilebilir.[38]

Râzi’nin metafizikten etkilenen felsefesi “beş ezeli ilke”den oluşmaktadır. Bunlar Allah, külli nefs, heyûla/mutlak zaman, halâ/mutlak mekân ve dehr/mutlak zamandır. Razi’nin bu fikirlerin oluşmasında kimlerden etkilendiğine dair birkaç rivayet olsa da, bu durum kesin olarak bilinememektedir.[39]

Râzi’ye yaratıcı ilk olarak “aydınlatıcı nurlar”ı yaratmıştır. Bütün mahlûkatları basit ve birleşik nur olarak iki bölüme ayırmıştır. Birleşik nur kâinatın en alt tabakasında olup, sadece duyularla bilinebilir. Basit nur ise en yüksek mertebede bulunur, duyularla algılanamaz. Basit nurdan akli, hayvani ve hareketsiz doğal nefis olmak üzere üç nefis meydana gelir. Tabîi nefisten maddi varlıkların temel özellikleri olan sıcaklık, soğukluk, yaşlılık ve kuruluk şeklinde dört basit tabiat meydana gelir. Daha sonra yaratıcı bu dört basit özellikten birleşik tabiatı, onlar da semevât ve ârzdaki bütün varlıkları meydana getirir.[40]

Râzî, nefsin temelde maddi şeylerden farklı olduğunu kabul eder. Fakat karşılıklı olarak ezeli ilke için, şehevi duygularla donatıldığını ve maddi bir biçime dönüşünceye kadar, tekrar bir araya gelmek için bir mücadele verdiğini belirtmektedir. Nefis bu mücadeleden tek başına galip gelebilecek güçte değildir. Bundan dolayı yaratıcı ile birleşerek kendi fiziksel arzularından zevk alsın diye dünyayı hâlk etmiştir. Yaratıcı bundan sonra felsefi çalışma yoluyla varlıklara, dünyadaki ilk yerlerini hatırlatmak amacıyla kendi cevherinden onları yaratmıştır. Fiziksel zevk içinde yetişen nefisler, felsefenin şifa veren fonksiyonunu ortaya çıkarıncaya kadar, ruhun gücünün etkisiyle yeniden oluşmaya devam edecektir. Sonra daha alt tabakada bulunan maddi dünya, evren, madde ve zamandan oluşmuş bu dünyaya ait unsurlar içerisinde eriyip kaybolacaktır.[41]

---

[37] Fahri, a.g.e, s.57-58.
[38] Hüseyin Karaman, *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemleri*, T.D.V Yayınları, Ankara 2013, s.136.
[39] Hüseyin Karaman, “Ebubekir er-Râzî’nin Felsefesinin Kaynakları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. II, Sayı. 1, 2002, s.34.
[40] Karaman, *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemleri*, s.136.
[41] Fahri, *a.g.e*, s.56-57.

Râzi'ye göre ruhu tedavi etmenin yolu, sürekli eğilimli olduğu ve ahlaken tedavi edilmesi gereken kötü istek ve arzularını tanıyıp, kontrol etmekle başlar. Bu eğilimler hırs, öfke, yalan, cimrilik, sarhoşluk, cinsellik ölüm korkusu vb. gibi duygulardır. Bunlardan ruhu en çok olumsuz etkileyecek olan ölüm korkusudur. Bunu yenmenin iki yolu vardır. Ya ruhun ölümsüz olduğunu ve öldükten sonra daha yüksek bir mertebeye çıktığını kabul etmek. Ya da ölüm korkusu ile ızdırap çeken insanları ikna yoluna gitmektir. Ölüm ile ilgili daha önce değindiğimiz epikürcü düşünceyle paralellik arz etmektedir.[42]

Sonuç olarak Ebubekir er-Râzî, sadece nübüvvetle ilgili görüşlerinden dolayı değil, "beş ezeli varlık" olarak belirttiği maddelerin İslam akaid ve tevhid inancına ters düştüğü için mülhid olarak kabul edilmiştir.[43]

2.2.2. İbnü'r- Ravendi (913/14-?)

Dehriyyûn düşüncesinin en önemli düşünürlerinden olan İbn Ravendi, zamanın sürekliliğine inanır. İlk başlarda Mutezile'nin görüşlerini savunan İbn Ravendi, sonraları Rafiziliğe[44] meyledip, sonra da İslam, nübüvvet ve bütün dinleri inkâr eden bir filozof olarak tanınır.[45]

Yunan felsefesinin etkisiyle dini kuşkular içinde kalan İbn Ravendi, peygamberliği ve onunla ilintili olan vahyi reddederek, aklın doğru ile yanlışı kötü ile iyiyi ayırt etmekte tek başına yeterli geleceğini öne sürmüştür.[46]

İbn Ravendi ile ilgili tarihte çelişkili ifadeler yer almaktadır. İslam ve diğer ilahi dinleri inkâr etmenin yanı sıra, İslamiyet'i karalamak için Yahudilerden para aldığı iddia edilmektedir. Hatta Bağdat'ta idam edildiği de bu rivayetler arasındadır.[47]

İbnü'r- Ravendi, "*Kitâbu't-Tâc*" adlı eserinde âlemin ve varlığın ezel olarak kâdim olduğunu, herhangi bir yaratıcısın, var edicisinin ve idare edicisinin

---

[42] Fahri, *a.g.e*, s.59.
[43] Hüseyin Karaman, "Ebubekir er-Râzî'nin Mülhidliği Bir gerçek mi? Yoksa Tarihi Bir Yanılgı mı?", *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt. VI, Sayı. 11, Erzurum, s.113.
[44] 7.yy sonlarında ortaya çıkan, Hz. Ali ve onun soyuna aşırı bağlı olan, Sünniliğin bütün görüşlerine karşı olan, Şiiliğin bir kolu sayılan inanç yoluna verilen addır.
[45] İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniv. İl. Fak. Yayınları, Ankara 1977, s.11.
[46] Fahri, *a.g.e*, s.60.
[47] Arif Yıldırım, "Bayburtlu Şeyh Ekmeleddin'in 73 fırka Risalesindeki Ravendiyye Fırkası İle İlgili Bazı Değerlendirmeler", Edit. Selçuk Coşkun, *I.Ekmeleddin Babertî Sempozyumu*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010, s.205.

olmadığını savunmuştur. Yine "*Kitâbu't-Ta'dil ve't-Tecvîr*" adlı eserinde kulunu hasta edip zayıf düşüren birisinin buna acıyıp gözetlemediği için, yarattığı kulunu fakirleştirip dertlerle başbaşa bırakan birisinin ve yine kendisine itaat etmeyeceği belli olan kuluna itaat etmesi için emreden birisinin hikmetli olamayacağını savunur. Yine kendisini inkâr eden birisinin ebedi bir cezaya çarpmasının ölçüsüz bir ceza olduğunu düşünür. "*Kitâbu'z-Zümrüd*" adlı eserinde Hz. Muhammed ve bazı peygamberlerin ismini zikrederek ve özellikle mucize konusunda onları azarlayarak sihirbâzlıkla suçlamıştır. "*Kitâbu'l İmame*" adlı eserinde muhacir ve ensarı azarlayan ravendi, Hz. Peygamberin kendisinden sonra bir halife tayin ettiğini ve az bir kesim dışında Hz. Peygamberin emrinin dinlenilmediğini ve ona isyan ettiğini beyan etmiştir.[48]

Peygamberlik ile ilgili açıklamaların İbn Ravendi'ye ait olmadığını iddia eden İmamı Maturidi, Bu fikirlerin Ebu İsa el-Varrak'a ait olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Ravendi'nin ölmek üzereyken, nübüvvet ve İslam akaidi ile alaka olarak söylediği sözler yüzünden tevbe ettiğini söylemektedir.[49]

Ravendinin mülhidliği hakkında bir kesinlik bulunmamasına rağmen peygamberliği, vahyi ve tüm İslam ulemasının ittifakla kabul ettiği mucizeleri kesin olarak inkâr ettiği hususu ittifakla kabul edilmiştir. Bu durum zaten rasyonalizm ve natüralizmin doğal bir sonucudur. Çünkü din ve o dine mensubiyyetlik, tamamen peygamber ve nübüvvet üzerine kurulduğundan, onun inkârı kişiyi inkârcı ve mülhid yapmaya kâfidir.[50]

Mülhid olarak kabul edilen bir diğer isim ise arap edebiyatının en önemli ve en usta isimlerinden biri olan Hintli Ebu'l A'la el-Ma'arri (973-1057), daha önce İslam tarihinde eşi benzeri olmayan bir kötümserlik içindeydi. Vejetaryen bir yaşam süren Ma'arri, en küçük bir sineği bile öldürmekten nefret ederdi. Dini konularda agnostik bir tutum sergileyen Ma'aari, aklı insanın yegâne şiarı olarak kabul etmiştir. Bu konuda o kadar ileri gitmiş ki İslâmiyyet dâhil bütün ilahi dinleri ve dini inanışları yanlış ve komik bulmuştur. Bu durumu da eserlerine net bir şekilde yansıtmıştır.[51]

---

[48] Ebu'l-Hüseyin el-Hayyât, *Kitabü'l-İntisâr*, (Çev. Metin Yıldız), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, s.60-61.

[49] Vecihi Sönmez, "Nübüvvete Yapılan İtirazlar Bağlamında İbn Ravendi ve Nübüvveti İnkâr Düşüncesi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, Van 2017, s.280.

[50] Taylan, *a.g.e*, s.65.

[51] Fahri, a.g.e, s.62.

Mülhidlikle ile suçlanan bir diğer isim "Rubbaiyyat" adlı eseriyle meşhur olan İranlı Ömer Hayyam (1048-1131) katı, kinci ve yarattıklarını cezalandırıcı bir tanrının varlığına inanmaz. Ona göre Allah, cezalandırmayan, bağışlayıcı, iyilik ve lütufkâr bir varlık olmalı. Dinleri ve peygamberliği inkâr eden Hayyam, ahiret, ba's ve haşr olaylarına da inanmaz. Bu yönüyle deizme yakın bir felsefe tasavvuru çizdiği söylenebilir. Tanrıya akıl yoluyla ulaşabileceğini savunur. Eserlerinde yoğun bir şekilde ümitsizlik göze çarpar. İnsanın tabiat karşısında çaresizliğini, ölüm karşısındaki çaresizliğini kötümser ve alaycı bir şekilde ele almıştır.[52]

Bunlarla beraber bu çağda, Aristo ve Eflatun felsefesinden çok etkilenen, başını Farabî, İbni Sina ve İbni Rüşd'ün çektiği "Meşşaiyyun" denilen bir grub ortaya çıkmıştır. Meşşailer'in "Birden ancak bir sudûr eder." [53] Teorisine, başta Said Nursi olmak üzere islam âlimleri tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Meşşailer, Yunan filozoflarının özellikle Plotinos'un tabiatçı izlerini silmek için, bu filozofların tabiatın ezeli ve yaratılmamış fikri ile İslam dini ve diğer ilahi kitapları birleştirme yoluna gitmişlerdir. Onlara göre âlem kendi kendine yetmez. Allah, sebepler zincirinin ilk halkası değil, aynı zamanda âlemi kuşatıcı ve yaratıcı bir güçtür. İşte tam bu noktada Aristo'nun natüralizmi ile aşkın ve yüce varlık görüşünü uzlaştırma çareleri aramaya başladılar. Allah'ı, hem şekil verici hem de âlemlerin kendisinden sudur ettiği ilk varlık, kaynak ve yansıma olarak görmüşlerdir.[54] Bu ekolun önemli temsilcilerinden olana Farabî'ye göre tanrıyı bilmek en önemli görevlerimizden biridir. Felsefeyi öğrenmenin temel gayesi tanrıyı bilmek ve ona benzemeye çalışmak olmalıdır.[55] Meşşaileri burada ele almamızın nedeni materyalist oldukları için değildir. Kendi akıllarına çok güvendikleri için, "Vacibü'l Vücuda" benzeme çabaları yüzündendir. Bir de ortaya attıkları "sudur nazarriyyesi" yüzünden birçok islama aykırı akım ve fırkaya zemin hazırladıkları için burada değerlendirilmiştir.

[52] Işıl Uçar, *Rubaiyyatı Ömer Hayyam*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2012, s.40-42.
[53] Ahmet Cevizci, *Thales'ten Baudrillard'a Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, Bursa 2009, s.228.
[54] Hilmi Ziya Ülken, *Felsefe Tarihi II*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s.91-92.
[55] Farabî, *Felsefe Öğreniminden Önce Bilinmesi Gereken Konular, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev. Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s.113-114.

2.3. Yeni ve Yakın Çağda Materyalizm

Materyalizm ile ilgili ilk çağlardaki yoğun faaliyetler orta çağda gerek İslam düşüncesinde gerek Avrupa'da kilisenin etkisiyle yeteri kadar etki alanın genişletemedi. Özellikle 17.yy'dan kilisenin etkisinin azalması ve Rönesans'ın etkisiyle materyalizm tekrar felsefenin önemli bir konusu olmaya başladı.

Bu dönem ilk canlanma Pierre Gassendi (1592-1655) ile beraber olmuştur. Evrenin, boşlukta gezinen ve görünmeyen atomlardan meydana geldiğini öne sürmüştür. Her ne kadar her şeyin kaynağını madde olarak görse de tanrının varlığını inkâr etmez.[56]

Bu dönemin etkili materyalist düşünürlerinden biri de Alman Gottfried Leibniz (1646-1716)'dir. Tanrı-evren ilişkisini "monad" kavramı ile açıklamaya çalışır. "Monadlar Monadı" olan en üst akıl ve tanrıdan "monad"lar sudur eder. Bu anlayışı, Farabi ve İbni Sina'nın sudûr teorisine benzer bir anlayıştır.[57] Ona göre tanrı ilk ve başlangıçtaki basit cevherdir. Yaratılmışların hepsi (monadlar) ondan doğmuştur. Bu sudûr olma işlemi süreklilik arz etmektedir.[58]

17.yy'da materyalizmin en büyük temsilcilerinden biri de Fransız Hobbes (1588-1679)'dir. Sistemli bir materyalist olan Hobbes, maddi olsun olmasın her şey, insanlar, ruh hatta devletler bile "doğal nedenler" ile meydana gelmiştir. Canlı, cansız ve doğa hepsi birdir. Hatta bu düşüncesini daha da ileri götürerek tanrının bile doğal neden ve doğal nedenlerin en üstünü olarak görmüştür.[59] Bu doğal nedenlerin hepsini, cisimsel ve maddi olduklarını düşündüğü için tam tutarlı bir materyalist sayılır. Gözlem ve deney dışında gerçek bir bilgiye ulaşmanın imkânsız olduğunu savunur.[60]

18.yy'ın belli başlı materyalistlerinden olan Baron d'Holbach (1723-1789)'tır. Hareketi, maddenin temel niteliği olarak görür. Ona göre maddi âlem canlıdır, edilgendir ve kendi kendine sebepsiz olarak hareket eder. Nerede bir doğal neden bulamıyorsak işin içine tanrı ve ruhu karıştırmanın anlamsız olduğunu söyler.

---

[56] Cevizci, *Thales'ten baudrillarda Felsefe Tarihi*, s.406.
[57] Veli Urhan, "Leibniz ve İkbal'e Göre Tanrının Kişiliği", *Dokuz Eylül Üniv. İlah. Fak. Dergisi*, Sayı. 16, İzmir 2002, s.77.
[58] Mehmet Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Umran Yayınları, Ankara 1981, s.11.
[59] Gökberk, *a.g.e*, s.281-282.
[60] Weber, *a.g.e*, s.211.

Bu düşünceyi eski ilkel çağlardan kalma bir düşünce olarak görür. Düşünceyi de bir molekül hareketi olarak görür.[61]

18.yy'ın önemli düşünürlerinden biri de İmmanuel Kant (1713-1874)'tır. Ona göre bütün bilgilerimiz deneyle başlar. Zaman olarak da deneyden önce gelebilecek hiçbir bilgi yoktur. Bilgilerin ancak duyularla elde edilebileceğini söyleyerek pozitivizmin ilk tohumlarını eken kişidir.[62]

18.yy'da etki bırakanlardan biri de Fransız "Ansiklopedist" Diderot (1713-1784)'dur. İlk başta deist bir düşünceye sahip olan Diderot, zaman içinde ateistliğe geçiş yapmıştır. Ona göre gerçekte var olan maddedir ve ezelidir. Maddeler durağan değil sürekli hareket halindedir. Materyalizm anlayışı fizikten ziyade, fizyoloji ve tıptan ilham alır.[63]

18.yy materyalist ve pragmatist düşünürlerden olan Helvetius (1715-1771)'tur. On göre insanın taşıdığı tek bir fıtri arzu vardır o da menfaat arzusudur. Bu duygu insan hayatının bekâsını sağlar ve insan hayatına hâkim olan en önemli duygudur. İlimlerden de faydalı olanı alır, faydasız olanı kabul etmez. Doğaya konulan kanun ve kurallar insana fayda sağladığı ve zarar vermediği müddetçe olmalıdırlar.[64]

19.yy başlarında Hegel'in idealizminden ayrılarak materyalizme geçen düşünürlerden olan Strauss (1808- 1874)'dur. Ona göre; "*evren bir ve her şeydir. Başı ve sonu belli olmayan bir uzay ve zamanda hareket eden bir madde kütlesidir. Onun dışında, onun üstünde, ondan önce ve sonra hiçbir şey yoktur*."[65] Canlı ve cansız ayrımı gözetmez. Materyalist düşüncesi Darwin'inkine yakın olan Strauss'a göre insanı da tanrı yaratmamıştır.[66]

19.yy materyalizm akımının ve Osmanlı son dönem aydınlarını etkileyen düşünürlerinden olan Ludwig Feuerbach (1804-1872), ilk başlarda tanrıbilimci olmasına rağmen, zaman içinde felsefi anlayışında kaymalar görülmüştür. Ona göre bütün bilgilerimizin kaynağı duyu organlarımızdır. Sadece onlarla algıladığımız şeyler gerçektir. Gerçek, yalnızca cisimler dünyasındadır. Dini, insandaki egoizmin

---

[61] Gökberk, *a.g.e*, s.355.
[62] Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul 1987, s.29.
[63] Cevizci, *Thales'ten baudrillarda Felsefe Tarihi*, s.706
[64] Adnan Güriz, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s.27-28.
[65] Akarsu, *a.g.e*, s.106-107.
[66] Akarsu, *a.g.e*, s.107.

bir ürünü olarak görür. Dinin en derin kaynağını, insanın doğaya olan bağlılığı olarak açıklar. Yaratma konusunda akıldan çok duyular ön plana çıkar. İnsan nasıl istiyorsa tanrı onu o şekilde tasarlar. Dini de 'insanın kendisini tanrılaştırmasıdır' olarak tanımlar.[67]

19.yy'da ortaya çıkan ve kısa sürede büyük bir beğeni kitlesi toplayan önemli materyalist düşünürlerinden biri de Darwinizm'in kurucusu olan Charles Darwin (1809-1882)'dir. Onun görüşleri iki başlık altında toplanılır. Birincisi hayat mücadelesi ve ikincisi tabîi ayıklanmadır.[68] Hayat kavgası güçlü ile zayıf arasındaki mücadele ile başlar. Bu mücadele esnasında güçlü daima zayıfı yener. Zayıf yok olur. Güçlü ve kuvvetli yoluna devam eder. Böylece güçlüler ile zayıfla ayıklanır. Bu tabîi ayıklanmadır.[69] Bu ayıklanma zaman içinde cinsi bir ayıklanmaya dönüşür. Ona göre bu ayıklanma en uzak ve en ilkelden başlayarak yavaş ağır bir şekilde mükemmelleşerek bugünkü halini almıştır. Bu cinsi ayıklanma çok ağır ve yavaş olduğundan gözle görülmez. İnsan sonradan mükemmelleşerek akıllanmış bir hayvana dönüşür.[70] Bu değişimin dışarıdan herhangi bir varlığın veya yaratıcının etkisiyle değil, eşyanın kendi iç zorunluluğundan ve kendiliğinden meydana gelmiştir.[71]

19.yy damga vuran önemli materyalist düşünürlerinden biri de Alman Karl Marks (1818-1183)'tır. Engels ile Paris'te yakınlaştı. Marksizm'in kurucusudur. Hegel'in idealist düşüncesine karşı materyalizmi başlatan kişidir.[72] Hegel'den ayrıldıktan sonra Doğalcılığa ve tanrıtanımazlığa doğru kaymıştır.[73] Materyalist düşüncesi daha çok ekonomik anlamda olmuştur. Evrenin birliği varoluşunda maddeselliğindedir. Evrenin yapısı maddeseldir. Evren, sürekli bir devinim içindedir. Evren birdenbire olmuş bir şey değildir. Diyalektik bir biçimde ilerleyen bir süreç ve bağlantılar topluluğudur.[74]

19.yy'da etkisini bırakan önemli materyalist filozoflarından biri de Alman Friedrich Engels (1820-1895)'tir. Determinist düşüncenin insanı tanrıya götüreceğini

---

[67] Akarsu, *a.g.e*, s.109-111.
[68] Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.42.
[69] Charles Darwin, *On The Origin Of Species By Means Of Natural Selection Or The Preservation Of Favoured Races In The Struggle For Life*, John Murray, London 1859, s.81.
[70] Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.46.
[71] Weber, *a.g.e*, s.393.
[72] Akarsu, *a.g.e*, s.109-116-117
[73] Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi Cilt VII,* (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 1995, s.86.
[74] Akarsu, *a.g.e*, s.118.

bildiği için onu reddeder. Daha çok Demokritos'ta bulunan tesadüf kavramını ön plana çıkarır. Doğanın ve evrenin nasıl meydana gelindiğinin bilinemeyeceğinden, bu oluşumu determinizm yerine tesadüfle açıklanabileceğini belirtir. Ayrıca bu olayların bilimle açıklanmaya çalışılmasını gereksiz olarak görür.[75] Dinin insanların sömürülmesi için bir araç olarak kullanıldığını düşünür. Eylemini kendisi tarafından gerçekleştirmeyen insan köledir. İnsanların, dinden ve tanrıdan uzaklaşması gerekir. Ahiret inancı, bu dünyada mutluluğu elde edemeyen insanları kandırmak için savunucuları tarafından ortaya atılmış bir aldatmacadır.[76]

19.yy'da materyalistler içinde Osmanlı aydınlarını en fazla etkileyen ekol, Alman ekolü olmuştur. Bunlar Karl Vogt (1817-1895), Moleschott (1822-1893), Ludwig Büchner (1824-1899) ve Ernest Haeckel (1834-1919)'dir. Bunlardan Vogt, Moleschott ve Büchner'in materyalizmleri bilimsel ve maddi bir materyalizmden ziyade, tüm metafizik sorulara cevap aramaya çalışan bir materyalizm olmuştur. Onlara göre materyalizmin dört temel kabulü vardır:

1- İnsandan bağımsız olarak bir âlem vardır.

2- Diğer nesneler gibi insan da maddi bir varlıktır.

3- İnsan zihni bedeni ile birdir ve ondan ayrı değildir.

4-Varlığı maddi olmayan herhangi bir insan veya tanrıdan asla söz edilemez.[77]

Bunlardan Büchner'in "Madde ve Kuvvet" adlı eserini Ahmet Nebil ve Baha Tevfik tarafından Türkçe 'ye çevrilmiş ve Osmanlı aydınları arasında büyük yankı uyandırmıştır. Bir sonraki başlığımızda Osmanlı aydınlarının materyalist düşünceden nasıl etkilendiğini daha detaylı ele alacağımız için şimdilik konuyu burada bitirmeyi uygun görüyoruz.

Haeckel'e göre maddeyi kuvvetten ruhu da cisimden ayıramadığımız gibi, tanrıyı da tabiattan ayırmamız mümkün değildir. Tanrı maddi evrenin dışında değildir. Bizzat maddenin kendisinde gizlidir. Tanrı, doğadaki tabiat kuvvetlerin toplamıdır. Tabiattaki tabîi kuvvetler, her türlü atom kuvveti ve hareketlerinden ibarettir.[78]

---

[75] Hüsnü Aydeniz, Engels'in Materyalizmi ve Din Eleştirisi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:33, Erzurum 2010, s.71.
[76] Aydeniz, *a.g.m*, s.81.
[77] Can Karaböcek, "Türk Düşüncesindeki Büchner Etkisi ya da Felsefenin Sefaleti*", Kutadgu-Bilig felsefe ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 22, İstanbul 2012, s.161.
[78] Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.72-73.

19.yy'a damgasını vuranlardan biri de pozitivizmin kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte (1798-1857)'dir. Felsefesini üç hal yasayla açıklamaya çalışır. "*Tanrıbilimsel durumda olgular tanrısal güçle açıklanır. Fizik ötesi durumda tanrının yerini soyut kavramlar ve güçler alır. Pozitif durumda ise her türlü araştırmalar bir kenara bırakılarak yalnızca olaylar arasındaki yasalar ve değişmez bağlantılar incelenir*."[79]

Gözlemlenebilen şey sadece olgulardır. Bir bilim adamının görevi, fenomenlerin değişmez ilişkileriyle hipotezler oluşturmak ve bunları deney ve gözlem yoluyla doğrulamak olduğunu savunarak, deney ve gözlem dışında ispatlanabilecek bir şey olmadığını savunmaktadır.[80] Bu tezinin temel amacı, metafiziği reddetmek ve bu yolla dinleri vahiy yoluyla getirdiği ilahi kanunları da reddetmektir.[81]

2.4. Yakın Çağ İslam Dünyasında Materyalizm

17.yy'da fen bilimlerinde önemli gelişmeler olması ve insanların zihinlerini işgal eden soruların ancak bilim ve felsefeyle çözülebileceğine dair inancı kuvvetlendirmiştir. Bu düşünceler 19.yy'ın sonlarında doğru Osmanlı Aydınları üzerinde kuvvetli tesirleri baş göstermiş ve bazı aydınlar tarafından ciddi bir şekilde savunulan bir görüş haline gelmiştir.[82]

Materyalizm, aslında ilk bakışta Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum yüzünden, felsefi bir akımdan ziyade bir Batılılaşma ve modernleşme adı altında Avrupa'ya uyum çalışması olarak görülmüştür.[83]

Materyalizmin Osmanlı Devletine girişine ve gelişip yaygınlaşmasına Hoca Tahsin (1811-1881), Beşir Fuad (1852-1887), Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Baha Tevfik (1881-1914), Memduh Süleyman (?-?), Celal Nuri İleri (1877-1939), Doktor Abdullah Cevdet (1869-1932) ve Subhi Ethem (?-?) gibi isimler etkili olmuştur.[84]

---

[79] Akarsu, *a.g.e*, s.101-102.
[80] Cevizci, *Thales'ten baudrillardа Felsefe Tarihi*, s.937.
[81] Ahmet Erkol, "Bediüzzaman'ın 19. ve 20. Yüzyıl Pozitivist ve İnkârcı Anlayışlarına Karşı İslam Kelamı İle Verdiği Cevaplar", *Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları*, İstanbul 2011, s.431.
[82] Akgün, *a.g.e*, s.9.
[83] Akgün, *a.g.e*, s12.
[84] Mehmet Bulğen, "Osmanlı Yeni İlmi Kelamında Materyalizm Eleştirileri", *Bilimnâme Düşünce Plarformu*, Sayı.20, Kayseri 2016, s.406.

Kuşkusuz bu aydınlar içerisinde en büyük rolü Büchner'in "*Kraft and stoff*"[85] adlı eseri Türkçe 'ye tercüme eden Baha Tevfik'e aittir. Bu eser kısa sürede hem Avrupa'da hem de Osmanlı'da çok büyük etki bırakarak, en çok satılan kitap haline gelmiştir.[86] Bu tercümeden sonra materyalizm Osmanlı topraklarında kök salmaya başlamıştır. Büchner'de çok etkilenen Baha Tevfik 19.yy'ın biyolojik ve evrimci materyalizmin Osmanlıdaki temsilcisi haline gelmişti.[87]

Her türlü tanrı fikrini reddeden Büchner'e göre maddesiz kuvvet ve kuvvetsiz madde yoktur. Madde ve kuvveti aynı maddenin farklı oluşumları olduğunu düşünür. En küçük atomlar arasında bile bir itme ve çekme kuvveti vardır. Hareket, maddenin en üstün özelliğidir. Madde en küçük parçacıklarında da devamlı bir hareket içindedir.[88] Düşüncesi o kadar uç noktadaydı ki ona göre tanrı, insanın kendi kendini düşünebilmesidir. Böylece insan Allah'ı hayal ederek yaratır.[89] Bu düşüncesiyle Avrupa'nın en kaba materyalisti olarak tanınır.

Büchner'den etkilenen Baha Tevfik'in materyalizm anlayışı sistemli ve bilinçli bir anlayıştı. Bu konuda tek başına hareket etmeyen Tevfik, Dr. Abdullah Cevdet, Subhi Ethem, Memduh Süleyman ve Ahmat Nebil ile beraber hareket etmiştir.[90] Baha Tevfik'e göre madde ezeli ve ebedidir. Değişkenlik gösteren ancak şekillerdir. Her şey yavaş yavaş ortaya çıkıp ve kendiliğinden bir gayeye yönelmiştir. Maddeyi, özel nitelikleri olan bütün cisimlerin kaynağı ve temeli olan bir öz olarak tanımlar.[91] Ayrıca bitkilerinde hayvanlar gibi hareket ettiğini ve duygularının olduğunu belirtir.[92] Ruhun kendi başında bir varlık olmadığını ve maddi varlıklardan zorunlu olarak ortaya çıkan bir gerçek olduğunu açıklar.[93]

Materyalizmin etkisinde kalan bir diğer Osmanlı aydını Celal Nuri (1877-1939)'dir. Ona göre madde her yerde hazır ve nazırdır. Kuvvet ve madde bir bütündür, ayrılamaz. Madde, kuvvet ve evrim kâinatı düzenleyen üç temel unsurdur. Hiçbir madde ve kuvvet yoktan yaratılmamıştır. Bütün olay ve olgular birbirini takip eden sebeplere ve içindeki değişmez tabiat kanunlarına bağlıdır. Materyalistliği de

---

[85] Bu eser Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından "Madde ve Kuvvet" adı altında Türkçeye çevrilmiştir.
[86] Karaböcek, *a.g.m*, s.165-166.
[87] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s.240.
[88] Bulğen, *a.g.m*, s.405.
[89] Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.202.
[90] Akgün, *a.g.e*, s.199.
[91] Akgün, *a.g.e*, s.203-204.
[92] Akgün, *a.g.e*, s.202.
[93] Akgün, *a.g.e*, s.206.

kutsal bir meslek olarak görür. Metafizik olayları bir yanılgı, rüya ve boş bir safsatadan ibaret olduğunu belirtir.[94]

Büchner'den çok etkilenen aydınlardan biri de Beşir Fuad (1852-1887)'dır. Fuad, Materyalizmden ziyade pozitivizme biraz daha yakındır. Varlıkta temel olan iki şey vardır; madde ve kuvvet. Zerreden Güneş'e kadar insanı hayrete bırakacak bazı şeyler olabilir. Önemli olan bunun manasını ortaya çıkarmaktır Bilgiye ulaşmanın tek yolu deney ve gözlemdir. Bunların dışında elde edilen hiçbir bilgi güvenilir değildir.[95]

19.yy materyalizm rüzgârından etkilenen aydınlardan biri de Dr. Abdullah Cevdet'tir. Din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğini düşünen Cevdet, laikliği savunan ilk aydınlardan biridir. Osmanlı Devlet'inin geri kalmasının nedeni olarak İslam'ı görür. Dinin gereksiz olduğunu ve Allah'a inanmayan bir toplumun daha iyi yaşayabileceğini düşünür. Ona göre hakiki medeniyet Avrupa medeniyetidir. Çünkü Avrupa demek üstünlük ve kuvvet demekti.[96] İnsanı mutluluğa götürecek yegâne üç şey; akıl, ilim ve hürriyettir.[97] Tabiattaki felaketleri Allah'a bağlayarak, Allah'ı zalimlikle suçlamaktadır.[98] Darwin'in teorisini kabul ederek insanların zaman içerisinde hayvandan insana türemesini ve tanrıya dönüşmesinin, insanın kaderi olduğunu belirtir. İnsanın içindeki tanrı inancı yüzünden değil, maddesi, antropolojik bir varlık olması ve fizyolojik özellikleri sayesinde kıymetlidir. Ahirete inanmayan Cevdet, insanı ruh ve bedenden oluşan bir varlık olarak görür. Ruhu da maddi bir cevher olarak görür.[99]

Materyalizmin etkisinde kalan ve Osmanlı'daki batılılaşma hareketinin ilk lider aydınlarından biri de Hoca Tahsin (1811-1881)'dir.[100] İnsanın zihnindeki yaratma eylemi ile ilgili soruların çözümünü tabiatta bulur. Kâinatın ezeli ve ebediliğiyle ilgili bilgi alınabilecek tek merkezi tabiat olarak görür. Dehrî'lere yakın olan Tahsin, zamanı başı ve sonu olmayan bir ırmağa benzetir. Tabiatı da kişinin

---

94 Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.98-99.
95 Akgün, *a.g.e*, s.165-167.
96 Nasuh Günay, "Dr. Abdullah Cevdet ve Görüşleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 1, Isparta 1994, s.217-218.
97 Günay, *a.g.m*, s.220.
98 Günay, *a.g.m*, s.221.
99 Osman Demir, "Dr. Abdullah Cevdet'in Din Algısı", *İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, İstanbul, 2011, s.19-20.
100 Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, s.196.

başvurup çok şey öğrenebileceği bir okul olarak görmektedir. Bu âlemdeki var oluş ve yok oluşun, tabiat dışındaki bir gücün etkisiyle değişmediğini belirtir.[101]

Bir diğer aydın olan Subhi Ethem'in doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yoktan bir şeyin yaratılamayacağını aynı zamanda da var olan bir şeyin yok olamayacağını savunur. Madde ve kuvveti, gerek canlı olsun gerek cansız olsun bütün olay ve olguların ana kaynağı olarak görür.[102] Dünyada bulunan her şey evrim süzgecinden geçmiştir. Bütün canlı ve cansız varlıkla, madde ve kuvvetin değişim ve dönüşümünden ibarettir.[103] Yaşam, maddenin özel olarak oluşma şeklidir. Bütün maddiyat, hayvanat ve nebatât maddenin gelişimi ve başkalaşımından ibarettir.[104] Madde ve kuvvetin etkileri ortaya çıktıktan sonra, tanrının yaratma fiilleri ortadan kalmıştır. Tabiat ilimleri, maddeyi ezeli ve sabit görür.[105]

Avrupa hayranlığı ile tanınan Memduh Süleyman, Avrupalılaşma fikri üzerinde durmaktadır. Evrimci fikre daha yakın duran Süleyman, canlıların yaşamak ve gelişmek için mücadele edip bu mücadeleyi de muhakkak kazanmak zorunda olduğunu belirtir. Sosyal hayat kanunundaki fikri de buna paraleldir. Yer yer fikirlerinde materyalizm bulunsa da tam sistemli bir materyalist sayılmaz.[106]

Zaman içinde fikirlerinde savrulma olan aydınlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Özü itibariyle materyalizme karşı duran düşünürlerden olmasına rağmen bazı yazılarında materyalizme ilgi duyduğu görülmektedir.[107] İnsan vücudunda ve hayatta tesadüflerin çok büyük bir etkisi olduğuna inanır. Midenin ve diğer organların birbiriyle olan uyum ve düzenini tesadüflere bağlar.[108] Her şeyin terbiye edicisi ve düzenleyicisini tabiat olarak görür. Maddi varlığı, aşkın ve yüce bir varlığa tercih ettiği rivayet edilir. Bu düşünceleri sadece birkaç makalesinden ibaret olup, çok sıkı materyalizm taraftarı değildir.[109]

Osmanlı son döneminde yukarıda değindiğimiz gibi, Batıdan yoğun bir şekilde etkilenme söz konusuyken, içeride materyalizm karşıtı görüşlerde ortaya çıkması kaçınılmazdı. Yakın çağda Allah'ın varlığı ve ispatı artık kelam ilminin en

---

101 Akgün, *a.g.e*, s. 141-144.
102 Akgün, *a.g.e*, s.230.
103 Akgün, *a.g.e*, s.230-231.
104 Akgün, *a.g.e*, s.232.
105 Akgün, *a.g.e*, s.249.
106 Akgün, *a.g.e*, s.265.
107 Akgün, *a.g.e*, s.180.
108 Akgün, *a.g.e*, s.184.
109 Akgün, *a.g.e*, s.193-194.

önemli konularından biri olmuştur. Çünkü Allah'ı inkâr, özellikle komünizmin ortaya çıkışından sonra, dünya gençleri ve özellikle işçi kesimi üzerinde ciddi etkiler bırakmıştır. Bugün artık etkisini İslam coğrafyasında da sürdüren inkâr akımların cereyanı çoğalmıştır.[110] İşte böyle bir dönemde bu akımların en önemlisi olan materyalizme yönelik eleştirilerde sadece Kur'an ve hadis üzerinden yapılan eleştiriler olmamalıydı. Bunlarla beraber dönemin fen ilimleri ve akli temellendirme üzerinden eleştiriler yapılarak, materyalistlerin fikirleri çürütülmeye çalışılmalıydı. İşte bu amaçla yola çıkan ve materyalizme sert eleştiriler yapan düşünürler ortaya çıkmıştır. Bunlar; Abdullatif Harputî, Hüseyin el-Cisrî, İsmail Ferid, İsmail Fenni Ertuğrul, Filibeli Ahmed Hilmi, İzmirli İsmail Hakkı, Mustafa Sabri Efendi, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Hilmi Ziya Ülken ve Said Nursi'dir. Biz de çalışmamızda Said Nursi'nin materyalizme yönelttiği eleştirileri ele almaya çalışacağız.

[110] Bekir Topaloğlu, *Kelâm ilmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 2011, s.37.

I. BÖLÜM
MATERYALİST FELSEFE ELEŞTİRİSİ

Materyalist felsefe, dünyadaki bütün olayları hareket halindeki maddenin değişik biçimleri olarak görür. Buna göre evren, maddenin hareket yasalarına uygun olarak hareket eder ve hiçbir 'üstün mekanizmanın' varlığını kabul etmez. Materyalist dünya görüşü, doğanın olduğu gibi hiçbir şey katmaksızın kavranmasıdır. Materyalist felsefe maddeyi, doğayı ve varlığı bilincimiz dışında ve ondan bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçek olarak kabul eder. Dünyayı ve onun bütün yasalarını tabiat yasaları üzerine bilgilerimizin nesnel gerçeğin tutarlılığını taşıyan geçerli bilgiler olduğunu kabul eder.[111]

Materyalizm; bütün olaylara, fenomenlere ve süreçlere kaynaklık eden geneli konu alır. Genel yasalar, her türlü gelişme ve hareketin doğada ve toplumda tâbi olduğu genel yasalar üzerinden bilgi verir.[112] Materyalizm, ilk başlarda algılamanın tecrübeye dayandırılmasını ve tecrübede sınanmasını öğretiyordu. Materyalistler, bu anlayışlarıyla doğa bilimi yöntemini felsefi olarak genelleştiriyorlardı. Bu yöntem sayesinde bilimde önemli sonuçlar alınmıştı. Tıpkı Kopernik ve Galileo Galilei'nin buluşları gibi[113]… Böyle bir bilim, maddi dünyayı bizzat dünyanın kendisiyle açıklamaktadır. Bu tarz bir bilime göre, dünyada hiçbir zaman ve hiçbir koşul altında hareket halindeki maddenin dışında hiçbir şey var olamıştır ve var olmayacaktır.[114] Böyle bir düşünce biçiminin tevhid dini olan İslam ile taban tabana zıt olduğu için sert eleştiriler alması kaçınılmazdı. İşte bu sert eleştirileri yapanların başında da Said Nursi gelmektedir.

Said Nursi'nin felsefeye olan bakış açısı genel olarak Gazzali'nin felsefe anlayışıyla parallelik gösterir. Bundan dolayı Gazzali'nin bu konudaki görüş ve düşünceleri konumuz açısından son derece önemlidir. Gazzali'ye göre filozoflar varlığa ve hayata yönelik birbirinden farklı görüşler ileri sürmüş, varlığı ve varoluşu izah etmeye çalışmışlar. Filozofların varlık derken kastettikleri genellikle Allah, evren ve ruhtur. Ona göre bu üç kavram metafizikle ilgililidir. Metafiziğin görevi Allah, evren ve ruhun varoluş biçimini açıklamaktır. Filozofların aralarındaki

---

111 Josef Stalin, *Diyalektik Materyalizm ve Tarihi Materyalizm*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2009, s.21-24.
112 İbrahim Okçuoğlu, *Materyalist Felsefe*, Ceylan Yayınları, İstanbul 2008 s.20.
113 Okçuoğlu, *a.g.e*, s.28.
114 Okçuoğlu, *a.g.e*, s.92.

ihtilafların çoğunun metafizik konulardan kaynaklandığını iddia etmektedir.[115] Dini açıdan küfrü gerektiren ve küfre gidecek yolları gösteren üç kesimi eleştirmiştir. Bunlar Materyalistler (Dehrîyyun), Naturalistler (Tabiîyyun) ve Yeniplatoncular (Meşaîyyun)'dır. Materyalistler, evrendeki yaratıcı fikrini inkâr eden; evrenin bizatihi var olduğunu ileri süren gruptur. Naturalistler, evrendeki yaratıcı fikrini kabul etmekle beraber, onun yoktan var eden bir yaratıcı olmadığını ve onunla beraber ebedi ve ezeli başka varlıkların olduğunu iddia eden gruptur. Yeniplatoncular olarak bilinen meşşaîyyunlarsa materyalist ve natüralistlerin fikirlerini reddetmekle birlikte, İslâmi açıdan birçok hususta küfür ve şirke yakın düşüncelerini benimseyen, bu tür fırkalarının oluşmasına neden olan gruptur.[116]

1.1. Materyalizmin Kaynağı

Said Nursi'nin bu üç kesimi ve özellikle materyalizmi eleştirmesindeki temel çıkış noktasını kavramak konunun geneli açısından son derece önemlidir.

Said Nursi, materyalizmin çıkış noktasını enaniyet (benlik) ve atoma (zerre) yüklediği anlamlarla temellendirmektedir. Said Nursi'ye göre insandaki küfür, şirk ve dalâletin iki kaynağı vardır: İnsandaki benlik duygusu ve kâinattaki atom'dur. İşte bütün dinsiz felsefenin özü "ene"de ve materyalizmin özü de "zerre"de gizlidir. İnsanları dalâlete ve küfre sürükleyen iç unsur "ene", dış unsur ise "zerre"dir. Bu durumu da *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklemekten çekindiler. (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."*[117] Ayetiyle, açıklamaya çalışmaktadır. Ayette geçen emanet, akıl, idrak, düşünme yetisi, farzlar, yükümlülükler, Allah'ın emirleri, yasakları ve enaniyet anlamlarına gelir.[118]

1.1.1. Enaniyet/Benlik

Said Nursi'nin en büyük endişesi bir Müslümanın yaşantısında 'benlik' duygusunun egemen olmasıdır. Ona göre çağdaş materyalizm bu duyguyu tetiklemektedir.[119] Said Nursi, "eneyi" yatay ve dikey düzlemlerde ele alarak

[115] Bkz. Ebu Muhammed b. Ahmed Gazzali, *Tehafüt el-Felasife* (Çev. Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, s.1-16
[116] Bkz. Neşet Toku, *Risale-i Nur'da Felsefe Eleştirisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s.33
[117] Ahzâp, 33/72.
[118] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından, Sözler,* Sözler Yayınevi, İstanbul 1989, s.502.
[119] Mardin, *Said Nursi Olayı*, s.268.

“ene”nin birbiriyle ilişkili iki farklı yönü üzerinde durur. Birinci yönü insana hayırlı, güzel neticeleri verip cennet gibi güzel bir makam kazandıran nübüvvet makamıdır. İkincisi ise insana şer neticeleri verip cehennem gibi kötü bir makam kazandıran materyalist felsefedir.[120] Bu iki yön içinde “ene”yi bir anahtar olarak görür. “Ene” Cenâbı Hakk’ın isim ve sıfatlarını kavramak için bir anahtar olduğu gibi, kâinatın da anahtarı konumundadır.[121] Çünkü bu kâinatın kapıları zahiren açık görünüyor.[122] Ama hakikatte kapalıdır. İnsana “ene” emanet olarak verilmiş, bu “ene” ilk önce kendini açar, sonra kâinatı açar, sonra da Cenabı Allah’ın isimlerinin tecelliyâtını açan bir anahtar konumuna gelir. Bu anahtarla da kâinatta gizli olan ne varsa açılabilir.[123] Said Nursi, “ene”yi; “*Cenâbı Hakk’ın sıfatını, Şuûnuatını bilmek için bir santral ve bir vâhid-i kıyâsîdir.*”[124] şeklinde tanımlamaktadır. ”Ene”; Allah’ın isimlerini, sıfatlarını ve şuûnatına[125] bir ölçü olup Allah’ın isim ve sıfatlarının mükemmelliklerini kavramak için bir araç haline gelir. Nasıl uzunluğun ‘*vâhidi kıyâsîsi*’ metreyse, Allah’ın isim ve sıfatlarının mükemmelliklerini kavramanın ‘*vâhidi kıyâsîsi*’ ise insanda bulunan enaniyettir.[126]

Kâinattaki her şey zıddıyla bilinebilir. Karanlığı hiç görmemiş birisine aydınlık anlatılamaz. Dünyada karanlık olmasaydı, ışık tarif edilemezdi. Sınırsız bir ışık ve sınırsız bir karanlık tarif edilemez. Ancak karanlık bir ortama hafif bir ışık girdiği zaman o aydınlığa bir hat çizilebilir. Yani zıddının müdahalesiyle bir sınır çizilebilir. İşte bundan dolayıdır ki Allah’ın hayat, ilim, kudret, kelâm, irade, sem’, basar gibi sıfatları; Kadir, Âlim, Hâkim, Rahim gibi isimleri kuşatıcı, sınırsız ve şeriksiz oldukları için bilinmez ve his olunmaz. İşte Allah’ın bu isim ve sıfatlarını kavramak

---

[120] Nursi, *Sözler,* s.502

[121] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Mesnevî-i Nuriye* ,(Müt. Abdülmecid Nursi), Tenvir Neşriyat, İstanbul 2013, s.181-182. ; Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından İman ve Küfür Muvazeneleri*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1999, s.119-120. ; Ümit Şimşek, “Esma Parıltıları”, *İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.204.

[122] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Ene Risalesi,* (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul 2007, s.11-12.

[123] Bkz. Nursi*, Sözler,* s.503.

[124] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye,* s.47.

[125] Cenâbı Hakk’ın yüce sıfatlarının mahiyetinde bulunan ve onları tecelliye sevk eden Zâtına ait mukaddes özellikler.

[126] Nursi*, Sözler,* s.503. *;* İbrahim Bor, “Bediüzzaman Said Nursi’de Felsefe Eleştirisi”, *Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.339-340. ; Colin Turner, “Risale-i Nur’da Adalet Kavram ve Ontolojisi”, *Risale-i Nurda Adalet Sempozyomu*, Mega Basım, İstanbul 2007, s.14.

için bir santral gereklidir. Bu görevi de enaniyet yapar.[127] "Ene" bu görevi müspet kullanırsa bütün varlığa "*Mânâ-yı Harfi*"[128] ile bakmamızı sağlar. Allah insana bu sahiplenme duygusunu mutlak isim ve sıfatlarını kavratmak ve mukayese etmek için vermiştir. İnsandaki bu sahiplenme duygusu Allah'ın isim ve sıfatlarına açılan bir pencere gibidir. Bu pencere ile Allah'ın isim ve sıfatlarını kavrar.[129] İşte bu noktadan "ene"ye bakarsak bu onun insana bütün hayır kapısını ve bütün kâinat kapısını açan, bu dünyadaki bütün vazifelerin ne olduğunu bilen, onu iyiliğe, güzele, doğruya ve ebedi olan ahiret yurdunu da kazanmasına vesile olan bir anahtar haline gelir.[130]

Eğer o "ene" yaratılış gayesini ve kendi gerçek fıtri vazifesini unutursa, yani varlığa "*Mânâ-yı İsmi*"yle[131] bakarsa, kendini gerçek sahip olarak anlarsa, yaratılış amacı, gayesi ve hikmetinden uzaklaşırsa, o zaman emanete hıyanet etmiş olur. İşte o zaman "ene" kişiyi şirke, küfre, şerre, dalâlete ve materyalist düşünceye götüren bütün inkâr akımlarının bir anahtarı haline gelir. "Ene"nin asıl var olma nedeni Allah'ı bilmek ve kendini tanımakken tam tersi inkâr ve meydan okuma aracı haline gelir. "Ene" ve benlik hissi Allah'ın isim ve sıfatlarını kavramak için bir müspet anahtar iken, inkâr ve küfür sebebiyle bu özelliğini yitirerek menfi bir anahtar haline gelir. İnsan kendisine bu sınırlı ilim, idrak, irade ve kudretinin Allah tarafından verildiğini unutup kendi yeteneği ve mülkü olduğuna inanmaya başlar. İnkârın derinleşmesiyle 'tevhid' inancı ortadan kalkar ve bunun yerini materyalizm, ateizm gibi inkâr akımları ile dolar.[132] İşte materyalistlerin tuttuğu "ene", varlığa "*Manayı İsmi*"yle bakmıştır. "Ene"yi Allah namına çalışan bir ayine olarak görmemişlerdir. Ona müstakil bakmışlardır. Kendi hesabına çalıştığını düşünmüşlerdir. Varlık âlemi ile yaratıcısı olan Allah arasındaki bağı kesmişlerdir. Kesilen bu bağı atom ve maddeyle doldurmaya çalışmışlardır.[133]

Yukarıda "ene"nin iki yönünün olduğundan bahsetmiştik. Birincisi hayra bakıyordu, Said Nursi'ye göre bu hayra bakan yön peygamberlik ve dini düşünce akımıdır. Şerre bakan yön ise vahiy nurundan uzaklaşmış, materyalizm dâhil bütün

---

[127] Nursi, *Sözler,* s.503.
[128] Mânâ-yı Harfi: Mahlûkata ve kâinata Allah hesabına ve Allah'ın sanatı ve nazarı ile bakmaktır.
[129] Nursi, *sözler*, s.333.
[130] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.502-503.
[131] Mânâ-yı İsim: Kâinata ve bütün mahlûkata Allah namına ve Allah sanatı ve nazarı ile bakmamak; kendi hesabına ve namına bakmaktır.
[132] Nursi, *sözler*, s.504-505.
[133] Nursi, *sözler*, s.506-507.

inkâr akımlarının ortaya çıkmasına neden olan dinsiz felsefedir.[134] Ne vakit bu iki akım birbiriyle uyum içinde olmuşsa o zaman bütün insanlık âlemi güzel bir toplum hayatı geçirmiştir. Said Nursi'ye göre bu ikisinin birleştirilmesi gerekir.[135] Hz. Peygamber, dört halife devri ve sahabe devrine "*Asr-ı Saadet*" denmesinin nedeni budur. Bu devirde bozuk felsefe kendi batıl fikirlerini terk etmiş, ilahi vahye tabi olmuştur. Felsefe ve hikmet diyanetle beraber gitmediği zaman bütün inkâr akımları felsefe etrafında toplanır.[136]

Said Nursi'ye meşşai filozofların, "*Bir zâttan bir tek sudur edebilir. Diğer şeyler vasıtlar vasıtasıyla ondan sudur eder*." Düşüncesini eleştirerek, bu filozofların Allah'a bir tür ortaklık koşma geyretine girdiğini belirtmiştir. Bu filozoflar *"on akıl"* kavramanı ortaya atmışlardır. Yani her şeyin ilk sebebinin birbirinden türeyen on akıl olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlara göre ilk akıl Allah'tan sudur etmiştir. İlk akıl ikinci aklı, ikinci akıl üçüncü akıldan çıkar ve bu şekilde devam eder.[137] Böyle bir düşüncede Allah'ın rububiyetine sebepleri ortak koşma gayreti İslam'ın tevhid anlayışına tamamen zıt bir durumdur. Deist bir düşünce tarzını ortaya koyarak, Cenabı Allah'ın hiç ihtiyacı olmadığı halde rububiyetini sebeplere bölerek şirkle karışık bir yol açmışlardır.[138] Bu filozofların açmış olduğu bu kapıyı kullanarak esbâbperest, tabiatperest ve nucümperst gibi birçok şirk ve küfür fırkasının oluşmasına ve gelişip büyümesine ön ayak olmuşlardır.[139] İslam'ın dâhileri dahi Allah'ın rububiyetini sebeplere veya faal akla bölme ihtiyacı hissederken materyalizm ve tabiat felsefesinin gelişmesiyle tevhid nurundan nasibini almamış materyalist ve tabiatçı filozofların bu yolu kullanmaları gayet narmal karşılanabilir. İşte Sudûr teorisine yöneltebileceğimiz en büyük eleştiri budur.

Said Nursi'ye göre her şeyde ve bütün eşyada bir birlik varsa o zaman bu bir zatın sudûrudur. Bu birliği üç noktadan açıklayabiliriz: Birincisi, kâinattaki her şey muhteşem bir düzen ve intizamla ile bir araya gelir, bir tek vucüd teşkil eder ve bununla bir tek zatın birliğini gösterir. İkincisi, kâinatta bütün olarak bir birlik vardır.

---

134 Bor, *a.g.m*, s.341.
135 Mary Weld (Şükran Vahide), "İslamı Batıya Takdim Modeli Olarak Bediüzzaman'ın Eserleri", *İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.189-191.
136 Nursi, *sözler*, s.505-506.
137 Ebu Nasır Muhmmed el-Farabi, *Kitabu Arâ'u Ehli'l Medinetü'l-Fazıla*,(Neşr. A.Nasri Nadir), Daru'l Meşrık, Beyrut 1985, s.61-62.
138 Nursi, *Sözler*, s.508.
139 Nursi, *Sözler*, s.506-507.

Çünkü bu kâinatın Güneşi de bir Ay'ı da bir yıldızı da birdir. Yani bütün unsurları birdir. Üçüncüsü, bütün kâinatta yardımlaşmada, dayanışmada ve birbirinin ihtiyaçlarına cevap vermede bir birlik vardır. Bütün unsurla bu kadar mükemmel yardımlaşma ve dayanışma içerisinde çalıştıklarına göre bütün emirleri tek bir merkezden almaktadırlar. Örneğin bir kiraz ağacı zahiren tek başına görünmesine rağmen havaya, suya ve toprağa muhtaçtır. Kiraz için gerekli şartları oluşturmayan kirazı da yaratamaz.[140] Yoksa Materyalist ve tabiatçıların dediği gibi kâinattaki atomlar kendi başına ve düzensiz bir şekilde hareket etmemektedir. Bu kadar mükemmel bir intizam, ilim ve hikmetsiz atomlar sayesinde veya sebepler eliyle ve tesadüfi olarak ortaya çıkmamaktadır. Kâinat ve doğadaki müthiş bağlantı tevhidi göstermektedir.

Said Nursi, İbni Sina ve Farabî gibi İslam filozoflarının felsefeden aşırı etkilenmeleri sonucu, aklı kullanma noktasında çok ileri gittiklerini düşündüğü için onlara sıradan mümin mertebesi vermiştir. Hatta İmamı Gazzâlî bunlara bu dereceyi de vermemiştir.[141] Said Nursi'ye göre kelâm ilmiyle aşırı meşgul olup Kur'an hakikatlerini ve iman esaslarını akıl ile isbât yoluna gidenlerin ilimde derinleşerek, deniz gibi bir ilme sahip olan Mutezile İmamları da akılda çok ileri giderek, felsefenin o süslü görünüşüne aldanıp günahkâr ve bid'âtçı bir mümin derecesinde kalmışlardır. Yine İslam Edebiyatının önde gelen ümitsizlik, karamsarlık ve sefahata dalmasıyla meşhur olan edebiyatçı ve şairlerin de Ebû'l Alâ-i Maarrî ve Ömer Hayyam gibileri bu meslekte kendi nefislerine uyarak ve nefsi emarelerini okşayan şiirler ve eserler yazmışlardır. Bunlar kâinatta cereyan eden olayların sıkıntılarından kurtulmak için içki, şarap ve harama dalmışlar; bunları teşvik eden şiirler ve eserler yazmışlardır. Ayrıca İslam dininin yasakladığı ümitsizlik, karamsarlık ve sefahati savunmuşlar. Bundan dolayıdır ki ehli hakikatten tahkir ve tekfir suçlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır.[142] Aslında görülüyor ki vahiy nurundan uzaklaşmış felsefe mesleği, enaniyetin de verdiği özgüvenle İslam düşünürlerini ve âlimlerini şirkin kıyısına kadar getirmiştir.

Said Nursi, benliğin daha çok tarihsel düşünce, bireysel ve toplumsal iz düşümlerini açıklamaya çalışmaktadır. Benliğin mahiyetini konuya giriş düzeyinde

---

[140] Nursi, *Sözler*, s.508.

[141] Gazzâlî, *el-munkızû Mine'd-Dalâl*, (Çev. Hilmi Güngör), Maarif Basımevi, Ankara 1960, s.29. ; Erkol, *a.g.m*, s.438. ; Bor, *a.g.m*, s.346.

[142] Nursi, *Sözler*, s.509. ; Bor, *a.g.m*, s.346. ; Nursi, *İman ve Küfür Muvazeneleri*, s.128.

ele alan Nursi, bu açıklamalar ışığında düşünce ve inanç tarihini de benlik tasavvuru çerçevesinde temellendirmektedir. Bu bağlamda özünde yabancılaşmış bilinç düzeyiyle kendisini tanrıdan bağımsız bir varoluşa sahip gördüğü gibi diğer benliklere de tanrıdan ayrı, kendi başına bağımsız birer varlık düzeyi yükler. İnsanın tanrıdan bağımsız ve yabancılaşmış bu algısı, insan dışındaki varlıkları doğa ve doğadaki ilahi yasaları da sebepler ve doğa kanunlarıyla açıklamaya ve onları tanrıdan bağımsızlaştırmaya yöneltir.[143] Ayrıca kendi varlığını itibari olmaktan çıkarıp vucüdî haline getiren 'ene hassası' da insanda ve evrende yansıyan tüm marifet ışıklarını kendinde soğurarak kendisini tanrılaştırmaktadır. Böyle bir benlik algısı, tanrı ile varlık arasındaki bağı koparır. Bu kopma da kişiyi şirk ve inkâra götürür. Böylece benliğin yok ettiği bu tevhid inancı sonradan maddeyle, atomla, tabiatla ve sebeplerle doldurulur.[144]

1.1.2. Zerre/Atom

Yukarıda Said Nursi'ye göre materyalizmin çıkış noktalarından ilki olan enaniyeti kısaca açıklamaya çalıştık. Şimdi ikincisi olan atomlardan bahsedeceğiz. Said Nursi atomları;

" *İnkâr edenler, 'bize kıyamet gelmeyecektir.'* Dediler. *De ki 'hayır, öyle değil, gaybı bilen rabbime andolsun ki, kıyamet size mutlaka gelecektir. Ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığında bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, hepsi apaçık bir kitaptadır*."[145] Ayeti bağlamında konuyu açıklamaya çalışır. Ona göre bu ayette Allah, iki konu üzerinde durmaktadır. Birincisi; Ahiret hayatı ve dirilme haktır. Kıyamet mutlaka vuku bulacaktır. İkincisi ise maddenin en küçük yapı taşı olan atomlardır. Said Nursi, materyalistlere yönelik tüm eleştirilerini atomlar ve tabiat üzerinden yapmaktadır. Atomlar, Allah'ın ilim ve kudret sıfatını kuşatan ve Allah'ın bütün isim, sıfat ve fiilleriyle tevhidi ispat eden birer cevher konumundadırlar. Bu bağlamda atom fikrinin kabul edilmesindeki temel kaygı ve amaç yoktan yaratma düşüncesine uygun bir âlem tasavvuru oluşturmaktır.[146]

---

143 Bor, *a.g.m*, s.341.
144 Yıldız, *a.g.m*, s177-178.
145 Sebe, 34/3.
146 Cağfer Karadaş, *Kelâm Düşüncesinde Evren ve İnsan*, Emin Yayınları, Bursa 2011, s.57.

Said Nursi, kâinattaki düzen ve nizamın bugünkü bütün fen ilimlerince ortaya koyduğunu ve her bir ilim dalının kendisine has yöntemlerle bunu formülleştirdiğini belirtmektedir. Ona göre bütün kâinat bir gaye ve hikmet üzerinden yaratılmış, hiçbir şey başıboş ve hikmetsiz yaratılmamıştır. Ayrıca bu kâinatın harcı olan zerreleri de itaat ve tekvin gayesi için yaratmıştır.[147]

Said Nursi'ye göre her şeyi maddede arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise maneviyatı göremez.[148] Fizikçi maddeyi inceler. Bu konuda söz sahibi olan birisinin metafizik alanı ile ilgili konularda sözü delil olamaz. Bazı kesimler bu nüansı unutur. Bilim adamlarının din ile ilgili sözlerine itibar ederler. Oysa alanları çok farklıdır.[149] Atomlara ezeli ve ebedilik verenler, aslında bilimin alanı dışına çıkarak zoraki olarak metafizik alana girmişler. Materyalistler, henüz modern ilmin kesin bilgi sahibi olmadığı atomlara ve maddeye ilahlık verme gafletine düşmüşlerdir. Bunun nedeni atomların muhteşem hareket ve dönüşümünü, yaratılış amacı ve gayesini, yaratılış cilvelerini, nereden geldiğinin ve o cilvelerin nasıl yönetildiğini bilemediklerinden madde ve kuvveti ezeli zannederek atomlara ve hareketlerine ilahi eserler isnad etmeye başlamışlardır.[150] İşte tam bu noktada materyalistler, meslekleri gereği bir tek ilahı kabul etmedikleri için, zoraki olarak sayısız ilahları kabul etme mecburiyetine düşmüşlerdir.

Said Nursi'ye göre materyalistler, atomu her şeyin ilk kaynağı ve sebebi olarak görüp onu ilahlaştırmışlar. Materyalistlere göre zerrenin içindeki kanun ve kuvveler, kâinattaki bu hareketliliği, değişim ve dönüşümü icat edip yönetiyor. Said Nursi yukarıdaki ayetin tefsirini yaparken; zerrelerin şuursuz ve akıllarının olmadığını belirterek, bu kadar mükemmel plan ve programla iş yapan bu zerrelerin, materyalistlerin dediği gibi manasız, plansız, programsız veya tesadüfi bir şekilde çalışmadığını belirterek bunların fikirlerini çürütmeye çalışmıştır.[151]

Said Nursi *tahavvülât-ı zerratı* (atomların değişim, dönüşüm ve hareketi) kudret kalemi olarak görür. Yani Allah'ın kudreti bir kalem ise atomlar da o kalemin mürekkebi hükmündedir. Dolayısıyla O, atomların kâinattaki, dünyadaki bütün oluşum, değişim ve hareketlerini planlı ve programlı bir hareket olarak

---

147 Abdulkadir Harmancı, *Said Nursi'nin Risalelerinde Kelam ve Felsefe Problemleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1994, s.38.
148 Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Muhâkemat*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1988, s.18.
149 Şadi Eren, *Muhâkemat Notları*, Şahdamar Yayınları, İzmir 2014, s.62.
150 Bkz. Toku, *a.g.e*, s.77.
151 Nursi, *Sözler*, s.276. ; s.513.

görmektedir.[152] Yoksa materyalistlerin dediği gibi her bir atomun bir kudreti ve terzilik kabiliyetleri yoktur.[153] Bu düşüncesiyle Said Nursi, atomlara ezeli ve ebedilik veren Demokritos, Leukippos, Fransız ansiklopedist Diderot, Marks, Büchner ve özellikle çağdaşı olan Beşir Fuad'ın düşüncelerini eleştirmektedir. Ona göre atomlar, Allah'ın kudret kalemi olarak her şeyin başlangıcını oluşturmaktadır. Çünkü bu aklı, ilmi ve şuuru olmayan atomlar gücünün yetmediği ve gücünü aşan işleri yapmaktadır. Atom, şuursuz ve akılsız olmasına rağmen; küçücük bir atom, kendisinde çok büyük işler ve hakikatler barındırması buna en güzel örnektir.[154]

Said Nursi zerrelerin İmam-ı Mübîn ve Kitab-ı Mübîn adındaki iki tür kitap ile hareket ettiğini belirtmektedir. Said Nursi, bu kavramlar hakkında değişik görüşler olduğunu belirttikten sonra bir açıklama yapma gereği duymuştur. Bu kavramları kısaca açıklamak, konumuzun kalan kısmını anlamak için son derece önemlidir.

İmam-ı Mübin: İlim defteridir. Bütün âlemin kanun ve programlarının içinde bulunduğu levhadır. Her şeyin aslına, köküne ve mahiyetine bakar. Görülen âlemden çok görülmeyen âleme işaret eder. Şimdiki zamandan ziyade geçmiş ve geleceğe bakar. Allah'ın ilmini gösterir. Allah'ın bir kader defteri olduğunu gösterir. İşte zerreler, İmamı Mübin denilen bu ilahi kader kanun programı adı altında hareket ederler. Onun tespit ettiği sınırlar dâhilinde hareket ederler ve onun çizdiği prensipler ile hareket ederler. İşte İmamı Mübin zerreleri geçmiş ve gelecek programlarına göre hareket ettirir. Atomların görünmeyen ve gizli kısmına bakan yöndür. [155]

Kitab-ı Mübîn: Kudret defteridir. Görünmeyen âlemden ziyade görünen âleme bakar. Geçmiş ve gelecek zamandan ziyade şimdiki zamana işaret eder. Şu varlık âleminde olan her şeyin yaratılış programını ifade eder. Her şeyin aslından, neslinden ziyade görünen suret, geometrik şekline ve manevi kalıplarını ifade eder. Meyvelerin çekirdeklerinde ve canlıların yumurtaları veya nutfelerinde kendilerinden çıkacak bütün varlıkların bütün özellikleri yazılı olduğu levhadır. Demek ki tabiattaki her varlık belli bir plan ve program çerçevesinde hareket etmektedir. Yani İmamı Mübindeki plan ve programın hayata geçmesidir. Zerreler de bu plan ve program dâhilinde hareket ederler. İşte bir kesim bu plan ve programdaki ilahi ilim ve kudreti

---

[152] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından İşârâtü'l Î'caz*,(Terc. Abdulmecid Nursî), Tenvir Neşriyat, İstanbul 2007, s.167.
[153] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s.31.
[154] Nursi*, Sözler*, s.513.
[155] Nursi*, Sözler*, s.514-515.

Allah yerine varlığın kendi tabiatına vererek ilahi ilim ve onun bir levhası olan Kitabı Mübîn'i adeta unutmuşlar. Hem İmamı Mübin hem Kitabı Mübin her ikisi de Levhi Mahfuzu[156] temsil eder.[157]

Demek ki İmamı Mübîn, kâinatın ve varlığın geçmiş ve geleceğini dikkate alan ve bununla ilgili bütün kanunları içine alan bir tür ilim defteridir. Kitabı Mübîn ise anlık ve hali hazırda olan bütün her şeyin geometrik şeklini ortaya çıkaran bir tür kudret defteri hükmündedir. Dolayısıyla her bir atom, geçmiş ve geleceği nazara alan İmamı Mübîn'in ilmi program ve kanunları altında hareket eder. Ve yine hali hazırdaki her şeyin geometrik şekillerin oluşmasına sebep olan Kitabı Mübîn'e göre hareket eder.[158]

Said Nursi'ye göre hem hareketli hem hareketsiz atomlar Allah'ın birliğini gösterir. Hareketli atomlar hava hareketleridir ki; hava hareketleri bütün insanlara, hayvanlara, bitkilere girip çıkabilir ve onlara işleyebilir. Mesela bir çiçeğe giren hava zerresi bir ağaca da girebilir, bir yaprağa da girebilir, insana da girebilir, hayvana da girebilir. Çünkü zerre girdiği her varlığın durumuna ve özelliğine göre vaziyet alır ve ona göre çalışır.[159] Örneğin insanın diline girse tat almayı, gözüne girse görmeyi, mideye girse acıkmayı, buruna girse koku alma özelliklerini temin eder.

Said Nursi'ye göre hareketsiz olan toprak zerreleri de Allah'ın birliğini göstermektedir. Çünkü toprağa atılan farklı farklı tohumlarda çeşit çeşit sebzeler ve meyvelerin çıkması tevhidi gösteriyor. Oysa materyalistler her bir toprak zerresine ayrı bir ilim, kudret ve irade vermektedirler.[160] Said Nursi bunun imkânsız olduğunu söylemektedir. Ona göre bunun gerçekleşebilmesi için her bir toprak zerresinin her bir bitki ve meyvenin ilim ve programını ayrı ayrı bilmesi gerekirdi. Örneğin saksının içinde hareketsiz olarak bir araya gelen zerrelerin meydana getirdiği toprak, içine tohum olarak ne atılsa o atılan tohuma göre sanki içinde atılan ürünün fabrikası varmış gibi mahsul veriyor.[161] Bu saksıya havuç eksek havuç, taze soğan eksek taze soğan, çilek eksek çilek olarak mahsul veriyor. Yine bu hareketsiz ve şuursuz

---

[156] Olmuş ve olacak bütün varlıkların ve olayların yazılı olduğu kader levhasıdır.
[157] Nursi, *Sözler*, s.514-515.
[158] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından, Zerre Risalesi ve şerhi,* (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul 2004, s.34.
[159] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s.30.
[160] Birand, *a.g.e*, s.28. ; Guthtıe, *a.g.e*, s.73. ; Bolay, *Türkiye'de Ruhçe ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.72-73.
[161] Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Emirdağ Lahikası II*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1991, s.106-107.

zerrelerin toprağa atılan bir incirin, bir narın, bir patatesin programını ayrı ayrı bilmesi gerekirdi. Bu da imkânsız bir durumdur.

Said Nursi eserlerinde olayları ve durumları daha anlaşılabilir kılmak için temsili örneklere ve benzetmelere sık sık başvurur. Hava zerresine şöyle bir örnek vermektedir: Örneğin acemi, sıradan, tecrübesiz, iş bilmeyen, kör bir adam Avrupa'ya gider. Her memlekette, her bir meslekte, müthiş bir ustalıkta her bir yapıda öyle müthiş eserler bırakıp herkesi hayretler içerisinde bırakır. Aklı başında olan bir insan; bu kör, aciz, acemi adamın bu işi tek başına yapamayacağını bilir. Onun arkasında müthiş ilim ve kudreti olan bir üstadının olduğunu hemen anlar. İşte hava zerrelerin örnekteki adam gibi kendi başlarında ve arkasında herhangi bir güç olmadan bu kör, acemi, sıradan ve iş bilmeyen adam gibi bu işleri kendi başlarına yapmaları imkânsızdır. Nasıl ki bu adamın arkasında müthiş kudret ve ilmi olan bir üstadı var ise o zerrelerin arkasında her şeye kadir mutlak gücün var olduğu kesin ve katidir. O güç de sonsuz ilim ve kudreti olan Allah'tır.[162]

Toprak zerresine ise şöyle bir örnek veriyor: Küçük, adi ve sıradan bir kulübecikte; aciz, yaşlı, kör ve yerinden kalkamayan bir adama küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Sonra küçük kulübecikten tonlarca şeker, toplarla kumaş ve binlerce sanatlı mücevherat, mükemmel elbiseler, lezzetli yiyecekler o kulübeden çıksa aklı başında birisi o kulübedeki zayıf, güçsüz, aciz ve kör adamın bu işi tek başına yapamayacağını anlar. Bu adamın ancak mucizekâr bir zatın, kaynağı mucizat olan fabrikasından küçük bir hizmetçisi olduğunu anlar. İşte toprak zerreleri de aynen kulübedeki bu aciz ve yaşlı adam gibi yerinden kalkamaz ve hareketsiz bir haldedir. Fakat hangi bitki, meyve veya ağaç tohumu o toprağa atılsa o topraktan tonlarca mahsul çıkıverir.[163]

Said Nursi, atomların herhangi bir gücün etkisi olmadan ve kendiliğinden hareket ettiğini iddia edenlere karşı[164], atomların Allah'ın emriyle sürekli hareket ettiğini insanların, hayvanların, bitkilerin neden sürekli bir değişim ve hareket içinde olduğunun sebeplerini hikmetleriyle beraber açıklamaktadır. Said Nursi'ye göre Atomların birinci vazifesi Allah'ın tecelliyatını sürekli yenilenmesini ve tazelenmesini sağlamaktır. İkincisi yeryüzü tarlasında zerrâtı hareket ettirerek ve

---

162 Bkz. Nursi, *Sözler*, s.515-516.
163 Bkz. Nursi, *Sözler*, s.516.
164 Bkz. Arslan, *a.g.e*, s.318-320. ; Cevizci, *Thales'ten Baudrllarda Felsefe Tarihi*, s.406. ; Gökberk, *a.g.e*, s.355.

görevlendirerek her asırda, her yılda, her mevsimde, her günde ve her saatinde mucizâtı kudretinde, yeni bir kâinat ve çeşit çeşit mahsulat verdirmektir. Üçüncüsü, Esma-i İlahiyye'nin sonsuz olan nakışlarını sınırlı âlemde bize arz etmektedir. Allah, kendi bin bir isminin tecelliyatının güzelliklerini insanlara göstermek için zerrâtlarını büyük bir hikmetle hareketlendirip vazifelendirmektir. Dördüncüsü, ahiret âlemine ürün ve mahsul göndermektir. Dünya araç ahiret ise amaçtır. Beşincisi ilahi mükemmelliklerini ve güzel cilvelerini zerreler üzerinden yarattıklarına göstermektir. Eğer ki bu kâinat sabit olsaydı, Allah zerreler üzerinden dünyada bir değişim, dönüşüm, tazelenme ve yenilenme yapmasaydı, o zaman Allah'ın sonsuz olan o isim ve sıfatlarının o güzelliklerini ve mükemmelliklerini tam olarak göremezdik. Hem de bu mükemmellikler ve güzellikler karşısında övülmeye layık olan tek varlığın kendisi olduğunu göstermek istemektedir. İşte zerrelerin sürekli hareket etmesinin nedenlerinden biri de budur. Materyalistler de atomların tesadüfen ve kendi kendilerine döndüklerini zannetmişlerdir. Bundan anlaşıyor ki o materyalistler atomların ilim ve hikmetlerini yanlış anlamışlardır.[165]

Said Nursi'ye göre her bir atomda Allah'ın varlığını ve birliğinin iki şahit ve delil vardır: Birincisi zerre aciz ve cansız olmasıyla beraber; şuursuz ve büyük işler yapması ve büyük yükleri kaldırması, Allah'ın varlığına kesin olarak işaret ediyor. Bu zamandaki fen ve bilimin kesin hükmüyle zerrelerin bir şuur ve aklının olmadığı kati ve sabittir. Her bir zerre hem kendi işini kusursuz yapar hem de diğer zerrenin işini kusursuz yapmasına yardımcı olur. İşte o vücuda kim mâlik ise o bir zerrelere de o mâliktir. Onun için zerrelerin kendinden büyük işleri yapması ve uyumlu olarak çalışması tek bir merkezden emir aldıklarının ve memur olduklarının en büyük göstergesidir.[166] Örneğin bir kalem düşünün, bu kalem hem aciz hem cansız bir varlıktır. Bu kaleme kitap yazdı veya şirket sözleşmesini kalemin kendisi imzaladı diye bir şey söyleyemeyiz. Zerre de bu kalem gibi aciz ve cansız olmasından dolayı zahiren kendinden çıkan işlere ve hikmetlere sahip olamaz. Nasıl o sözleşmeyi kalemle imzalayan bir zat varsa; zerrelerin de arkasında sonsuz ilim ve kudret sahibi bir zatın kudret eli ve aklı olduğunu gösteriyor. Bu zat da yüce Allah'tır.

İkincisi ise; Said Nursi'ye göre zerrelerin bu zor ve karmaşık olarak görünen hareketlerinde aslında büyük bir düzen ve uyumun olması ve girdiği her yerde ona

---

[165] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.516-518.
[166] Nursi, *Sözler*, s.518.

uygun olarak hareket etmesi, büyük bir düzen göstermesi; Allah'ın varlığına ve birliğine işaret etmektedir. Bütün atomlar birbirileriyle hem uyumlu ve hem ilgilidirler. Birbirilerine hem hâkim hem mahkûmdurlar. Çünkü materyalistlere göre bu zerreler; birbirinden bağımsız, akıllı ve şuurludurlar. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi imkânsız olarak görülmektedir. Örneğin Ayasofya Kubbesindeki taşlar, mimarının emrine ve sanatına tabi olmazsa; her bir taşta Mimar Sinan gibi bir ustalığın olması lazımdı. Taşların birbirine hâkim ve mahkûm olması gerekir. Yani taşların: "Gelin düşmemek için baş başa verelim ki düşmeyelim." diye bir hüküm vermeleri gerekirdi, bu da imkânsız bir durumdur.[167]

Said Nursi'ye göre zerrelerin hareketlerinde binlerce hikmet bulunmaktadır. Biz yukarıda sadece birkaç yönünü ele aldık. Atomlara ezelilik verenlere karşı Said Nursi eleştirilerini sürdürmektedir. Ona göre bu dünya hayatının son bulmasıyle beraber zerreler de yok olmaktadır. Dünya hayatının son bulması ile beraber atomların ne olacağı konusuna gelince; bu konuda iki ihtimal üzerinde durur. Birincisi, bu zerrelerin kıyametin kopmasından sonra bunların yok olması ihtimalidir ki bunu ilahı kanuna aykırı olarak görmektedir. Bu kâinatta var olan her şey yok olmadan korunacaktır. İkinci ihtimale gelince; bu zerrelerin kıyametten sonra ahirette de istihdam edilmesi ihtimalidir ki; Said Nursi bu ihtimali daha yakın bir ihtimal olarak görmektedir. Yani kâinatta istihdam edilen zerre, atom, element ve unsurları ahirette de bir şekilde değerlendirilecektir.[168] Kur'an'a göre ahirette ba's olayı[169] muhakkak gerçekleşecektir. Şimdi toptan bir insanı vücuduyla beraber ahirette tekrar yaratacak olan Allah'ın; o vücudun harcı konumundaki küçük bir zerreyi tekrar yaratmaması düşünülemez. Said Nursi bunu da yedi imkânla ispat etmeye çalışır.[170]

Buraya kadar Said Nursi'nin başta materyalist düşünce olmak üzere bütün inkâr akımlarının kaynağı olarak gördüğü ene ve zerre üzerinden yapmış olduğu eleştiriler üzerinde durduk. Bundan sonra Said Nursi'nin materyalist felsefeye yönelttiği eleştirelere değinmeye çalışacağız. Said Nursi felsefeye tamamen karşı değildir. O, felsefeyi menfi ve müspet olarak ikiye ayırmaktadır. Müspet felsefe, vahye tabi, onun terbiye ve rehberliği ile hareket eden, din ve nübüvvet ile barışık olan felsefedir. Menfi felsefeyse, aklı esas alıp vahye meydan okuyan, dine ve

---

[167] Nursi, *Sözler*, s.519.
[168] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.519-520.
[169] Bakara, 2/28.
[170] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.520-522.

nübüvvete karşı çıkan felsefedir. Bu başlık altında eleştireceğimiz felsefe; benliğini şirke bulaştırmış, Allah'ı inkâr ederek kâinatta olan her şeyi sebeplere ve tesadüflere bağlayan, insanın nefis ve hevasını serbest bırakan, Allah'ın isim ve sıfatlarının kâinatta tecelliyâtını göremeyen materyalist ve natüralist felsefedir.[171] Said Nursi bu felsefe ve akımları eleştirirken de şahısları eleştirmek yerine bu şahısların ortaya attığı fikir ve akımları eleştirme yoluna gitmiştir. Çünkü şahıslar gelip geçicidir ama getirdiği fikir ve akımlar kalıcıdır. Onun için şahısların fikirleri ve ideolojileri çürütülürse, kendilerinin etkisi de buna bağlı olarak ortadan kalkar. Hem şahıslar direkt hedef alınırsa, o şahsı sevenlerin iman ve hakikatlerinden uzaklaştırmasına sebep olabilir. Onun için Said Nursi bu menfi felsefenin bozuk fikir ve ideolojilerini isim vermeden çürütme yoluna gitmiştir.

Said Nursi'ye göre, Allah'ın mahlûkatı yaratmasının temel sebepleri; ulûhiyetini izhar etmek, ulûhiyetine iman ettirmek, hamd ve şükre sevk etmek, kendisini tanıttırmak, kendisine ibadet ettirmek, kendisini sevdirmek, kâinata ve varlığa nizam, mizan ve dengenin koruyucusu olduğunu yansıtmaktır.[172] Said Nursi, varlık ile ilgili düşüncelerini açıklarken, pozitif ilimlerden de yararlanmayı ihmal etmemiştir.[173] Durum böyleyken materyalist felsefenin varlığın yaratılmasını inkâr etmesi veya onu sıradanlaştırarak tesadüf ve sebeplere bağlaması, varlığa ve ilme yapılacak en büyük hakarettir.

Said Nursi, materyalist felsefe ile ilgili görüşlerini Kur'an ile mukayese ederek açıklar. Ona göre Kur'an, şu kâinatın en yüksek bir açıklayıcısı ve belağatlı bir tercümesidir. Varlığa "*Manayı Harfi*" ile bakar. Yani 'ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sanatkârın güzelliklerine işaret ediyor' gibi söylemlere işaret eder. Ve bununla varlığın manasını anlatmaya çalışır. Ama materyalist felsefeyse varlığın görünüşteki o süsüne dalmış ve hakikatin yolunu şaşırmış. Yani varlığa "*Manayı İsmi*" ile bakmıştır. Ne güzel yapılmışa karşılık 'ne kadar güzeldir' der ve yaratılanı çirkinleştirir ve kendini de ortak eder. Materyalist felsefenin bu yönü hakikatten uzak ve eleştirilere açıktır.[174]

---

171 Bkz. Nursi, *Sözler*, s.505, Bor, *a.g.m*, s.331.
172 Nursi, *Şuâlar*, s.85. ; Abdulaziz Borghout, "Adalet: Hilkatin Hakikatı ve Hakiki Medeniyet", *Risale-i Nur'da Adalet Uluslararası Sempozyomu*, Mega Basım, İstanbul 2007, s.93.
173 Musa Koçar, *Eleştirel Açıdan Said Nursi'nin Kelami Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.257.
174 Nursi, *Sözler*, s.118.

Said Nursi'ye göre, Kur'an varlıktan bahsederken, varlığın kendisinden ziyade daha çok kimin yarattığını ve Allah'ın zat, isim ve sıfatları gözüyle anlatır. Varlığın bizzat kendisini değil de onu yaratanı anlatır. Materyalist felsefe ise varlığı sadece kendisi için anlatır. Kur'an ise varlığı delil yapar. Delilleri ise açık bir şekilde ve halk tabakasının anlayacağı şekilde sunar. Kur'an müminlerin dikkatini yaratılandan çok yaratıcıya çekmektedir. Materyalist felsefe varlığın özelliklerine genişçe ve detaylı bahseder. Varlıkların Allah'a karşı olan vazifelerinden ve Allah'a dönük yüzlerinden bahsetmez. Varlığın, bitkilerin, hayvanların ve insanların sadece görünen yüzlerinden bahsedip; iç yüzlerinden, yaratılış hikmetinden ve sanatkârından hiç bahsetmez. Kâinatın kabuğu ve maddesi ile ilgilenir.[175]

Materyalist felsefe kâinattaki olayları sıradanlaştırırken ve üstünü örterken, Kur'an bu olayların üstündeki ülfet perdesini yırtıp, altındaki kudretin mucizelerini ve harikalarını ortaya çıkarıp insanların nazarını bu yöne çeker. Felsefe insanların yaratılışındaki sayısız harikalara ve mucizelere değil, harikalıktan çıkmış absürt ve bozuk şeylere dikkat çekmektedir. Materyalistler, normal insanın vücudundaki ahenk ve düzene dikkat çekmek yerine yapışık vücutlu ikizlere veya iki başlı üçayaklı insanlara dikkat çekiyor ve hayretlerini o şekilde söndürmeye çalışırlar.[176]

Said Nursi'ye göre Kur'an-ı Kerim, kâinatta yaratılan her şeyin harikulade ve mucize suretinde yaratıldığını beyan etmektedir. Alışkanlık haline gelen ve adet perdesine bürünen, kâinat ve evrende bulunan mucizeleri göremeyebiliriz. İşte mucizelerle dolu olan Kur'an bu alıştığımız ülfet perdesini yırtar. Şuur sahibi olanlara mucizelerini gösterip adeta akıllara tükenmez bir ilim hazinesi açar. Allah insanı en güzel, en kapsamlı, en mükemmel ve mucize şeklinde yaratmıştır. Bir insanın oluşumundan doğumuna, doğumundan gelişip büyümesine kadar her kademesi müthiş mucizeler silsilesidir. Üstelik bu silsilelerin, hemen hemen her gün binlercesi olmasına rağmen, materyalist felsefeciler bu olayları sıradan olaylarmış gibi gösterip, bu mucizenin üstünü örtmeye çalışırlar. Ama bu mucizeyi örterken televizyonlarda ve medyada iki başlı bir insan veya koyun gördükleri zaman, bu olay onlara çok garip gelir ve büyük bir mucize gibi ortalığı adeta yangın yerine çevirirler. Oysa asıl mucize olan gözünün önündeki insanı görmezler. Yine bütün yeni doğan bebeklerin hayatını devam etmesi için o muhteşem hazinelerdeki anne sütünü normal

[175] Nursi, *Sözler*, s.118.
[176] Nursi, *Sözler*, s.123.

ve sıradan görüp küfür perdesiyle örtmeye çalışırlar. Ama denizaltında olan ailesinden, vatanından, kabilesinde ayrılan küçücük bir böceğin bir yaprakla beslenmesini görüp hayretler içerisinde bunu anlatırlar.[177] İşte felsefeciler anne sütündeki o muhteşem mucizeyi görmeyip, böceğin yaprakla beslenmesini büyük bir hikmet ve mucizeymiş gibi sunarlar. Bu da materyalistlerin mesleklerini devam ettirirken, ne kadar açık ve büyük bir çelişki içinde olduğunun göstergesidir.[178]

Kur'an, Allah'ın sonsuz ilmine yaslanıp gücünü oradan alıyorken; materyalist felsefe insanın cüzi aklına yaslanmış, gücünü oradan alıyor. Öyleyse Kur'an güneş, materyalist felsefeyse sönük bir fener hükmündedir. Güneş ile fener kıyas bile edilemez. Bu yüzden materyalist felsefenin sönük ışığı, varlığı aydınlatıp okutmaya yetmiyor. Bu da insanı yanlış yollara sevk ediyor.

Said Nursi'ye göre kâinat ve varlık âlemi keşfedilmeyi bekleyen hazine gibidir. Hatta bu durumu biraz daha ileriye taşıyarak, İslam mistisizmin tanıdığı imkânlarla, Allah'ın yaratıcı gücüne de vurgu yaparak, Kur'an'ın hareket halindeki bir evren fikrine kapıları açtığı adeta yeni bir kosmoz imajı açtığı söylenebilir.[179] Örneğin Kur'an Güneş'in sadece bir lamba olduğundan bahseder ve detaya inmez. Sadece *"Güneş döner."*[180] Der. Bu dönmekten de maksadı gece-gündüz ve mevsimlerin oluşmasına insana hatırlatmak için yapar. Buradaki maksat da yine Allah'ı hatırlatmaktır. Bu irşada en uygun yoldur. Çünkü Kur'an teferruata girerse, birçok insan bu teferruatlara akıl sır erdiremeyip inkâra sapabilir. Bundan dolayıdır ki Kur'an'ın gayesi kâinatı değil onun sahibini anlatmaktır. Kâinattan yapılacak bahisler, insanların ve yaşadıkları asırların bilgi seviyelerine uygun düşmeyecekse onları icmal etmek, yani özet olarak nazara vermek irşada daha uygun bir metottur. Yani Kur'an'ın kâinattan bahsi, onda tecelli eden ilim, kudret, irade, rahmet, inayet gibi sayısız güzelliklere insanın nazarını celb etmek, onları düşünmeye, iman ve ibadet etmeye teşvik içindir.[181]

Materyalist felsefe ise Güneş'in yapısından, büyük bir kitle ve ateş parçası olduğunu, gezegenlerin ondan türediğini, Güneş'in o şaşalı görüntüsü ve büyüklüğünden bahseder. Güneş'in yaratılış amacından, kâinat ve varlığa yaptığı

---

[177] Amerika'da yaşayan balıkçılar bu olayı görüp, hayret etmişler ve hikmetinden gözyaşı bile dökmüşler.
[178] Nursi, *Sözler*, s.123-124. ; Nursi, *Şuâlar*, s.7.
[179] Mardin, *Said Nursi Olayı*, s.327.
[180] Yasîn, 36/38.
[181] Nursi, *Sözler*, s.226-227.

hizmetlerden bahsetmez.[182] Zâhiren tantanalı ve gösterişli görünmesine rağmen aslında içi boş olan materyalist felsefenin varlıka bakış açısı böyleyken; görünüşteki o parlaklık ve gösterişe güvenip Kur'an'a başkaldırması kabul edilemez bir gerçekliktir.

Kur'an, ahiret hayatının varlığını kabul eder ve dünya hayatının geçici olduğunu, aldatıcı, kararsız ve sürekli değiştiğini anlatır. Kur'an dünyada yaratılan her şeyin görünen yüzünden kısaca bahseder. Daha çok mana ve hikmetlerini açıklar. Yani insanların Allah'a karşı olan ibadetlerinden ve varlığın Allah'ın isimlerine ayînelik ettiği kısımla ilgilenir. Yani o maddeyi kendine malzeme yapıp, bu madde üzerinden Allah'ın isimlerini ispat etme yoluna gider. Said Nursi'ye göre dünya hakikatte bir akarsu gibi akıp geçmesine rağmen, gaflet ve ehli dalâletin gözünde donmuş bir nehir hükmüne gelmiştir. Bu materyalist felsefe ve tabiat fikri dünyayı kesafet ve bulanık göstererek adeta ahireti perdelemiştir. İşte yanlış yoldaki bu felsefe, felsefi araştırma ve çalışmalar, tabiatı konu alan fen ilimleri, zevk ve eğlence düşkünlüğünü cazibeli hale getirip, adeta bu donmuş nehri daha da bulanık ve katı hale getirerek, ahireti unutturup bu yoldan giden insanları tamamen dünya zevklerine ve eğlencelerine dalmasına neden olmuştur.[183]

Oysa Kur'an' Kerim dünyanın geçici bir yer olduğu ve bir gün mutlaka yok olup gideceğiyle ilgili birçok ayet vardır:

"*Onlar göklerin ve yerin ifade ettiği manalara bakmazlar mı*?"[184] ve "*Dünya hayatı ancak bir oyun ve oyalanmadan ibarettir.*"[185] Ayetleriyle Kur'an, nur saçan ve nurlu hakikatlerle donuk, katı, cansız ve sert dünyayı adeta eritmektedir.

"*Gök yarıldığı zaman*."[186], "*Güneş dürülüp toplandığında*."[187], "*Gök yarıldığında.*"[188] ve "*Sûra üfürülür. Ve Allah'ın dilediklerinden başka göklerde ve yerde kim varsa düşüp ölür*."[189] Ayetleriyle Kur'an, dünyanın ebediyet kuruntusunu paramparça etmektedir. Kur'an, gök gürlemesi gibi bir seslenişle tabiat ve materyalistlerin meydana getirdiği gaflet ve dalâleti dağıtıp, paramparça etmektedir.

---

[182] Nursi*, Sözler,* s.227.
[183] Nursi*, Sözler,* s.407. ; Ahmet Özdemir, "Tekliften Saadete Tekemmül", *Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.45
[184] Araf, 7/185.
[185] En'am, 6/32.
[186] İnfitar, 82/1.
[187] Tekvir, 81/1.
[188] İnşikak, 84/1.
[189] Zümer, 69/38.

İşte Kur'an, tabiatçıların ve materyalistlerin âşık olduğu bu dünyanın ne kadar boş, geçici ve manasız olduğunu gözler önün sermektedir. Dünyanın gerçek hakikatlerini bizlere göstermektedir. Dünyanın çirkin yönlerini insanlara göstererek, insanların ona sırtını dönmesine vesile olmuştur. Yaratıcısına bakan güzel dünyanın güzel yüzünü göstermektedir. İnsanı dünyanın süslerine, güzelliklerine ve zevklerine dalmasını engelleyerek, insanlığı tabiatçıların ve materyalistlerin doğurduğu gaflet ve dalâlet ehlinin elinden alarak, yolunu ve yönünü Allah'a ve mükâfatı olan ebedi ahiret yurduna çevirmesine vesile olmuştur.[190]

Bu asır gaflet ve dâlalette çok ileri gitmiştir. Kâinattaki tekâmül kanununa göre her şey basitten mükemmelliğe doğru gidiyor. Bu kanun küfür ve gaflette de geçerlidir. İnsanın menfi ve müspet fikirleri de dünya yaşlandıkça birikip olgunlaşıyor. Haliyle dünyanın son demlerinde küfür ve gaflet bu kanun gereği en son noktaya gelip, en tehlikeli bir hal almaktadır. Normalde bağımsız olan fen ilimleri bu materyalist felsefenin elinde kötü bir araç haline gelmiştir. Bu inkârcı felsefe fen ilimlerini kendine alet ederek, imana hücum edip insanlığı inkâra ve maddeciliğe sevk etmektedir.

1.2. Bilim Eleştirisi

Batı kaynaklı düşünceler Hristiyan dünyasının ilim ile olan münasebetini göz önünde bulundurarak, İslam'da da ilim ile fen arasında bir kopukluğun olduğunu beyan etmişlerdir.[191] Oysa bu düşünce gerçeklerle örtüşmemektedir. Said Nursi ilim ile ilgili temel düşüncelerini bu minvalde ele almıştır. İslam ve Kur'an ile ilim ve fen arasında sıkı bir bağ olduğunu açıklamaya çalışmıştır.[192] İlmi, "*Bizi dünya rahatından ve ecnebileri de ahiret saadetinden mahrum bıraktığını*" belirtir.[193] Daha önce de belirttiğimiz gibi ilim ve fen ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklayarak; "*Feyâ lil'aceb! Köle efendisine ve hizmetkâr reisine ve veled pederine nasıl düşman ve muarız olabilir? Hâlbuki İslamiyet fünûnun eyyidi, mürşidi ve ulûm-u hakikiyyenin reis ve pederidir.*"[194] Diyerek, din ile fen bilimlerini birbirinden ayrılmayan ve birbirini tamamlayan öğeler olarak görür. İlme, "*Allah hesabına kâinata bakan adam her ne müşahede ederse ilimdir. Eğer gaflet hesabına bakarsa*

---

[190] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.408.
[191] Mary Weld (Şükran Vahide), *a.g.*m., s.191.
[192] Mary Weld (Şükran Vahide), *a.g.*m., s.191.
[193] Döğen, *a.g.e*, s.52-53.
[194] Nursi, *Muhâkemat*, s.10.

ilim zannettiği şey cehalet olur."[195] Sözleriyle ilimdeki hikmeti anlamanın tek yolunu iman hakikatini görür. Ona göre fen ilimleri, kökleri kalbe dayanan ve meyvelerini akılda veren bir ağaç olmalıdır. İlmi düşünceler iman ile nurlanmasa karanlıkta kalır ve hiç kimseye fayda vermez.[196] Fen ilimlerini müthiş ölçüsüyle ve taktığı dürbünüyle Allah'ın isim ve sıfatlarını bizlere tanıtan bir araç olarak görür.[197] Her ilmin en mükemmel noktası Allah'a dayanmaktadır. Örneğin tıp ilminin en son noktası Allah'ın Şafiî ismine ulaşma gayretidir.[198] Ayrıca şu sözleriyle de; "*Ecnebilerden alınan maddi bilgiler, san'at ve terakiyata ait ise lazımdır. Sefahete dair ise muzırdır.*"[199] Diyerek, yabancılardan alınan bilgilerin süzgeçten geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Said Nursi'nin; "*Bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilaftır. Bu üç düşmana karşı sanat, marifet, ittifak silahıyla cihad edeceğiz.*"[200] Sözleriyle cehalete karşı, bilgi ve bilimle mücadele edilmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir.

Said Nursi'ye göre ilmin maddi ve manevi olmak üzere iki faydası vardır: Maddi faydası, dünyevi menfaat ve yararlardır ki bu yararların ömrü kabir kapısına kadardır. Ondan sonrası da pek işe yaramaz. Mesela kalp cerrahının cerrahlığı dünyada konforlu bir hayat yaşaması için yeterli olabilir ama bu cerrahlık ahiret hayatında önemsiz ve geçersizdir. İlmin manevi faydası ise, Allah'ı isim ve sıfatları ile tanımaktır. Her bir fen ilmi Allah'ın bir isminin tecellisi olup, insan bu ilimleri tefekkür ederek hem imanını arttırır hem de manen yüceltir. Fen ilimleri özünde yararlı ve güzeldir, ama bu ilimler Allah'ı tanımakta kullanılmaz ise, bu ilimlerin faydası sadece dünyada kalır ve ahirette bir işe yaramaz. Bu ilimleri hem dünyada hem ahirette yararlı kılabilmenin tek yolu tefekkürdür. Materyalist felsefe bu yararlı ve güzel ilimleri inkâr ve küfürde istihdam ettiği için, bu ilimleri aleyhe çeviriyor. Bıçak ile ekmek de doğrarsın insan da doğrarsın. Ekmek doğramak insan için bir kolaylık iken adam doğramak büyük bir vahşet ve günahtır. Burada bıçağın kendisi

---

[195] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s.181.
[196] Döğen, *a.g.e*, s.56.
[197] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.144.
[198] Nursi, *Sözler*, s.238.
[199] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s.105.
[200] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Müdafaalar*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1988, s.10. ; Anna Masala, "Mevlana'dan Bediüzzaman'a Uzanan Çizgi", *İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.20.

değil de nerede kullanıldığı önemlidir. Fen ilimleri de bıçak gibidir, imanda kullanırsan cennete, küfürde kullanırsan cehenneme götürür.[201]

Normalde fen ve ilim noktasında çok ileri giden toplumların Allah'ın sanatlarını daha görünür haline getirmesi ve tefekkür alanının arttırması gerekirken materyalist medeniyetlerde ise durum tam tersinedir. Fen ve ilim artmasına rağmen materyalizm ve tabiata dayanan felsefe daha da ilerlemiştir. Mesela tıp ilmi çok ilerlemesine rağmen ölüm ve ölüm sebepleri geçmişe göre daha da çoğalmıştır. İşte bu artarak çoğalan ölümler, imana girip ibret almak ve gaflet perdesini yırtmak için net bir sebep olması gerekirken inkârcı ve maddeci felsefenin vaat ettiği bu uyuşturucu ve fantastik hayat modeli bunu engellemektedir.[202]

Said Nursi döneminde meşhur olan akımlarından birisi de materyalist felsefenin ürünü olan evrim teorisidir. Bu teori bitkilerin, hayvanların ve insanların yaşamlarını devam etmek için gösterdiği mücadeleyi bir kavga ve çarpışma olarak görmektedir.[203] Oysa dünyadaki bu yardımlaşma ve dayanışma Allah'ın izni ve emriyledir. Felsefenin kavga ve çarpışma olarak gördüğü bu düzen aslında kâinatın genel denge ve ölçüsünü korumak içindir. Yani bugünkü ifadeyle bu bir ekolojik dengedir. Türler arasında o kadar hassas ve mükemmel bir denge zinciri kurulmuştur ki, bu zincirden bir halka bu dengeden çıkarsa zincirleme olarak bütün ekolojik düzen bozulacaktır. Bu yüzden Allah, türleri birbirilerini dengede tutacak şekilde besinler zinciri şeklinde yaratmıştır. Örneğin kemirgenler ile beslenen yırtıcı kedigiller olmasa kemirgenler her tarafı istila edip dünya üzerinde kurulmuş ekolojik dengeyi bozacaklardır. Dolayısıyla evrimcilerin iddia ettiği gibi türlerin birbiri arasındaki bu ilişki tesadüfi ve acımasız bir vahşet ve katletme değildir.[204] Said Nursi, hayata mücadeleden ziyade yardımlaşma olarak bakmaktadır.[205]

1.3. Materyalist Avrupa Medeniyeti Eleştirisi

Daha önce değindiğimiz gibi Said Nursi hayatını iki bölüme ayırmıştır. Eski Said diye adlandırdığı dönemde Avrupa fenleri ve medeniyetiyle ilgilenmiştir. İlgilenmesinin sebebi, Avrupalıları ve materyalist fikirde olanları daha iyi tanıyıp

---

201 Nursi, *Sözler*, s.227.
202 Bkz. Nursi, *Sözler*, s.586-588
203 Darwin, *a.g.e*, s.81, ; Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.43-44.
204 Nursi, *Lem'alar,* s.119. ; Nursi, *Sözler*, s.508. ; Nursi, *İman ve Küfür Muvazeneleri*, s.144.
205 Ömer Çiftçi, "Batı Düşüncenin İnsan Anlayışı ve Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kâmil İnsan", *Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyomu*, Gece Kitapığı, Ankara 2016,s.150.

onlara cevap vermektir. Ama sadece ilimle meşgul olmanın yetersiz olduğunu görmüş ve bir fikri hareket göstererek eski Said dönemindeki zihnini silkelemiştir. Batı ürünü materyalist felsefe ve medeniyetinin faydasızlığını görmüştür. Bunları temizlemek için de yeni Said dönemine geçmiştir. Yeni Said de Avrupa fenlerini Kur'an ışığı altında ve tabiat perdesini yırtarak fenleri ve medeniyetleri aydınlatma yoluna gitmiştir. Said Nursi bu zihni fikir harekâtındayken Avrupa'nın fen ve medeniyeti ile Kur'an'ı Hâkim'in yolunu bize karşılaştırma yoluna gitmiştir. Böylece Avrupa'nın siyasi ve açık fesatlıklarına karşı ciddi çalışmalar yapmış ve zararlarını minimize etmeye çalışmıştır.[206] Bu karşılaştırmayı yaparken de Avrupa'yı ikiye ayırmıştır. Birincisi İslam'ın mirasına dayanan ve hakiki Hristiyanlık dininden aldığı feyzle insanlığın toplum hayatına sağladığı faydaları, adalet ve hakka hizmet eden fenleri takip eden Avrupa felsefesidir.[207] İkincisi ise tabiatçıların ve materyalistlerin karanlık yolundan giden, medeniyeti kötülüklere sürükleyen, insanlığı da dalâlete ve sefahate sürükleyen Avrupa'dır. İşte Said Nursi'nin burada eleştireceği Avrupa bu ikinci Avrupa'dır.[208]

Said Nursi'ye göre ikinci Avrupa insanı aldatmakta ve beşerin saadetini şu iki şey ile bozmaktadır: Birincisi dalâlette olan materyalist ve tabiatçı felsefeyle ikincisi aldatıcı, zararlı ve sefâhata dayanan medeniyetle bozmaktadır. Hristiyan olmasına rağmen zalim gaddar ve aslında hiçbir din ve mukaddesatı tanımayan, heves ve ihtirası uğruna dünyayı ateşe verebilen, inancını tamamen materyalist ve tabiatçı felsefenin etkisi altında kalan vahşi ve gaddar Avrupa'yı kastediyor.[209] Avrupa felsefesi ve medeniyeti bu dünyanın zahirde görünen aldatıcı ve süslü halini insana göstermektedir. İnsanın ruhunu, aklını ve vicdanını devre dışı bırakıp insanlığı adeta bataklığa sürmektedir. Örneğin çok yüklü maddi servete sahip bir adam düşünelim. Dünyevi bütün imkânlara sahiptir. Ama aklına bir ölüm fikrinin gelmesi ya da öleceğini düşünmesi onun aklında, ruhunda ve kalbinde derin bir hüzün bırakır. Yine insanların arzuları, istekleri, emelleri ve ümitleri vardır. Ölüm fikri bunları da yok ettiği için insanda büyük hayal kırıklıkları bırakır. Avrupa'nın bu bozuk felsefesinde ahiret inancı olmadığından insan bu dünyada ne kadar büyük imkânlara, maddi

---

[206] İttihad İlmi Araştırma Heyeti, *Avrupa Birliği ve Medeniyeti yerine İslam Birliği*, İttihad Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.68.
[207] Metin Yiğit, "Risale-i Nur Zaviyesinden İlimlerin Tasinifi ve Usûl", *Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.419.
[208] Nursi, *Lem'alar,* s.117.
[209] Abdulkadir Badıllı, *Güneş Üflemekle Sönmez*, İttihad Yayıncılık, İstanbul 2006, s.18.

servete, makam ve mevkiye sahip olursa olsun derin bir azap içindedir. Adeta yalancı bir cennet içinde cehennemi bir azap çekmektedir.[210]

İşte materyalist felsefe gözüyle dünyaya bakan insan bu dünyayı bir matem yeri, haksızlık yeri, güçlünün zayıfı ezdiği bir yer olarak görür. İnsan yaratılışı itibariyle sadece kendi başına gelenlere üzülmez. Başkalarının acılarıyla, elemleriyle de alakadardır. Bu yüzden bu dünyada yaşanan bütün olaylarla da alakadardır. Ve bu alakadardık cihetiyle de her şeye üzülür. Bu yoldan çıkmış materyalist felsefeyle bakan insan gördüklerinden dehşete kapılır. Kısa aklıyla, kısa iktidarıyla bu gördüklerinin üstesinden gelmeye çalışır. Ama gelemez. Adeta ruhuna azap çektirir. Bu materyalist felsefe yaratılanların en şereflisi ve en yüksek mertebesi olan insanı, en yüksek mertebeden alarak en aşağı bir mertebeye indirmektedir.

Materyalist Avrupa felsefesine göre her şey kendine mâliktir. Tabiatçıların, materyalist ve esbabperestlerin bahsettiği sebepler içerisinde en eşrefi ve ihtiyar noktasında en genişi şüphesiz ki insandır. İnsanların düşünmek, konuşmak ve yemek gibi en basit eylemlerin yüz tanesinden bir tanesi bile onun istek, irade ve iktidarında olması bile şüpheliyken, böyle binlerce fiilinden birine bile mâlik değilken, kendisine nasıl mâlik olabilsin. Eşref ve ihtiyar noktasında en üstünü bile gerçek tasarruf ve sahiplikten aciz olduğu aşikârken bitkiler, hayvanlara ve diğer tüm cansız varlıklara mâlik ve rablık vermek ancak bozuk bir düşüncenin ürünüdür.[211] İşte insanı bu hataya düşüren materyalist düşünce fikridir. Materyalistlerin bu zamana kadar gösterdiği yol, karanlık yolda geceyi aydınlatmak için kullanılan geçici ve yalancı lambalardan başka bir şey değildir.[212]

Said Nursi Avrupa'nın her şeyine karşı değildir. Ona göre Avrupa'nın kazanımlarının hayırlı ve müspet tarafını almakta bir sakınca yoktur. Ülkemizde vahiy nurundan uzaklaşmış bazı kesimler, modernleşme ve batılılaşma adı altında Avrupa'nın İslam ile bağdaşmayan materyalist felsefeden etkilenen yönlerini taklit etmeye çalışmışlar. İşte Said Nursi'nin eleştirdiği nokta burasıdır.

Said Nursi, döneminde önemli materyalist düşüncelerinden olan sosyalizm ve kapitalizm hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunmuş, Sosyalistlerin hedefinin halk medeniyeti olduğunu belirtmiştir. Bu durumun bir nebze olsa da İslam'a bir yakınlık ve uzlaşma imkânı olabileceğini söylemiştir. Fakat "*Medeniyeti sefihe*"

---

210 Nursi, *Lem'alar*, s.117-118. ; Nursi, *Şuâlar*, s.86.
211 Nursi, *İman ve Küfür Muvazeneleri*, s.145.
212 Nursi, *Lem'alar*, s.118.

(insanları zevk ve eğlenceye yönelten medeniyet) olarak gördüğü Kapitalizmin İslam ile bir araya gelmeyecek maddeci ve seküler yapısının olduğunu belirtmiş, insana gösterişli bir hayat takdim ederek ve insanın arzularına hitap ederek Müslümanları etkilemiştir. Sosyalizmi, kapitalizme göre daha adaletli bir sistem olarak görmüş, Sosyalizmin hayatını devam edebilmesinin tek şartını İslam ile iyi geçinmesi olduğunu belirtmiştir. İslam'ın Sosyalizmin çok üzerinde fakirleri gözeten bir sistem olduğunu söylemiştir.[213]

1.4. Materyalist Dünyada Dindarlığın İmkânı

İnsan bu âleme noksan ve kusurlu olarak dünyaya gelir, ama 'kâmil' olmak için kendisinde müthiş bir potansiyel vardır. Bazı insanlar bu potansiyelini iyi değerlendirir, her yönden mükemmelleşerek bu dünyadan göçüp gider. Bazı insanlar ise potansiyelini yanlış kullanarak nakıs kalır, kendine ve başkalarına karşı zararlı bir hale gelir.[214] Said Nursi'nin insanı tanımlamada Batılı filozoflardan ayırdığı en önemli nokta imandır. İnsanı hayvan derecesinden alıp en yüksek mertebeye çıkaran hakikat imandır. İnsandaki bütün güzelliklerin ana kaynağını iman olarak görür.[215] Şüphesiz insan, Kur'an'ın en büyük mucizesi, kâinatın en saygıdeğer varlığı, Allah'ın kâinattaki müfettişi, büyük emaneti omuzlayan ve ubudiyetle mükellefiyetinin sonucu olarak hem en bedbaht hem de en bahtiyar olabilen varlıktır.[216] Tam bu noktada Said Nursi insanın en üst mertebeye götürecek yolu iman olarak görmektedir. Yine insanı en düşük mertebeye indirecek yolu ise Allah'ı inkâr olarak görmektedir. Tam da bu bağlamda Said Nursi, İnkâr akımlarından olan materyalist düşünce ile Kur'an'ın insan ve toplum anlayışını karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, materyalist bir dünyada anlamlı bir hayatın var olamayacağını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Said Nursi'ye göre materyalist felsefeyi savunanlar firavun gibi kendi nefsini ve hevasını ilah yerine koyar.[217] Yani Allah'ı iman ve ibadet ile tanımaz. Kendinde küçük bir ilahlık tasavvur eder. Lakin karşısına dünyanın adi ve basit bir menfaati çıkarsa ona tapacak şekilde alçalır. Kendine tasavvur ettiği ilahlık gider, yerine

---

213 Nursi, *Lemeât*, s.109, 123-124. ; Bor, *a.g.m*, s.344-345
214 Şadi Eren, "Risale-i Nur Zaviyesinden İnsan-ı Kâmil", *Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.21.
215 Çiftçi, *a.g.m*, s.148.
216 Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Asa-yı Musa*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2006, s.34.
217 Nursi*, Sözler*, s.119.

bayağı bir menfaatperestlik gelir. Dünyadaki bütün menfaatleri kendine ilah edinir. Ahiret âlemini inkâr ettiği için bütün sermayesi ve eğlencesi dünyanın sönük ve adi lezzetleridir. Hakka teslim olma noktasında çok inatçıdır, dik kafalıdır, gururludur, kendini beğenmiştir. Fakat bu inadı dünyanın adi lezzetlerine karşı eriyip gider. Adeta dünya nimetleri karşısında adi bir dilenci gibidir. Materyalist felsefeyi savunanlar, Allah'a meydan okurken menfaati için alçalır. Kalbinde zerre kadar Allah'a dayandıracak bir iman olmadığı için en ufak şeylerden korkar. Cesaretin kaynağı nasıl imansa korkaklığın kaynağı da şirk ve küfürdür. Ahiret inancı olmadığı için dünyadan ne koparsam kârdır mantığıyla hareket eder. Böyle düşünen ve bu kadar hedefsiz yaşayan bir kişinin insanlık için millet için gayret edeceğini ve fayda vereceğini düşünmek saflık olur. Milliyetçilikten dem vuruyor ise mutlaka şahsi menfaatini milliyet adı altında yutturmak içindir. Kendinden başka kimseyi sevmez. Sevse de menfaati için sever.[218]

Said Nursi'ye göre yönünü Kur'an'ın o nurlu ışığına çeviren kişi ise tam bir kuldur. Kâinatta var olan hiçbir şeye tenezzül etmez ve kendine rab olarak kabul etmez. Hatta öyle aziz bir kuldur ki cennet gibi büyük bir mükâfatı bile ibadetlerine gaye yapmaz. Alçakgönüllüdür, insanlara karşı kaba ve zorba değildir, yumuşak ve selimdir. İmanın verdiği izzetle Allah'tan başkasına kulluk etmez ve buna tenezzül de etmez. Ondan başkasına dayanmaz. Fakirdir, zayıftır. Bu fakir ve zayıflığını bilip Allah'a dayanıp sınırsız bir zenginliğe kavuşur. Hayatının gayesi sadece Allah rızasını kazanmak ve onun için çalışıp amel etmektir. İşte vahyin talebesiyle materyalist felsefenin talebesi arasındaki fark Hz. Ebubekir ve Ebu Cehil arasındaki fark kadar açık ve nettir.[219]

Materyalist toplum hayatı üzerinde etkisi de yadsınamaz. Said Nursi'nin yaşadığı dönemde işgal ve parçalanma ile birlikte Türkiye'de etkisini göstermeye başlayan pozitivist, seküler ve milliyetçi bir toplum inşa edilmeye başlanmıştır. Bu inşa sürecinde Batı ürünü olan materyalizm ve pozitivizm gibi akımlardan beslenmiştir. Buna karşı Said Nursi, bu modern koşullarda, Müslüman toplum

---

[218] Nursi, *Lem'alar*, s.120-121; Nursi, *Sözler*, s.119.
[219] Nursi, *Sözler*, s.119; Nursi, *Lem'alar*, s.120-121.

tasavvurunu yeni bir söylem ile güçlendirme gayreti göstermiştir.[220] Amacı, Kur'an ışığı altında İslam ümmetine rol model olabilecek bir toplum modeli oluşturmaktır.[221]

Said Nursi'ye göre Kur'an'ın tasavvur ettiği toplum ile tamamen zıt olan materyalist felsefe, dayanak noktasını kuvvet olarak kabul eder. Kim güçlüyse haklı odur. Hedefi menfaattir. En ufak bir menfaat neredeyse kendine onu hedef edinir. Hayat prensibi mücadele etmek ve çarpışmaktır. Cemaatin ve toplumun birbirine bağlanma noktasını menfi milliyetçilik olarak kabul eder. Ve bunların sonucunda elde ettiği meyveleri, neticeleri ve nefsani hislerini tatmin etmek ve beşerin ihtiyaçlarını arttırmak için kullanır. Kuvvetin işi tecavüzdür. Menfaatin işi ise her arzuya yeterli gelmediğinden onun üstünde boğuşmaktır. Mücadelenin işi ise çarpışmaktır. Milliyetçiliğin işi ise başkasını yutmakla kendini beslemek olduğundan bu da bir tecavüzdür.[222] Yani bu kâinatta kim güçlüyse kazanan taraf o olur. Materyalist felsefeye göre hayat sadece hayatı devam ettirme ve ayakta kalabilme mücadelesidir. Onlara göre büyük balık küçük balığı yutar. Materyalist felsefeyi yaşamlarına esas alan Avrupa toplumlarının yüzyıllardır ve hala devam eden sömürgeci anlayışları bunun en güzel örnekleridir. Zaten şuan günümüzün bozuk felsefi düşüncelerine ve sekülerizme dayanan toplumlarda uyuşturucu, alkol, cinsel istismar, hırsızlık, savaşlar vb. gibi şeylerin olması, güçlü devletlerin güçsüz devletleri ezmesi, hep materyalist felsefenin bu bozuk fikirlerinden kaynaklanmaktadır. İşte vahiy nurundan uzaklaşmış felsefenin bu hikmetleri insanın mutluluğunun yok olup gitmesine neden olmuştur.[223]

Said Nursi, materyalist topluma karşı Kur'an eksenli bir toplumun özelliklerini net bir şekilde belirtir. Ona göre kaynağını Kur'an'dan alan bir toplumun dayanak noktası kuvvet değil haktır. Gayesi ise menfaatten ziyade Allah rızasını kazanmaktır. Bu hayatta kavga ve mücadele yerine yardımlaşmayı ön planda tutar. Menfi milliyetçilik yerine bütün sınıfları, milletleri, vatanları, cemaatleri din etrafında birleştirir. Bu bağ Müslümanlar arasında en kuvvetli, en kutsi, en faydalı ve en geniş

---

220 Ergün Yıldırım, "Said-i Nursi'de Toplum Tasavvuru: Alternatif Bir Aydınlanma mı?", *Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.400.
221 Abdulaziz Beki, "Bediüzzaman'ın Cihada Bakışı ve Risale-i Nur'da Cihad Kavramı", *Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.475.
222 Osman Tekin, "Dünden Bugüne Risale-i Nur Hareketinde Değişim", *Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.90.
223 Nursi, *Sözler*, s.119, s.508.

bağdır. Ve bunların hepsinin ortak paydasıdır. Gayesi insanın heveslerine set çekip insanı mükemmelleştirmektir. Hakkın işi birleştirmektir. Faziletin işi yardımlaşmadır. Yardımlaşmanın işi birbirinin imdadına koşmaktır. Dinin işi birbirine bağlanmaktır, yani kardeşliktir. Evet, nefse set çekip ruhunu mükemmelliğe açıp bırakmanın sonucu da dünya ve ahiret mutluluğudur. Örneğin, bitkiler hayvanlara, hayvanlar insanların yardımına koşar. Doğada bu şekilde mükemmel bir döngü vardır. Hatta insan vücudundaki bütün hücreler birbirinin yardımına koşmaktadırlar. Böylece kâinattaki her şey birbirinin imdadına ve yardımına koşar. Örneğin hayatımızın temel yaşam kaynağı olan su bile oksijen ile hidrojenin bir araya gelmesi ile meydana gelmiştir. Yine insan uzuvları arasındaki mükemmel uyum ve dayanışma örnek gösterilebilir. Örneğin midemiz acıktığı zaman gıdalar midenin yardımına koşmaktadır. Görme olayını gerçekleştirebilmemiz için Güneş'in yardımına ihtiyacımız vardır. İnsan vücudundaki alyuvarlar bedenin bütün azalarına besin ve oksijen taşırlar. Dinimizdeki zekât kurumuyla zengin fakirin yardımına koşar. Bu örnekleri çoğaltabiliriz.[224]

Bu bölümü değerlendirecek olursak insanı şirk ve küfre götüren iki kaynağın varlığından bahsedilmiştir. Bunlardan birincisi insandan kaynaklı iç unsur "ene"dir. İkincisi ise kâinattan kaynaklı dış unsurlar olan "atom ve madde"dir. Materyalizm dâhil bütün inkâr akımlarının sebebi olarak bu iki kaynak görülmüştür.

Said Nursi, Meşşai ekolünün Allah'a "ilk akıl" olarak ortaya atılan bir akıl atfettikten sonra, tüm kâinatın ve varlığın yaratılması ve yönetilmesini sebeplere ve aracılara havale etmesini bir çeşit şirk olarak yorumlamış, bu düşünceyi de tevhid düşüncesine aykırı bulmuştur. O, bütün varlığın ve kâinatın kaynağını "Vâcibü'l-vücûd" olan Allah olduğunu belirtmiştir. Varlığın mevcudiyetinin Allah'a bağlı olduğunun inkâr edilemeyeceğini öne sürmüştür.

Felsefi sistemlere tamamen kapalı olmayan Nursi, Kur'an ve vahyin ışığı altındaki tüm felsefi sistemlere açıktır. Sadece İslâm dininin "Tevhid" sistemine aykırı bulduğu felsefi düşüncelere kapalıdır.

---

[224] Nursi, *Sözler*, s.119, s.508.

II. BÖLÜM
TABİAT FELSEFE ELEŞTİRİSİ

Materyalist tabiat felsefesi, dünyayı kendi gerçekliğinden, tabiatın hareket biçimlerinden ve kanunlarından hareketle açıklıyor, bunu yaparken de bir “yaratıcıya” sığınmıyor. Bu Materyalizm türü, bizi çevreleyen dünyanın hiç kimse tarafından yaratılmadığını kabul eder. Aynı zamanda doğanın ebediyen var olacağı anlayışını benimser. Bu düşünceye göre tabiatı, tabiat dışı bir güç yaratmamıştır. Tabiat, tanrının değil madde ve onun hareketinin eseridir.[225] Materyalist tabiat felsefesi, maddenin ve olayların birbiriyle bağlantılı olduğunu, doğadaki olayların birbiriyle ayrılmaz bir bütünlükte olduğunu belirtir. Tabiattaki her şeyin doğup, büyüyüp öldüğünü ve her şeyin sürekli bir hareket ve değişim sonucu yenilenme ve gelişme içinde olduğunu açıklar.[226] 17. ve 18. Yüzyıl materyalizmi, antik dönemin materyalizmine göre nispeten daha kapsamlı ve derin bir doğa bilimine dayanır. Dönemin Fransız materyalistleri, algılamayı doğanın insan bilincindeki yansıması olarak görmüşler.[227]

Tabiatçıların Allah’ı kabul etmiş olması, materyalisterle aralarında bariz bir farklılık varmış gibi dursa da aslında yoktur. Çünkü tabiatçıların kabul ettiği Allah, ne insanların hayatına karışmakta ne de eşyayı yok iken var edebilmektedir. Varlık ve kâinat materyalistlerin benimsediği şekilde tabiatçılar için de maddenin terkip ve tahlilinden ibarettir.[228]

İşte Said Nursi, risalelerini kaleme almasının başlıca sebebi; Kur’an ve iman hakikatleri ışığında, materyalist batı felsefesinin temelini oluşturan tesadüf ve tabiat gibi düşüncelerini mantıksız ve tezatlıklarını göstererek Kur’an’ın üstünlüğünü ortaya koymaktır. Bunu yaparkende diğer ideolijileri, inaç ve dinleri anmaz. Onun için ana gaye tevhidi ispatlamaktır. Bu ispatlanırsa diğerlerinin iddiaları batıl olacaktır. Bu amaçla Said Nursi, *Tabiat Risalesini* Türk ordusunun Yunan ordusuna galip geldiği sıralarda[229] ehli iman sahibi kişilerin inançlarını zayıflatacak, sekteye uğratacak, şüpheye sokacak, zehirleyecek, sarsıntıya uğrayacak fikir ve düşüncelerin ortaya çıkması sonucu kaleme almıştır. Said Nursi, hileli ve aldatıcı olan fikirlerin

---

[225] Okçuoğlu, *a.g.e*, s.13.
[226] Stalin, *a.g.e*, s.13-14.
[227] Okçuoğlu, *a.g.e*, s.29-30.
[228] Bkz. Toku, *a.g.e*, s.76-77.
[229] Eserlerinde ne zaman yazıldığına dair net bilgi yoktur. Kurtuluş savaşının kazanıldığı tarihe denk geldiğinden 1922 veya 1923 tarihinde yazılmış olma ıhtimali yüksektir.

Müslümanları ve müminleri adeta bir ejderha gibi yutmasından korkmuştur. Bundan dolayı müellif Said Nursi bu risaleyi; "*Peygamberleri ona dedi ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe olur mu?*"[230] Ayeti bağlamında, müminlerin ve Müslümanların aklını ve imanını şüpheye sokacak her türlü fikir ve akımlara karşı bir cevap olarak yazmıştır. Said Nursi bu risalesini, tabiat kanunları ile Allah'ın rububiyetini birbirinden ayırmaya çalışan dönemin materyalist ve ateistlerine karşı yazmıştır. Ona göre doğa bilimlerinin metafizik konularda söyleyecek sözleri yoktur. Hem metafizik konularına girmeleri hem de 'inkârı' bilimselleştirme zıtlıkları yüzünden tabiatçı materyalistleri sert bir şekilde eleştirmiştir.[231] O dönemin ilim ve akademik dili Arapça olması nedeniyle bu risale önce Arapça yazılmıştır. Çünkü bu bozuk fikir ve akımları ekseriyet olarak entelektüel kesim arasında ve Arapçayı iyi bilen kesimler arasında yayılmaya başlamıştı. Fakat Arapça yazılan bu eser o dönemde yeteri kadar tesir göstermeyince müellif bu sefer Osmanlıca olarak yazmaya karar vermiştir.[232] Bu risalesinde hakikatlere susamış beyinleri ve taşlaşmış kalplere harika bir tefekkür resitali sunmuştur. Kâinattaki mükemmel düzeni tarif ederken aklı bir mızrak gibi kullanır. Akıl ve kalbe dokuna dokuna gafleti dağıtır. Sebeplerin, tesadüfün ve tabiatın eline düşmüş insanlığın elinden tutarak kâinatta bulunan her şeyin yaratıcısına tesbih ettiği ilim ve marifet iklimine götürür.[233]

Said Nuri bu risalesinde iki kesimi eleştirmiştir. Birinci kesim Allah'ın varlığını tamamen inkâr eden materyalistlerdir. Bunlara göre madde, atom ve sebepler ezelidir, bütün neticeler sebepler eliyle meydana gelir. Bir nevi sebeplere ilahlık vermektedirler. İşte bu risalenin eleştirdiği birinci kesim bu kesimdir. İkinci kesim ise günümüzde halen tartışılan "Teizm" düşüncesinde olan tabiatçılardır. Bunlara göre Allah vardır, maddeyi ve sebepleri ilk olarak yoktan var eden ilk ve asıl sebeptir. Yani maddenin ilk sebep olarak bir şey yaratamadıklarını bildikleri için Allah'ın varlığını bir nevi zorunlu olarak kabul eden kesimdir. Bunların düşüncesine göre Allah kâinatı yoktan var etmiştir, sonra da sevk ve idaresini tabiat ve sebeplere devretmiştir. Bu düşüncelerini meşhur saat örneği ile örneklendirmişler. Nasıl saati

---

230 İbrahim, 14/10.
231 Bkz. Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yay., İstanbul 2012, s.290-291.
232 Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından, Lem'alar,* Tenvir Neşriyat, İstanbul 1999, s.177.
233 Hüseyin Âşur, "Bediüzzaman'ın Tabiatçılara Karşı Müdafaa Stratejisi", *İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.267.

başlangıçta ayarlarsın ve sonra kendi başına çalışır, Allah da ilk sebep olarak kâinatı yoktan var edip kurduktan sonra kâinat saat gibi sebep ve tabiat sayesinde işleyip gider, düşüncesini savunurlar. Hâlbuki bu fikrin Uluhiyyet ve Rububiyyetle bağdaşan hiçbir yönü yoktur. Doğrudan doğruya Allah'ın Uluhiyyetini ve Rububiyyetini inkâr ederek küfür ve şirke girmişlerdir. Materyalistler ile tabiatçıları karşılaştırdığımız zaman ikisi arasında ince bir fark görünmektedir. Materyalistler Allah'ın varlığını ve birliğini kesin bir şekilde redetmişler. Materyalizmde Allah'ı, hem ulûhiyetinde hem de rububiyetinde bir inkâr vardır. Tabiatçılar, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmekle beraber, kâinatın işleyişininin bizzat Allah tarafından değil de sebepler ve tabiat eliyle olduğunu kabul etmişler. Yani tabiatçılar ulûhiyeti kabul etmekle beraber rububiyeti inkâr ettiklerini söyleyebiliriz.

Said Nursi, bu risalesinde küfür ve şirki kati ve açık delillerle çürütmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de onca zorluğa ve sıkıntılara rağmen açık, net, berrak, ikna edici ve insan merkezli yumuşak bir üslup kullanmıştır.[234] Muhatabını kırmadan, bulandırmadan ıslah ve terbiye etmeye çalışmaktadır. Çünkü Said Nursi; küfür, şirk ve inkârı ya bir inattan ya bir önyargıdan ya bir cehaletten ya bir dikkatsizlikten ya da taassuptan gelen zorunlu bir kabulleniş olarak görür. Nasıl sarhoş ve ayyaş bir adamın içkinin kötü ve yanlış olduğunu bildiği halde ondan kurtulamaz ise şirk ve küfre bulaşmış birisi de yanlış ve batıl olduğunu bildiği şirk ve küfrü terk etmek istememiştirr. Çünkü onda nefsine zevk verecek lezzetler olduğundan küfür ve şirki terk etmek istemiyor. Tıpkı Mekkeli müşriklerin putperestliği terk etmek istememeleri gibi. Çünkü Mekkeli müşriklerin çoğu put tüccarıydı ve gelirlerin büyük bir kısmı buradan gelmekteydi.[235]

Said Nursi, insanı şirk ve küfre götüren üç sebebin varlığından söz etmektedir. Şimdi bu sebepleri Said Nursi'nin fikirleri ışığında detaylı bir şekilde ele alıp açıklamaya çalışacağız.

Bunlar;

1- Ecvedethu-l Esbâb: Yani her şeyin icad edicisi ve yaratıcısı sebeplerdir.
2- Teşekkele Binefsihi: Her şey tesadüfen kendi kendine meydana geliyor.
3- İktezathü-t Tabîat: Her şeyin yaratıcısı, icat edeni ve idarecisi tabiattır.

---

[234] Şener Dilek, "Risale-i Nur'un Metod ve Gayesi", *İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992, s.126.

[235] Nursi, *Lem'alar*, s.176-177.

İşte yukarıda saydığımız kişiyi şirk ve küfre götüren bu kelimeleri kâfirler inançları gereği kullanmışlar. Ama ehli iman bu kelimeleri istemeyerek veya gafletten kullanmışlar. İşte Kâfirler kurtuluş savaşında elde edilen zafer sevincinin Müslümanlar arasında oluşturduğu gaflet ve dikkatsizlik, Avrupalı kâfirlere bu fırsatı vermiştir. Böylece müminler bilmeyerek ve istemeyerek de olsa bu kelimelerin etkisinde kalmışlardır.[236]

Bu üç sebebi değerlendirecek olursak. Said Nursi'nin bu risalesindeki temel amacı kişiyi şirke götüren yolları kapatmaktır. Sebeplerin varlığı elbette inkâr edilemez. Aynı zamanda sebeplerin sonuçları meydana getirdiği de düşünülemez. Sebepleri ve sonuçları birbirine bağlayan Allah'tır. Sebepler sadece ilahi kudretin bir perdesi konumundadır. Kendileri de yaratılmaya muhtaç olan sebeplere 'ilahi' bir vasıf vermek hezeyandır. Bu aynı zamanda Kur'an-i bir düşünce tarzıdır. Allah'ın koyduğu düzene tabi olmadan hiçbir sebep yaratılmışların en küçüğü olan bir sinek dahi yaratamaz. Bunun imkânsızlığını Kur'an-ı Kerim şöyle açıklamaktadır: " *Sizin Allah' bırakıp taptıklarınızın hepsi bir araya gelse, bir sinek yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu da geri alamazlar. İsteyen de aciz, istenen de…*"[237] Bu ayetle açıkça görülüyor ki sebepler yaratamazlar çünkü kendileri de yaratılmaktadır. Sebepler sadece yüce Allah'ı tanıtan birer âyet ve vesile konumundadır.

Kâinatta var olan ve meydana gelen olaylar tamamen Allah'ın kudreti ve tasarrufuyladır. Kâinat, Allah'ın kudret kalemiyle yazdığı muhteşem bir eserdir. Bu eser baştan sona hikmetlerle doludur. Hiçbir yerinde bir fazlalık, bir abesiyet, bir tesadüflük yoktur. Kur'an-ı Kerim bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "*Çevir gözünü bir bak! Herhangi bir kusur bulabilir misin? Sonra bir daha, bir daha çevir. Gözün yorgun ve mhrum olarak sana geri dönecektir.*"[238] Örneğin İnsan vücudu ve organlarının mükemmel yapısı ve işleyişine tesadüfi olarak bakmak, tıp ilimine yapılmış büyük bir hakarettir. Örneğin küçük bir et parçası olan karaciğerin dört yüzden fazla görevi var. Bunların hepsine tesadüf demek aklın kabul etmeyeceği imkânsız bir durumdur. Dolayısıyla tesadüfi oluşum Allah'ın ilim, irade ve kudretini reddettiğinden kişiyi şirk ve küfre götürür.

---

[236] Nursi, *Lem'alar*, s.178.
[237] Hac, 22/73.
[238] Mülk, 67/3-4

Tabiat, Allah tarafından yaratılmış kevni bir kanundur. Tek başına varlığı mevcut değildir. Sadece ilmi bir varlığı vardır. Allah'ın kadir isminin bir yansıması olan tabiata müstakil bir kudret izafe etmek ve onda ilahi bir güç olduğunu tasavvur etmek doğru olmaz. Tabiatta var olduğu kabul edilen güç ve kudret aslında Allah'ın zatına mahsustur. Tabiat kanun ve kuvveleri olarak kabul edilen şeyler Allah'ın yaratmasıyla tesirini gösterir. Yapan ve yaratan tabiat değil, Allah'tır. Bunun tersi bir düşünceyi savunursak doğadaki tabiat kanun, kuvvet ve şekilleri kadar ilahların varlığını kabul etmemiz gerekir. Bu da aklen ve ilmen imkânsız bir durumdur.

İşte Said Nursi Allah'ın varlığı ve birliğinin ispat etmek yerine yukarıdaki üç yolun imkânsız, boş, hükümsüz ve kabul edilemez olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Böylece ilk üç yolun imkânsız olduğu ispat edilirse mecburi ve zorunlu olarak dördüncü ve son yol olan tevhid yolu şeksiz ve şüphesiz ispat edilmiş olur. Bu üç durumun imkânsızlığı ispat edilirse bunları yaratanın, sevk ve idare edenin Allah olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Örneğin elimizde aynı ebatta ve renkte dört tane küçük top olsun. Bunlardan üç tanesi ahşaptan bir tanesi ise demirden olsun. Biz bunlardan demir topu bulmaya çalışacağız. Bir su kovasının yanına gittiğimiz zaman ilk üç topu su kovasına attığımız zaman ve bu üç topun su üstünde yüzdüğünü gördüğümüz zaman dördüncü topu kovaya atmanın bir anlamı kalmaz. Çünkü ilk üç top su üstünde yüzüyorsa dördüncüsünü artık kovaya atıp suyun dibine batmasını beklemeye gerek yoktur. İşte bu risalede bizler de ilk üç yolun imkânsız olduğunu kati olarak ispat etmeye çalışarak tevhidi bulmaya çalışacağız.[239]

2.1. Nedensellik/Ecvedethu-l Esbâb

Yani her şeyin icad edicisi ve yaratıcısı sebeplerdir. Âlemin sebeplerinin bir araya toplanmasıyla varlığın suret bulması, şekillenmesi ve mahlûkatın var edilmesidir. Aklen kabul edilmesi mümkün olmayan o iddialardan binlercesi olmasına rağmen biz bu iddialardan sadece üç tanesini açıklamaya çalışacağız. Yani kâinatın sebepler tarafından var edildiğinin imkânsızlığından üç tanesini ele almaya çalışacağız.

Birincisi: Said Nursi birinci imkânsızlığı "eczahâne" üzerinden ispatlamaya çalışmaktadır. "Eczahâne" kelimesi " Ecza" (cüzler, parçalar) ve "hâne" (ev)

---

239 Nursi, *Lem'alar*, s.178.

anlamına gelir. Dolayısıyla “Eczahâne” kelimesi ‘parçaların bulunduğu ev’ anlamına gelir. Eskiden günümüzdeki fabrikalar olmadığı için, ilaç yapılacak maddeler bir evde ve ayrı ayrı kavanozlarda bulunurdu. Doktorun yazdığı reçete eczacıya götürülürdü. Eczâcı da doktorun yazdığı ölçü ve miktarda o kavanozların içinden ilaçları alıp; ölçüsünü hazırlayarak hastalara verirdi. İlaç fabrikaları çıktıktan sonra bu iş artık evlerde yapılmaz oldu.[240] Bu açıklamayı yaptıktan sonra örneğe geçebiliriz.

Farz edelim ki doktora gidip muayene olan bir hasta, doktorun yazdığı reçeteyle beraber yukarıda bahsettiğimiz eczahâneye ilacını almaya gelsin. Reçetede hastanın hastalığına şifa olabilecek ilaçları, hastanın gözü önünde doktorun yazdığı şekilde belli bir ölçü ile karıştırarak hazırlamaya başlasın. Eğer eczâcı doktorun yazdığı o ölçü ve nizamdan bir miligram eksik veya fazla atarak o ilacı hazırlarsa o ilaç hasta üzerinde hiçbir tesir göstermez. Hatta belki durumunun daha da kötüleşmesine neden olabilir. İlacı doktorun istediği ölçüde ve şekilde hazırlayan eczâcı bu ilacı hastaya versin, hasta da bu ilaçları bir müddet kullandıktan sonra düzelsin. Hangi aklı başında insan, bu ilaçların bu kadar yüksek bir ilim isteyen bir eczacı tarafından karıştırılıp hazırlandığını düşünmek yerine; şişelerin çarpışmaları veya fırtınalı bir havanın şişelerin devirmesi sonucu hastayı iyileştirebilecek o ilaçtaki o ölçü ve tertibin kendiliğinden oluştuğu söyleyebilir? Dünyada bunun kadar saçma, muhal, hurafe bir düşünce olabilir mi?[241]

Said Nursi’ye göre bu örnekteki gibi yaşadığımız bu dünya, evren, insanlar, hayvanlar, bitkiler bütün varlık bir macundur. Dikkatlice baktığımız vakit, bütün bu unsurlarda müthiş bir ölçü ve düzen vardır. Ve her bir maddede doğadaki elementlerden ona lazım olacak kadar ölçü kendisine verilmiştir. Hepsinin temelinde hava, su, toprak ve güneş vardır. Yani fen diliyle oksijen, hidrojen, karbon ve azot vardır. Mesele hava her canlıda farklı ölçüde bulunur. Örneğin kanatlı hayvanların uçması için onlara hava miktarı fazla verilmiş ki bu onların uçmasını sağlıyor. İnsanlardaki hava miktarı ve ölçüsü az olduğundan uçamazlar. Yine bitkilerdeki hava miktarı hayvanlardan az olduğu için daha az hareket ederler. Vücuttaki şeker oranı yükseldiği zaman insanda diyabet hastalığına neden olur. Vücuttaki kan basıncı artıp azaldığı zaman yüksek veya düşük tansiyon sorunu ortaya çıkar. Vücuttaki demir

[240] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından 23.lem’a, Tabiat Risalesi*, (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul 2013, s.31.
[241] Bkz. Nursi, *Lem’alar*, s.178-179.

oranı artıp azaldığı zaman vücudun dengesi alt üst olur. Bu örnekler çoğaltılabilir. Demek ki her bir canlının vücudundaki element ve unsurlar belli bir ölçü ve miktarda alınmıştır. Şimdi doğada ve vücudumuzda bu kadar müthiş ölçü ve nizam varken bunu sebeplere vermek bâtıl, akıl ve mantıktan uzak bir iddia ve düşüncedir.[242]

Said Nursi'ye göre büyük bir eczahâneye benzeyen şu büyük âlemde Allah'ın kader ve kaza programıyla tüm kâinat ve varlık müthiş bir ölçü ve düzenle yaratılmıştır. Âlemdeki varlığı ve kâinatın temelini oluşturan unsurların önceden hazırlanmış bir plan ve program dâhilinde hareket ettiklerinden hiçbir şüphe yoktur. İşte bu kâinat ve varlığın terkibinde görünen müthiş ölçü ve nizam bunun en büyük kanıtıdır. Örneğin Dünya'nın şekli elips şeklinde değil de daire şeklinde olsaydı mevsimler oluşmazdı. Dünya dönmeseydi gece-gündüz oluşmazdı. Turunçgiller içerisindeki c vitamini ölçüsünü, ıspanak içindeki demirin oranını, meyvelerin içerisindeki glikoz miktarını kim belirliyor? Bu kadar ölçülü ve intizamlı taksimatı ilmi ve kudreti sonsuz olan bir Zat yerine sebeplere vermek kadar mantıksız bir düşünce yoktur. Yine insanın yaratılışındaki müthiş bir ölçü ve nizam vardır. İnsan vücudundaki ve kafasındaki bütün azalar müthiş bir ölçü ve düzenle yerleştirilmiştir. Hiçbir aza bir diğerinin hukukuna tecavüz etmiyor. Hepsi kendini en güzel şekilde gösteriyor. Örneğin insanın gözleri kafasının üstünde veya arkasında olsaydı dünya nasıl bir hal alırdı? Ayaklarının uzunluğu iki metre falan olsaydı bu ölçü ve düzen bozulmaz mıydı? İşte eczahânedeki ilaçların karışımını eczacı yerine, şişelerin devrilmesi sonucu ortaya çıktığını kabul etmek ne kadar saçma ve akıl dışı bir düşünceyse; kâinattaki ve varlıktaki bütün bu ölçü ve düzeni sebeplere vermek de o kadar saçma ve akıl dışı bir düşüncedir.[243]

Said Nursi'nin yukarıda örneklerde başvurduğu yöntem, kelamcıların çok sık başvurduğu yöntemlerden olan gaye ve nizam delilidir. Bu delile göre evrende görünen ahenk ve düzen büyük bir yekün teşkil etmesine rağmen, algılanabilen varlıklarda aklen hiçbir uyumsuzluğun bulunmayışı Allah'ın varlığına en büyük delildir. Öyle ki Allah'ın varlığına şahitlik eden tabiat, Allah'ın varlığına zatı ve sıfatlarıyla birlikte delalet etmekte, âlemin oluş ve yaratma olayına tek bir varlıkta zıtlıkların bir arada bulunuşu ise yaratıcının kudretine delalet etmektedir. Yani Allah,

---

[242] Nursi, *Lem'alar*, s.179. ; Nursi, *Şuâlar*, s.178.
[243] Nursi, *Lem'alar*, s.179.

âlemi kendisine delalet edecek şekilde yaratıp, planlayıp, düzenlemiştir.[244] Buna göre kâinattaki her şeyin bir sebebi ve gayesi vardır. Bu kâinatta boşuna yaratılmış hiçbir şey yoktur. Ayrıca kâinattaki her şey yerli yerinde oturtulmuştur. Her şey belli bir ölçü, düzen ve nizamla ve belli bir gayeye yönelik yaratılmıştır. Bu nedenle bunları düzenleyen ve düzeni veren bir düzenleyiciye ihtiyaç vardır. Ve bu düzenleyicinin de kâinatta bulunan her şeye hâkim ve kadir olması gerekir. O da Allah'tır. Bazı kesimlerin bu delilin kâinat için bir yaratıcı değil de sadece düzenleyicinin varlığını ispat ettiği için itiraz etmiştir.[245]

İkincisi: Eğer varlık Allah'a değil de sebeplere isnad edilirse âlemi oluşturan belli başlı elementlerin varlıkların vücuduna girip bizatihi müdahele etmesi gerekir. Bu da imkânsız bir durumdur. Mesela birbiriyle zıt olan ateş ve suyun bir vücutta beraber ve sorunsuz çalışması düşünülemez. Örneğin bir sineği yaratmak için birbirine tamamen zıt sebeplerin onun yanında bulunması hatta içine girip bizzat müdahele etmesi gerekir, bu da bu da muhal bir durumdur. Çünkü eğer sebep maddiyse müsebbibin yanında veya bizzathi içinde bulunması gerekir. Örneğin bir Güneşin bizatihi o sineğin gözünün içine girip müdahele etmesi gerekir, Güneş'in yakma özelliği göz önünde bulundurulursa bu durum aklen imkânsızdır. Birbirine zıt olan sebepler o küçücük göz hücresinde sorunsuz çalışamaz. Bu da bütün sebeplerin tek bir merkezden emir aldığını ve ona göre hareket ettiğinin en büyük delilidir.[246]

Üçüncüsü: Nübüvvet silsilesinin en önemli prensiplerinden olan "Her birliği bulunan yalnız birden sudur edecektir. Madem her şeyde ve bütün eşyada bir birlik var, demek bir tek zâtın icadıdır." gereği, bütün varlıkta bulunan bu müthiş ölçü, düzen ve nizamın olması onun tek elden çıktığının en büyük göstergesidir. Hatta hava, toprak, su ve Güneş gibi unsurlar da tek bir Zat'tan sudur etmişlerdir. Kâinattaki bu kadar müthiş intizam ve düzen zorunlu olarak "vahdet"i ister. Bir önceki başlıkta da değindiğimiz gibi bir ili iki vali yönetemez, bir okulu iki müdür yönetemez. Yönetirse orada bir düzenden ve intizamdan bahsedilemez. Çünkü bir yere birden çok el ve akıl karışırsa orada karışıklık ve düzensizlik hâkim olur. Birden fazla elin ve sebeplerin müdahil olduğu yerde karmaşa ve ihtilaf hâkim olur.[247]

---

[244] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), TDV Yayınları, Ankara 2002, s.164-165, 170, 183-184, 187.

[245] Abdullatif el-Harputi, *Tenkîhu'l Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l İslâm*, (çev. İbrahim Özdemir ve Fikret Karaman) TDV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 2000, s.144.

[246] Bkz. Nursi, *23.lem'a, Tabiat Risalesi şerhi*, s.44-49.

[247] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Nur Çeşmesi,* Tenvir Neşriyat, İstanbul 1990, s.54.

Karmaşa ve ihtilafın hâkim olduğu yerde ölçü, düzen, ahenk ve en önemlisi "birlik" kalmaz. İşte kâinattaki bu müthiş düzenin kör, sağır, câmid, cahil, şuursuz ve başkasının hukukunu çiğneyen sebeplere bağlamanın akılla ve mantıkla bağdaşan hiçbir yönü bulunmamaktadır. Hem bu kadar kusurlu ve noksan olan sebeplerin girdiği yerdeki düzen ve nizamı sağlamak yerine, oradaki düzensizliği daha da artıracağı aşikârdır. Çünkü eksik ve noksan olan şeylerden mükemmel ve kusursuz şeylerin çıkacağını beklemek saflık olur. Demek ki kâinatta var olan bu müthiş ölçü ve düzen kudret ve ilmi sonsuz olan bir Zât'ın varlığını zorunlu olarak ister. Bütün kusursuz, eksiksiz, ölçülü ve intizamlı işler ancak eşi ve benzeri olmayan ve sonsuz ilim ve kudreti olan bir Zat'tan çıkabilir. Dolayısıyla varlığın yaratılışını bir Zat'a vermek varken, bu kadar sınırsız sebebe ve yüzlerce imkânsızlığı aynı anda kabul etmek gibi bir zorluğa vermek neden? Bu kadar muntazam ve ölçülü olan varlığın yaratılışını sebeplere verenlere akıllı denilebilir mi?[248]

İkinci başlığımızda da değindiğimiz gibi sebepler, madde âlemine ancak temas ederek yaratabilir ve idare edebilir. Said Nursi'ye göre sebeplerin temassız bu işi yapmaları mümkün değildir. Farz edelim ki bu sebepler varlıkların görünen dış yönlerine müdahale edebilsin. Peki, bunların görünmeyen yerlerine, iç organlarına, duygu ve düşüncelerine nasıl müdahale edebilirler? Çünkü akıl ve irade sahibi varlıkların görünen ve görünmeyen iç âlemi ve duyguları, dış âlemine göre yüz kat daha harika ve mükemmel yaratılmıştır. Bu şuursuz sebeplerin, bu varlıkların iç yüzlerine müdahale etmeleri mümkün değildir. Bu sebepler farz edelim ki bu varlıkların ellerine, kafalarına, vücutlarına elleri yetişsin ve oraları yaratıp idare etsin. Peki, bu sebepleri ellerinin yetişmediği ruhuna, kalbine, görme ve işitme yetisine, sevgi duygusuna, acı duygusuna, sevme duygusuna vb. gibi mükemmel sanat eserlerine müdahale edip yaratmaları asla düşünülemez. Hem müdahale etmeye kalkışsa da duygusuz bu sebepler kendisinde olamayan şeyleri başkasına nasıl verecekler? Bu sebepler de görme yetisi var mı ki canlı varlıklara görme duyusu versinler? İşitme yetisi var mı ki işitme duyusu versinler? Tatma duyuları var mı ki tatma duyusu versinler? Şuur ve bilinç var mı ki şuur ve bilinç versinler? Dolayısıyla kendisinde olmayan şeyleri asla başkasına veremezler. O halde bu harika ve

---

[248] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.179-180.

muhteşem kâinatı ve varlığı bir "*Vahid-i Ehad*" olan bir Zat'a vermekten başka hiçbir yol kalmaz. O da Kadiri Mutlak olan Allah'tır.[249]

Maddi sebepler, vücudun iç ve dış âlemine hiçbir şekilde müdahale edemeyeceğini yukarıda belirttik. Daha önce de değindiğimiz gibi küçük canlıları büyük canlılara göre yaratmaya çalışmak daha büyük bir beceri ve hüner ister.[250] Çünkü küçük bir sanat eserini ortaya çıkarmak büyük bir sanat eseri ortaya çıkarmaktan daha zordur. Örneğin milyon kere büyütülmüş bir mikroskobik bir canlının bizlere göre daha hassas bir gözü ve kulağı vardır. Bu canlıya göz ve kulak yaratmak, bir file göz ve kulak yaratmaktan sanatça daha büyük bir maharet ister. Çünkü varlık küçüldükçe sanat değeri daha da artar. İşte o küçücük varlıklar, maddelerin düzeni itibarıyla en büyük varlıklardan sanatça daha şaşırtıcı ve hayret verici oldukları gibi; görüntüsü, ses tonu, duyma gücü ve ruhu itibariyle en büyüklerden yaratılış yönünden daha güzel ve benzersiz olduğu halde, o küçücük varlıkların yaratılışını birbirine zıd sebeplere vermek, aklen ve ilmen imkânsız bir durumdur.[251]

Varlıkların yaratılışını maddi sebeplere bağlayan bir kısım filozofların düşüncesindeki bu yanlışları, Said Nursi'nin görüşleri ışığında, üç yönden üç imkânsızlıkla açıklamaya çalıştık. Demek ki sebeplerin yaratma ve yönetme güçleri yoktur. Zaten baktığımız zaman sebeplerin çoğu kaba ve yıkıcıdırlar. Esbabperestlerin kabul ettiği en büyük dört sebep olan güneş, hava, toprak ve su yaratılışları itibariyle kontrollü kullanılmadıkları zaman tabiatı gereği tahripkârdırlar. Örneğin ciğerlerimize biraz toprak ve su girdiği zaman insanı öldürebilir. Güneş ışınları göze direk geldiği veya ateş göze kaçtığı zaman gözü kör edebilir. O zaman sebepler asla yaratıcı ve mürebbi değildirler. Asıl yaratıcı ve mürebbi olan, kâinattaki her şeye her an ve daima en ince ayrıntısına kadar nüfuz eden Allah'ın irade ve kudretidir. Bu sebepler sadece Allah'ın emirlerini yerine getirmek için yine Allah tarafından yaratılmış olan perdelerdir.[252]

---

249 Nursi, *Lem'alar*, s.180.
250 Nursi, *Lem'alar*, s.180.
251 Nursi, *Lem'alar*, s.180.
252 Nursi, *Sözler*, s.272.

2.2. Tesadufi Oluşum/Teşekkele Binefsihi

Said Nursi'nin bu başlıkta altında eleştirilerini genel olarak Friedrich Engels (1820-1895) ve Darwinizme yöneltmektedir. Engels, determinizmi tanrı düşüncesine götüren bir yol olarak gördüğü için onu reddeder. Bunun yerine Demekritos'un "tesadüf" kavramını kendine bir çıkış noktası olarak kabul eder ve bu kavramı ön plana çıkarır. Buna göre Engels, doğadaki olayların tesadüfen ortaya çıktığını savunur. Engels, tabiat ve varlığın kendiliğinden ve tesadüfen meydana geldiğini açıklar. Bu oluşumda herhangi bir dış etkinin ve üstün varlığın etkisinin olmadığını belirtir. Ayrıca olayların nedensellik zincirinin bilim tarafından açıklanmaya çalışmasını da gereksiz bir iş olarak görür.[253]

Evrimcilere göre her canlı "Tabiat Kanunu" çerçevesinde basit bir evrimle oluşmuş, tanrı müdahalesi olmadan "Yaşayan her şey tesadüfen evrimin ürünü olmuştur." Evrimciler; maddenin, hayatın hatta ruhun tanrının bir müdahalesi olmadan tesadüfen meydana geldiğini belirtmişlerdir. Kısacası evrimciye göre madde ve canlı kendi kendine ve tesadüfen oluşur ve gelişir.[254] Amerikalı Peter Bowler bu durumu şöyle açıklamaktadır: "*Çağdaş evrim, dünyadaki tabiatüstü müdahaleyi ve rolünü dışlamak için tasarlanmıştır.*"[255]

Bu düşünceyi savunanlara göre her şey kendiliğinden oluşuyor. Kâinatta ve varlık âlemindeki her şey kendiliğinden şekilleniyor ve suret alıyor. Oysa kâinatta tesadüfi veya gelişigüzel olarak meydana gelen hiçbir şey yoktur. Bunun yanında her şeyde kusursuz bir düzen ve amacın olduğu apaçıktır. Bu da ancak ilahi bir hikmet ve "adl" sıfatının yansıması ile olur.[256] İşte aklın bile kabul edemeyeceği tesadüf düşüncesinin yüzlerce imkânsızlığı vardır. Bizler burada sadece üç tanesine değinmeye çalışacağız.

Birincisi: Said Nursi'ye göre inat, kibir ve enaniyet inkârcının gözünü o kadar kör etmiştir ki basit olan tek bir yol varken yani bu varlığın meydana gelmesini tek bir merkeze sevk etmek ve bağlamak varken, bunu kabul etmemek için adeta yüz imkânsızlığı bile aynı anda kabul edecek noktaya gelmiştir. Çünkü bu inatçı

---

[253] Bkz. Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, (Çev. Arif Gelen), Sol Yayınları, Ankara 2006, s.239-240.
[254] Abdulkadir Etöz, Evrim Tesadüfüne Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş, *Selçuk Üniv. İl. Fak. Dergisi*, Sayı:3, Konya 1999, s.413.
[255] Peter J. Bowler, Evalation, *The History Of An Idea*, Berkeley 1984, s.5-6.
[256] Bilal Kuşpınar,"Yaratılıştaki Adalet ve Denge: Nursi Örneği", *Risale-i Nur'da Adalet Uluslararası Sempozyomu*, İstanbul 2007, s.34.

inkârcının kendisi de mevcuttur ve tesadüfen veya kendiliğinden meydana gelmemiştir. Birincisi senin bir vücudun var ve bunu inkâr edemezsin. İkincisi basit bir madde değilsin ve yüzlerce maddeden, iç organlarından ve atomdan oluşmuş mükemmel bir yapın var. Üçüncüsü hem cansız ve donuk bir halde değilsin, sürekli hareket halindesin. Yani hayat sahibisin. Dördüncüsü değişmeyen bir varlık değilsin. Sürekli değişen ve yenilenip tazelenen bir makine gibi vücudun var. Hem tıp biliminin de kabul ettiği gibi insan vücudundaki etler kendini ortalama 6-12 ay arası tamamen yeniliyor, kemik kısmı ise ortalama 6-7 yılda bir tamamen yenileniyor.[257]

Said Nursi şöyle inkârcıya şu şekilde seslenmektedir: "*Ey inatçı münkir! Madem varsın o halde seni yoktan var eden bir 'Hâlık' vardır. Madem basit bir madde değilsin, seni mükemmel bir şekilde yaratıp hayatını devam etmeni sağlayan unsurları sana veren bir "Rab" var. Madem camîd değil hayat sahibisin o zaman hayat veren bir "Muhyî" vardır. Madem devamlı bir değişim, dönüşüm ve hareket halindesin o zaman sana bunları kazandıran 'Muhavvilü'l Ahval' vardır. Bu zatın olması da aklen kati ve zaruridir*."[258] İşte Said Nursi burada kelamcıların sık başvurduğu yöntemlerden olan "Hudus Delili"ni kullanma yoluna gitmiştir. "Yokken sonradan meydana gelmek, var olmak için başkasına muhtaç olmak" anlamına gelen Hudûs terimi, kelâm litaratüründe her bir varlığın ve tüm evrenin yokluğun ardından yaratılıp varlık alanına çıkmasıdır. Buna göre sonradan var olan âlem ve içindekiler için hâdis denilmiş, her hâdis için bir muhdîs (var edici) yani yaratıcının bulunması da akli bir zorunluluk olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle kozmolojik delillerden birini teşkil eden "hudûs delili" varlık ve olayların bir yokluğun ardından yaratıldığı öncülüne dayanarak bir muhdisin veya yaratıcının bulunmasını akli bir zorunluluk olarak göre istidlâl şeklinin adı olmuştur.[259] Sebeplilik silsilesinin "zaman içinde" sonsuzca geriye gitmesinin imkânsızlığına dayana hudûs delili, hem yaratıcıya hem de varlığı devam ettirici olan bir sebebe ulaşmayı gaye edinmiştir. Hudûs delili zaman içinde sonraki dönemlerde önermelere dayanan bir sistem haline gelmiştir. Bu delille ilgili Gazzali: *"Âlem bütün parçalarıyla hadistir. Her hâdis olanın bir muhdîse ihtiyacı vardır. O hal de bu âlemin de bir muhdîse ihtiyacı vardır ki, O da*

---

[257] Nursi, *Lem'alar*, s.180.
[258] Nursi, *Lem'alar*, s.180.
[259] Mâturîdî, *a.g.e*, s.24-31.

hâdis olmayan Allah'tır."[260] Diyerek, bu delilin sistemleşerek günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Said Nursi'ye göre gayet intizamlı bir makine olan insanın vücudundaki binlerce organ ve zerre harıl harıl çalışıyor. Bu esnada bir kısım hücreler tahrip oluyor, bir kısım ise sürekli tahrip olanların yerine geliyor. İşte insan bedeninde çalışan bu zerrelerin hareket planı, vücudun genel yapısı ve planı ile paralel ve uyumlu bir şekilde çalışıyor. Bu zerre hareket ederken vücudun genel planı ve yapısına uygun hareket etmek zorundadır. O zaman bu hareketi yapabilmesi için iki seçenek çıkıyor karşımıza. Ya bu zerreye vücudun bütün ilmini bilecek bir ilim, kudret ve bunları görecek göz vermemiz gerekiyor. Ya da sonsuz ilim ve görme sahibi bir Zat'a havale etmemiz gerekiyor. Tıp ilminin de bugün kesin kabul ettiği zerrelerde vücudun bütün yapısını ve işleyişini bilecek şuur, irade ve kudret olmadığına göre geriye ikinci şık olan Allah'ın emri, sevk ve planı ile hareket ettiğini kabul etmemiz kalıyor. İnsan vücudunun hareket etmesi, zahiri ve batini duygulara göre hareket etmesi, yaşamlarının devam etmesi bu zerrelerin ancak müthiş bir plan dâhilinde çalışmasına bağlıdır. Vücuttaki bir zerre yanlış bir adım atsa ve plansız bir şekilde hareket ederse vücudun bütün düzeni ve dengesi bozulur. Örneğin mideye bulaşmış bir kanser hücresi kısa zamanda bütün vücuda yayılır ve insanın ölmesine neden olur. İşte insan vücudundaki bu muhteşem düzen ve nizamı "*Vahidi Ehad*" olan Allah yerine tesadüflere bağlamak, akıl ve mantıktan uzak bir düşünce ürünü olduğu apaçık ortadadır.[261]

Said Nursi kâinattaki düzen ve işleyişi iki örnekle açıklamaya çalışmıştır. Birincisi kâinatın işleyişini bir devlete benzetmiştir. Allah'ı da o devletin hükümdarı ve kumandanı, zerreleri ise Mutlak Hâkim'in ilahi kanunlarını yerine getirmeye çalışan memur ve askerleri olarak görür. İkincisindeyse kâinatı bir kitaba benzetmeye çalışmıştır. Allah'ı kâinatın kâtibi, zerreleri ise kudret kaleminin uçları ve noktaları olarak görmektedir. İşte bu duruma bu şekilde bakmazsak her bir zerreye ayrı ayrı ilahlık ve rablık vermemiz gerekir. Çünkü zerreler hareket ederken onlarda öyle bir göz ve şuur olmalı ki girdiği tüm yerleri görmeli ve ona göre şuurlu bir şekilde hareket etmelidir. Sindirim sisteminden dolaşım sistemine, duyu sistemlerimizden manevi sistemlerimize kadar her şeyi bilip tanıyıp ona göre hareket etmesi gerekir.

---

260 Ebu Muhammed b. Ahmed Gazzali, *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, Müessesetü'l Halebi, Kahire 1967, s.144.
261 Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.180.

Ayrıca kâinattaki bütün kuvve ve kanunları bilip insanların hayatını devam etmesi için onlarla uyumlu bir şekilde çalışması gerekir. Bu da aklen ve tıbben imkânsız bir durumdur. Çünkü küçücük bir zerrenin vücudunun her tarafını görüp, tanıyıp ve onlarla uyumlu bir şekilde şuurlu olarak çalışması mümkün değildir. İşte zerre kadar aklı olmayan bu inatçı inkârcının; câmid bir zerreye eflatun kadar ilim ve şuur vermeye çalışmasının ne kadar hurafe ve muhal olduğu apaçık ortadadır.[262]

İkincisi: Said Nursi, insan vücudunu bin kubbeli bir saraya benzetir. Nasıl o saraydaki taşlar ve bütün teçhizatlar birbirine hem hâkim hem mahkûm iseler insan vücudundaki bütün azalar ve zerreler birbirine hem hâkim hem mahkûmdur. Nasıl ki taşlar direksiz bir araya gelip o sarayı ayakta tutuyorsa insan vücudundaki azalar ve zerreler de görünmez bir bağ ile bir araya gelip insan vücudunu oluşturur. Nasıl kubbeli bir yapının taşlarından birini veya birkaçını çektiğin zaman o yapı yıkılıyorsa insan vücudundaki her aza ve zerreyi de oradan çeksek insan ölür. Örneğin insan vücudundaki kalbi durduğu zaman vücut komple işlevsiz hale gelir ve insan ölür. İşte insanın maddi vücuduyla kıyas edilmeyecek kadar mükemmel olan ruh, kalp ve manevi duygulardan ziyade vücuttaki her bir aza ve zerre de bir kubbe hükmündedir. Normalde ruh, kalp ve manevi duygular da aynı zamanda ceset gibi harika ve mükemmel bir kubbedir. Ama materyalistlerin görünen şeyleri bile inkâr ettiklerinden burada sadece insan vücudundaki maddi şeyler kubbeye benzetilmiştir. Örneğin insanın gözü bir kubbeyse gözünün içindeki her zerre de bir kubbe hükmündedir. Ve bu mükemmel saray olan insan vücudu, normal saraylar gibi eskimez. Sürekli bir yenilenme ve tazelenme içinde olur.[263]

Said Nursi'ye göre bu zerreleri şu âlemin ustası Kadiri Mutlak olan Allah'ın memuru olarak kabul etmezsek, o zaman bu zerrelerin her birinin vücuttaki diğer zerrelere mutlak hâkim olmaları gerekir ki diğer zerreler de onun emrini dinlemek suretiyle muhteşem bir şekilde vazife görebilsinler. O zaman her bir zerre hem diğerine mutlak hâkim hem de mahkûm olur. Bu da zerrelerin vücudun intizamını bozmadan çalışmasını imkânsız hale getirir. Çünkü burada zıt durumlar ortaya çıkar. Bir şey hem hâkim hem de mahkûm olamaz. Vücuttaki her bir zerre birbirinin dengi konumundadır. Hiç birinin diğerinden bir üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla birbirine denk olanlar birbirine emir veremezler. Bir zerreye hâkimiyet verildiği vakit diğerine

---

262 Nursi, *Lem'alar*, s.180.
263 Nursi, *Lem'alar*, s.180.

de hâkimiyet vermek zorundayız. Bu ise zıddiyeti doğurur. Bu durumda zerreler adedince hâkimler ve zıddiyetler oluşturur. Ve vücutta herkes hâkim konumuna geçer, kim kime emir verecek? Kim kimin emrini kabul edecek? Bunun gibi sorunlar ortaya çıkar ve vücuttaki çalışma düzeni adeta yerle bir olur. Aynı zamanda o zerrelere ilahlık verdiğimiz vakit, her birine de Allah'ın sıfatlarını da vermemiz gerekir. Bu da imkânsız bir durumdur. Çünkü zerrelerde bu sıfatların olmadığı kesindir. Her zerre sadece kendisine verilen yer kadar yer kaplıyor ve kendisine tevdi edilen işi yapıyor. Örneğin bir bölükteki askerleri düşünelim. Bu bölükteki askerler aynı rütbe ve makamda olsunlar. Bu askerler arasında muhteşem bir düzen ve intizam olsun. Bu durumun oluşması için iki ihtimal olsun. Birincisi bu intizam ve düzen bir komutanın emri altında olması, ikincisi ise her bir askeri hem komutan hem de er olarak kabul edilmesi. Bu iki durumun hangisinin akla ve mantığa daha yakın durduğu siyah ile beyaz kadar açık ve nettir.[264]

Üçüncüsü; Said Nursi'ye göre insan vücudu, "*Vahidi Ehad*" olan Kadir-i Mutlak'a verilmeyip tesadüflere, sebeplere ve tabiata verilirse o zaman insan vücudundaki en küçük hücreden bedenine kadar oradan bütün varlıklar kadar tabiat kalıplarının bulunması gerekir. Kolay olan yolu bu vücudu Halik-i Mutlak olan birine verip işin içinden çıkmaktır. Ona göre bu kabul edilmediği vakit, o zaman vücuttaki en küçük bir zerreden bütün uzuvlara kadar ayrı ayrı kalıpların varlığını kabul etmek gerekir. Tıp ilminin kesin kabul ettiği gibi her bir zerre ve hücre farklı yapıdadır. Hatta Hz. Âdem'den bu yana bütün insanların yüz hatları ve parmak izleri bile farklıdır. Durum bu kadar açık ve netken o zaman insan vücudunda çalışan milyonlarca zerre, hücre ve azalar için ayrı ayrı kalıpların varlığını kabul etmek gerekir. Akciğer için ayrı kalıp, kalp için ayrı kalıp, bağırsak için ayrı kalıp, böbrek için ayrı kalıp, alyuvarlar için ayrı kalıp vs. örnekler çoğaltılabilir. O da yetmez her bir hücre ve zerre içinde tekrar ayrı bir kalıp fabrikası kurulması gerekir. Örneğin göz için ayrı bir fabrika, göz içindeki her bir zerre için ayrı bir fabrika bulunması gerekir. Müteselsilen bu böyle devam eder, gider. Bu da yaratma işini işin içinden çıkılmaz bir hale getirir. Zaten insan anne karnında oluşurken tıp ilmi bugüne kadar böyle kalıplardan bahsetmemiştir. O zaman geriye tek bir yol kalıyor. O da bütün bu

---

[264] Nursi, *Lem'alar*, s.180-181. ; Bkz. Nursi, *Sözler*, s.146-148.

işleri "*Nakkaş-ı Ezel*" ve tek bir merkez olan Allah'a havale etmek işin en kolayıdır.[265]

Said Nursi'ye göre yazılmış bir kitabı tek bir insanın elinden çıktığını kabul etmediğimiz zaman her bir cümle hatta kelime hatta harf için ayrı bir demir kalıbın varlığını kabul etmemiz gerekir ki o kitap matbaada basılabilsin. Bir kitabın yazılması için önce bir matbaanın kurulması gerekir. Sonra her bir matbaa ve kalıp için ayrı ayrı matbaa ve kalıplar gereklidir. Daha sonra o kitaptaki bütün harfler için demirden kalıplar yapılması ve o harflerin kitaptaki yazılışlarına uygun olarak dizilmesi ve ona göre basılması gerekir. Bu çok zor, masraflı meşakkatli bir yoldur. Hâlbuki bu kitap bir yazarın eline verilirse o yazar eline kalemi alır ve kitabı baştan sona bu kadar masraf ve meşakkat olmadan kolayca yazabilir.[266]

İşte Said Nursi, kâinatta ve varlıktaki bu muhteşem düzeni, ölçü ve nizamı tesadüflere veya kendiliğinden oluştuğu iddia edenlere karşı üç tane imkânsızlığı örneklerle açıklamaktadır. Kâinattaki bu düzen ve ölçüyü tek bir merkeze bağlamak yerine sebeplere ve tesadüflere bağlamanın imkânsızlığını ispatlamaya çalışmaktadır. Ona göre kâinatta bu kadar kusursuz ve eksiksiz bir düzen varsa bu da ancak ve ancak bütün eksiklik ve noksanlıklardan münezzeh olan bir Zat'tan sudur edebilir. O da sınırsız ilim, kudret ve iradesi olan Allah'tır. Yoksa iradesiz ve şuursuz tesadüf ve sebeplerin işi asla olamaz.

2.3. Naturalizm/İktezathü-t Tabîat

Said Nursi, bu başlıkta tabiatçı materyalist filozofları Alman materyalist Haeckel'i (1834-1919) ve özellikle ondan çok etkilenen ve yaşadığı dönemde materyalist tabiatçı olarak bilinen Hoca Tahsin Efendi'nin (1811-1881) görüşlerini eleştirmektedir. Bu düşünceyi savunan materyalist tabiatçılara göre her şeyin yaratıcısı, icat edicisi ve idare edicisi tabiattır. Haeckel'e göre, tanrıyı da tabiattan ayıramayız. Tanrı ve tabiat birdir, aynıdır. Tanrı maddi evrenin dışında değildir. Bizzat maddenin kendisinde gizlidir. Tanrı, doğadaki tabiat kuvvetlerin toplamıdır. Tabiattaki tabîi kuvvetler, her türlü atom kuvveti ve hareketlerinden ibarettir.[267] Haeckel'den çok etkilenen evrimci ve nedenselci olan Hoca Tahsin Efendi, doğada değişmeyen hiçbir şeyin olmadığını savunurak doğada bulunan bütün bitki ve hayvan

[265] Nursi, *Lem'alar*, s.181. ; Bkz. Nursi, *Mektubat*, s.214-215.
[266] Nursi, *Lem'alar*, s.181. ; Nursi, *Sözler*, s.278.
[267] Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, s.72-73

türlerinin bir defa yaratıldığı ve sonradan hiç değişmediği fikrini kabul etmez. Tabiatın doğal bir olgunlaşma ve yenileme içinde olduğunu savunur. Varlıkların yaratılış dönemlerine inmeye ve bütün varlıklarda ortak olan özü yakalamaya çalışan Hoca Tahsin, diğer materyalistler ve Haeckel gibi madde ve kuvvet cevherine ulaşır.[268] İnsanın zihnindeki yaratma eylemi ile ilgili soruların çözümünü tabiatta bulur. Kâinatı ezeli ve ebediliğiyle ilgili bilgi alınabilecek tek merkezi tabiat olarak görür. Zamanı başı ve sonu olmayan bir ırmağa, tabiatı da kişinin başvurup çok şey öğrenebileceği bir okul olarak görmektedir. Bu âlemdeki var oluş ve yok oluşun tabiat dışındaki hiç bir gücün etkisiyle değişmediğini belirtir.[269]

Said Nursi'ye göre kâinattaki her şey yani tüm kanun ve kuvveler, Allah'ın "*İmamı Mübin*" ve "*Kitabı Mübin*"e göre hareket etmektedir ve onun yansımalarıdır. İşte materyalist tabiatçılar bunu görmeyip kâinattaki atomların hareketini, varlığın yaratılış ve idaresini tabiata vermeye çalışmışlardır. Bu düşüncenin birçok imkânsızlığı mevcuttur. Şimdi imkânsızlıklardan üç tanesini Said Nursi'nin fikirleri ışığında açıklamaya çalışacağız.

Birincisi; Said Nursi'ye göre kâinatta var olan her şey Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelliyatıdır. Çünkü kâinattaki muhteşem, sanatlı, hikmetli ve estetik görünüş bunun en büyük kanıtıdır. Bu muhteşem sanatı ilim, irade ve kudreti sonsuz tek bir Zât'ın varlığını zaruri kılıyor. Oysa inkârcı tabiatçılar; kâinattaki muhteşem, sanatlı, hikmetli ve estetik görünüşü ilimsiz ve hikmetsiz tabiata ve sebeplere bağlamaya çalışmaktadırlar. Bunu da güneş örneğiyle çürütmeye çalışacağız. Teşbihte hata olmasın! Allah, kâinata yüzlerce ismiyle Güneş gibi tecelli etmektedir. Şimdi bizler Güneş ışınlarını ve yansımalarını her şeyde görürüz. Taşlarda, toprakta, denizler, göllerde, ağaçlarda, cam parçacıklarında hatta damlalarda bile görürüz. Eğer tek bir Güneşin varlığını kabul etmezsek o zaman her bir damla için, her bir cam parçası için, her bir taş için, her kum tanesi için ve onların adedi kadar Güneş'i kabul etmemiz gerekecek. Bu hakikatte imkânsız bir durumdur. Çünkü gerçekte Güneş bir tanedir. İşte kâinatta ve varlık âleminde olan bütün işler Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelliyatı olarak O'nun ilim, irade ve kudret eliyle olmaktadır. Eğer bunu Allah'a vermezsek o zaman her bir kanun ve kuvve için, her bir tabiat olayı için, her bir sebep için ayrı bir ilah kabul etmemiz gerekir. Bu da kâinatın düzen ve ölçüsünü

---

[268] Hoca Tahsin Efendi, *Tarihi Tekvin Yahut Hilkat*, İstanbul 1892, s.20-24.
[269] Akgün, *a.g.e*, s.141-144.

yok edecektir. Bir ve kolay olanı seçmek varken inkârcı tabiatçılar sayısız ilahları kabul etme gafletine düşmüşlerdir. Bunun da ne kadar akla ve mantığa aykırı ve imkânsız olduğu "Güneş" gibi aşikârdır.[270]

İkincisi; Said Nursi'ye göre eğer bu harikulade intizamlı, sanatlı, ölçülü ve gayet hikmetli bu varlık sonsuz ilim ve kudreti olan tek bir Zata verilmeyip tabiata isnad edilse her bir parça toprakta Avrupa'daki genel matbaalar ve fabrikalar kadar makineleri olması gerekir. Örneği yeryüzündeki bütün çiçekleri tek bir Zata vermeyip tabiata verilirse yeryüzündeki bütün çiçek türleri kadar fabrikalar olması gerekir. Örneğin menekşe için ayrı bir fabrika ve makine, lale için ayrı bir fabrika ve makine, gül için ayrı bir fabrika ve makine olması gerekir. Bu da hem daha masraflı hem de daha zor bir yoldur. Hâlbuki Allah'ın ilim ve hikmetiyle varlığa bir kanun ve program tayin ettiğini, kudret ve adaletiyle kâinattaki her şeye bir geometrik şekil ve kalıp verdiğini kabul edersek hem daha masrafsız hem de daha kolay olur. Yine toprak ve içindeki maddeler aynı olmasına rağmen toprağa çekirdek ve tohum olarak ne atarsak atalım, attığımız çekirdek ve tohumun büyüyünce ki geometrik şekli ve meyveleri çıkar. Yani fabrika bir kaynak fakat elde edilen ürünler farklıdır. Bu bile tek başına materyalistlerin ve tabiatçıların fikirlerini çürütmek için yeterli bir sebep olur. Eğer bunu Allah'a vermeyip tabiata verirsek o zaman o toprak parçasının kendisine atılan çekirdeğin ve tohumun bütün kodlarının ve hayat programını bilir bir aklı ve bunları gören bir gözünün olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki toprağın şuursuz olduğunu bugün fen ilmi de kesin bir şekilde kabul etmektedir. Her şeyi tabiat yapıyor, diyenlerin bu düşünceleri akıl dairesinden ne kadar uzak ve o inançsızlıklarının da aynı zamanda ne kadar büyük bir akılsızlık olduğu gün gibi aşikârdır. İşte tabiatı yaratıcı ve sevk edici olarak kabul edenlerin; "fen ilimlerini çok iyi biliyoruz ve bundan dolayı çok akıllıyız." diye ortalıkta gezmelerine rağmen akıl ve fenden ne kadar uzak oldukları gün gibi ortadadır.[271]

Said Nursi, varlıkları tabiat yerine sonsuz ilim ve kudreti olan tek bir zata verildiği vakit bütün bu zorlukların ve sıkıntıların nasıl ortadan kalkacağını sık kullandığı "Güneş" örneği ile açıklamaktadır. Birinci muhalde Güneş'in yansımalarının mükemmel bir kolaylıkla ve gayet rahat bir şekilde en küçük damladan tut ta en büyük okyanusa kadar yansıttığını açıklamaya çalıştık. Eğer bu

---

[270] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.181-182. ; Nursi, sözler, s.276.
[271] Nursi, *Lem'alar*, s.182.

yansımaların tek bir Güneş'ten geldiğini inkâr edersek ve onunla irtibatını kesersek o zaman bütün yansıttığı şeylerde ayrı bir Güneş kabul etmemiz gerekecek. Eğer o su damlalarından, cam parçalarındaki Güneş yansımasını tek bir Güneş'e vermezsek, bunlar adedince Güneş kabul etmemiz gerekecek. Bu da imkânsız bir durumdur. Hâlbuki bütün bu kâinat ve varlığı tek bir zata ve merkeze verdiğimiz vakit her şey daha kolay ve anlaşılır bir hal alır. Tabiatperestlerin tabiat dedikleri bu kanun ve kuvveler ancak ve ancak Allah'ın isim ve sıfatlarının yeryüzündeki tecelliyatıdır. İşte Allah'ın isim ve sıfatları Güneş gibidir. Allah'ın yüzlerce isminden sadece biri olan "*en-nûr*" isminin yansıması olan Güneş bu kadar zahmetsiz ve masrafsız iş görüyorsa Allah'ın bizatihi kendisi, isim ve sıfatları vasıtasıyla ne kadar zahmetsiz iş görmesini kıyas etmek çok basit olsa gerek. İşte Allah da zatıyla, isimleriyle ve sıfatlarıyla, nuraniyyet sırrıyla bütün âleme tezahür olarak masrafsız ve zahmetsiz olarak iş görüyor. Varlıktaki bu kanun ve kuvveler, Allah'ın isim ve sıfatlarının yansıması iken tabiatperestler bu harika ve kusursuz işleri kör ve sağır tabiata verme gafletine düşmüşlerdir.[272]

Said Nursiye göre, Allah'ın vücudunda benzeri ve ortağı olmadığı gibi Rububiyetinde de benzeri ve ortağı yoktur. Daha önce çeşitli yerlerde de değindiğimiz ve ispat etmeye çalıştığımız gibi eğer bütün varlık, tek bir Zat'a verilirse her şey çok rahat ve kolay olur. Eğer sebeplere, tesadüfe ve tabiata verilirse ne kadar zor, imkânsız, akıldışı ve işin içinden çıkılmaz bir hal alacağını ispat etmeye çalıştık. Baktığımız vakit Allah'ın varlığını kabul etmeyen kesim çok azdır. Hz. Peygamber'e en büyük muhalefeti yapan Mekkeli müşrikler de dâhil olmak üzere Allah'ın varlığını inkâr etme noktasında çok az ileri gitmişlerdir. Asıl inkâr olayı Allah'ın isim ve sıfatlarının kâinat ve varlıklara tecellisinde olmuştur. O zaman sadece Allah'ın varlığını kabul etmek yetmez. Aynı zamanda O'nun ortağı olmadığını ve bütün fiillerinde, isimlerinde ve sıfatlarında da ortağı olmadığını kabul etmek zorundayız. Said Nursi, Allah'ın rububiyetini bir örnekle açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre bir ülkedeki bir adamı düşünelim, bu adam padişahtan almış olduğu yetkiyle kendisinden yüz bin defa zor ve ağır işleri aynı anda yerine getirebilsin. Padişah namına ve padişahtan almış olduğu o kuvvet ve yetkiyle kendi gücünden çok daha büyük işlere imza atsın. Hatta yeri geldi mi bir şahı bile esir edebilsin. Çünkü gördüğü işleri ve yaptığı eserlerin kuvvetini kendinde taşımasın ve

[272] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.182-183.

taşımaya da mecbur olmasın. O padişahtan almış olduğu yetkiyle bütün memurlara ve orduya hükmedebilsin. Gördüğü işler mükemmel bir padişahın işiymiş gibi yürütebilsin. O zaman bu işleri yerine getirebilme gücünü padişaha mı? Yoksa padişahtan emir almış o adama vermek mi mantıklıdır? Makul olan yolun hangisi apaçık ortadadır. Küçücük haşere ve karıncaların Firavun sarayını yıkmaya çalışıp hayatı mısır halkına zindan etmesi de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Küçük bir sineğin ilahlık taslayan Nemrud'a galip gelmesi ve küçücük bir tohumdan kocaman bir ağaç ve o ağaçtan kasalar dolu meyve çıkması bu durumlara örnek gösterilebilir. Demek ki bir şey gücünü mutlak olarak Allah'tan alırsa ve Allah dilerse kâinattaki en zayıf varlık en güçlüsünü yenebilir.[273]

Günümüzdeki modern örneklere göz atacak olursak bir trafik polisinin devletten aldığı güç ve yetkiyle bir şehirdeki bütün trafiği ve yolda geçen bütün araçları durdurarak kontrol edebilir. Yine bir asker alayında bir komutan bütün askerlere emir verebilir ve o alayda istediği her şeyi yapabilecek güç ve kuvvete sahip olabilir. Şimdi yukarıda belirttiğimiz gibi trafik denetleme işini o polisin şahsına vermek ne kadar akla ve mantığa aykırıysa bu kanun ve kuvveleri de tabiata vermek o kadar akla ve mantığa aykırı olur. Yine o komutan emekli olup gittikten sonra o askerler üzerinde hiçbir etkisi ve tesirinin kalmaması buna en güzel örnektir.

Dolayısıyla Said Nursi'ye göre Allah kâinattaki işleri yaparken Güneş örneğinde olduğu gibi hiçbir zorluk çekmeden yapar. Güneş'in ışınlarının eşya üzerine yansıması gibi kolayca bütün işleri yapabilir. Said Nursi, padişah-asker örneğinde olduğu gibi "itaat kanunu" sırrıyla bütün işlerin ve sebeplerin yaratılmasını ve idaresini tek bir merkez olan Allah'a verilmesi halinde işlerin nasıl kolayca yapılabileceğini örneklerle yukarıda açıklamaktadır. Bunca hakikati kabul etmeyerek hala "Varlığı tabiat yapıyor ve yönetiyor" demek, aklı ve mantığı reddetmektir. Akıl dairesinden çıkmaktır. İşte tek bir ilahı kabul etmemek için bunca sebep ve tabiatı ilah olarak kabul etmek mutlak bir inat ve cehalet gerektirir. İşte tabiatçı ve materyalist filozofların yaptıkları da budur.[274]

<u>Üçüncüsü;</u> Bu muhali daha önce muhtelif yerlerde de bahsedilen iki örnekle beraber açıklamaya çalışacağız.

---

[273] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.183-184. ; Nursi, *Sözler*, s.276.
[274] Nursi, *Lem'alar*, s.184.

Birinci örnek: Said Nursi'ye göre, bütün medeniyetlerin eserleriyle gayet mükemmel bir şekilde yapılmış ve belli bir plan çerçevesinde süslenmiş büyük bir çölün ortasında muhteşem bir saray olsun. Bu saray dışı ve içi itibariyle muhteşem bir şekilde göz kamaştırıcı bir şekilde yapılmış ve süslenmiştir. Bu sarayın içine çölde daha önce bu kadar büyüklükte ve mükemmellikte bir yapı görmeyen yabani bir adam bu sarayı görür ve içine girer. Bu yabani adam bu kadar büyük ve muazzam bir yapıyı ilk defa görmenin vermiş olduğu şaşkınlıkla bu saraya dışarıdan hiç kimsenin bir müdahalesi olmadan, "bu sarayın içindeki eşyalardan biri veya bir kaçı bu sarayı yapmıştır." deme gafletine düşsün. Fakat bu adam nereye bakarsa baksın bu dediğini destekleyecek hiçbir eşya bulamıyor. En son gider, bu sarayın plan ve projesinin yazılı olduğu defteri bulur. Ve mecburen "bu sarayı yapsa yapsa bu defter yapmıştır." deme gafletine düşmüş olsun. Bu şahıs artık yabaniliğini, ahmaklığa ve hezeyana çevirmiştir. Çünkü bu muntazam sarayının hakikatini ve mahiyetini anlamamıştır. Sarayı yapanı saray dışından birinin olabileceğini düşünmediğinden, içindeki ve dışındaki o süslü eşyalara aldanarak onları ön plana çıkarmıştır ve "*Sanî*" olarak bu eşyaları veya sarayın plan ve projesini yaratıcı olarak kabul etmiştir. Hâlbuki gerçekte o sarayın bir mimarı vardır. Ve bu plan ve projeyi mimar çizer, bu yapıyı bu proje çerçevesinde usta ve işçiler yapar. Akla ve mantığa en yakın olan seçenek budur.[275]

Said Nursi'ye göre tıpkı bu örnekteki gibi, bu saraydan yüz bin kat daha muntazam bir şekilde halk edilen ve her an yönetilen hikmetlerle dolu şu âleme, Allah'ı inkâr eden bir tabiatperest girer. Bu kâinatın yaratılışını ve yönetilişini yaratıcısı ve Sanîsi olan Zâta veremediği için mecburi olarak kâinatin içindeki varlığa ve onun içinde bulunan kanun ve kuvvelere vermek zorunda kalmıştır. Buna da "*tabiat*" adını vermiştir. Hâlbuki bu kâinat, mimarın çizmiş olduğu proje gibi "*İmamı Mübin*" denilen Allah'ın ezeli ilim ve kanunların bir projesi olarak tahakkuk eder ve yaratılan bu kâinat, bu plan ve program üzerinde hareket eder. O'nun çizmiş olduğu plan ve proje dışına çıkamaz. İşte bu "*İmamı Mübin*"dir. "*Kitabı Mübin*" de "*İmamı Mübin*"in plan ve program kısmının hayata geçirilmesidir. Yani geometrik şekil ve kuvvelerin ortaya çıkmasıdır. Bu noktadan sonra Allah'ın "Kudret" sıfatı devreye girer ve bütün işler bu şekilde yürür. Örneğin suya kaldırma kuvvetini Allah'ın kudret sıfatı verir. Bir çekirdekten kocaman bir ağacı meydana getiren güç

---

[275] Nursi, *Lem'alar*, s.184.

Allah'ın kudret sıfatıdır. Güneş ısı, sıcaklık ve aydınlık veren yine Allah'ın kudret sıfatıdır. Bütün bunlara Allah'ın İlahi kanunları da diyebiliriz.[276] İşte tabiatperest filozoflar, bu kanun ve kuvvelerin işleyişinde hata yaparak bunları "*tabiat*" namına vermişlerdir. Örneğin küçük bir tohum içinde hem kanun şeklinde ilmi program hem de onun teşekkülüyle alakalı geometrik şekiller mevcuttur. İşte o kanunlar ve kuvveler "*İmamı Mübin*" ve "*Kitabı Mübin*"in birer yansımaları, Allah'ın "Âlim ve Hakîm", "Kadir ve Âdil" isimlerinin birer cilveleri konumundayken, tabiatçı materyalistler bunu "tabiat" olarak adlandırarak, bütün atomların harekâtını, kâinatın ve varlığın yaratılışı, sevk ve idaresini tabiata verme gafletine düşmüşlerdir.[277]

Said Nursi'ye göre madem bu âlem hadistir ve sürekli yenilenmektedir, bu âlemdeki yazılı olan kanun ve kuvvelerde hâdis olup sürekli hareket edip yer değiştirmektedir. Öyleyse bu kâinatı yaratan Zât'ın varlık âlemi cinsinden olmaması gerekir. Çünkü kâinat "*mümkinü'l vücûd*"dur, Allah ise "*Kıdem*" sıfatına sahiptir. Kâinat hâdistir, Allah ise "*Kıdem*" sıfatına sahiptir. Kâinat gelip geçicidir, Allah ise "*Bekâ*" sıfatına sahiptir. Kâinat birbirine benzeyen maddelerden yaratılmıştır, Allah ise "*Muhalefetun li'l havadis*" sıfatına sahiptir. Yani âlemdeki hiçbir şeye benzememektedir. Kâinat Allah'ın ilim ve kudreti ile ayaktadır, Allah ise "*Kıyam bi-nefsihi*" sıfatına sahiptir. Kâinattaki varlıkta çokluk mevcuttur, Allah ise "*Vahdaniyyet*" sıfatına sahiptir. Ondan dolayı kâinatı ve varlığı yaratan gücün ondan farklı ve onların üstünde bir güç olması gerekir. Bu güç de mutlak kudret sahibi Allah'tır.[278]

İkinci örnek: Said Nursi'ye göre, gayet yabani bir adam muhteşem intizam ve düzeni olan bir askeri kışlaya girer. Buradaki ordunun her yönüyle muhteşem bir düzen ile hareket ettiğini görür. Bu ordunun tek bir kişinin emriyle hareket ettiğini gözlemler. O tek bir komutanın bir işareti ve emriyle yüzlerce askerin aynı anda ayağa kalkıp yönünü değiştirdiğini görür. İşte bu yabani adam, buradaki müthiş uyum ve düzeni devletin bu komutana verdiği güçle yaptığını inkâr ettiğinden, o askerler arasında müthiş düzen ve uyumun birbirilerine bağlı hayali ipler sayesinde olduğunu hayal eder. Ve bu iplerin de ne kadar harika bir iş gördüğünü düşünür. Yine bu yabani adam Ayasofya gibi muhteşem bir camiîye cuma saati gider. Oradaki bütün cemaatin tek bir kişinin sesiyle ve komutlarıyla ayağa kalktığını, eğilip ve

[276] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.184-185.
[277] Bkz. Nursi, *Emirdağ Lahikası II*, s.232-233.
[278] Nursi, *23.lem'a, Tabiat Risalesi şerhi*, s.150.

secdeye gittiğini görür. Bunun o dinin sahibi ve yaratıcısı olan bir Zât'ın emri olduğunu kavrayamadığından bu cemaat arasındaki bağlantıyı maddi iplerin sağladığını düşünür. Aklı başında hiçbir insanın kabul etmediği bu fikri kabul etme yolunu seçer ve oradan ayrılır.[279]

İşte aynı bu örnekte olduğu gibi, bu kâinatın ezeli ve ebedi sahibi olan Allah'ın sayısız ordularının bir kışlası ve Ezeli Mâ'bûd'un muhteşem mescidi konumundaki bu kâinata inkârcı bir tabiatperest giriyor. Demek ki kâinata Allah'ın "hâkimiyet" sıfatıyla bakılsa bir kışla konumuna gelir. Yine kâinata Allah'ın "uluhiyyet" sıfatıyla bakılırsa kâinat mükemmel ve kocaman bir mescid konumuna gelir. Allah mertebe bakımından varlık âlemine benzemez. Zira O, Mutlak Âmir'dir. Varlık ise me'murdur. Dolayısıyla bu iki örnekte Allah'ın mertebe ve sıfat cihetinden varlığa benzemediğinden, bir padişahın komutan sıfatıyla orduya kanun koyarak o kanunla askerleri yönetmesi gibi veya bir imamın cemaate ilahi emir gereği önderlik yaparak onları kolaylıkla idare etmesi gibi; bu kâinatın tek yaratıcısı ve sevk edicisi olan Allah'ın da "tabiat" denilen kanunlar, kuvveler ve sebepler vasıtasıyla bu âlemi sevk ve idare etmektedir. İşte tabiatçılar bu sebeplerin arkasındaki kudret elini görmek istemedikleri için bu sebepleri de "tabiat" adı altında ilahlaştırma yoluna gitmişler. Âlemdeki bütün mertebeler Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin binlerce tecelliyatından bir tecelliyatdır. Varlığın hiç birinin kendi başına bir mertebe ve sıfatı yoktur.[280]

Said Nursi'ye göre tabiat bir sanattır, sanatkâr olamaz. Bir nakıştır, nakkâş olamaz. Bir resimdir, ressâm olamaz. Bir fiildir, fâil olamaz. Bir mistardır, mastar olamaz.[281] Tabiat, ilahi tecellinin bir aleti hükmündedir. İcraatların ondan çıkması söz konusu değildir. Mesela cetvel çizim yapmaya yarayan aletken çizimi cetvel yaptı demek aklı başında insanın söyleyeceği bir şey değildir.[282] Şimdi bir resmi yapan ressamdır. O yapılan resmi ressama vermeyip o resmi "fırça yaptı" demek ne kadar saçma ve imkânsız ise bu kâinatı ve varlığı Allah'a vermeyip sebeplere ve tabiata vermek de o kadar saçma ve imkânsız bir durumdur. Çünkü o resmi yapan nasıl ressam ise bu kâinatı da yaratan "*Halik-i Mutlak*" Allah'tır. Tabiat, kâinattaki bütün kanunların toplamından hâsıl olan zihni bir kabul ve tasarımdır. Hayali bir avuntudan ibarettir. Kısacası kâinatın geneline harika bir şekilde tecelli eden Allah'ın

---

[279] Bkz. Nursi, *23.lem'a, Tabiat Risalesi şerhi,* s.151-153.
[280] Nursi, *Lem'alar*, s.185.
[281] Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Lemeât*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1989, s.18.
[282] Eren, *a.g.e*, s.359.

rububiyet sıfatının materyalist bir şekilde ifade edilmesidir. Tabiat; büyüme, gelişme ve farklılaşma kanunlar mecmuasıdır. Tabiat, kanunlar ve kurallar toplamıdır. Dolayısıyla kanunlar, sanatkâr veya yaratıcı olamazlar. Kanunlar, varlığı idare edemez. Örneğin "suyun kaldırma kanunu" Allah'ın kudret sıfatının tecellisidir. Bu kaldırma işini bu kanun yapıyor demek saçma ve muhal bir düşüncedir.

Birinci örnekte Allah'ın ulûhiyetinde şerikinin olmadığını ispatlamaya çalıştık. İkinci örnekte ise Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinde şerikinin olmadığını ispat etmeye çalıştık.

Said Nursi'ye göre, varlık vardır ve sanatlı bir şekilde yaratılmıştır. Her şeyin vücud bulması aracılar ve sebepler eliyle olması gayet normaldir. Tabiatı yaratan, onları işletecek sebepleri de yaratır. Tabiatı yaratan gücün ne ihtiyacı var ki sebepler ve aracılar için kendisine ortaklar kabul etsin. Allah kendi isim ve sıfatlarının cilvelerini göstermek için ve bunları güzel bir şekilde tanzim etmek için sebepleri birer perde yapmıştır. Örneğin bir saatçinin saati direk olarak yapması en kolay ve makul olan yol iken o saati yapmak için önce bir makineyi icat edip sonra o makine eliyle de o saati yapması saçma ve masrafı bir yol olur. Birinci yolun yani saatçinin direk olarak saati yapması daha makul, masrafsız, kolay ve akla yatkın bir yol olduğu apaçık ortadadır. Yine bir yazarın bir kitap yazmak istediği zaman eline kâğıt ve kalem alarak o kitabı direkt olarak yazması en kolay ve makul olan yoldur. Ama aynı yazarın o kitap ve yazacağı her bir kitap için önce bir matbaa icat edip sonra o matbaa eliyle o kitabı ve diğer bütün kitapları yazması ne kadar zor ve masraflı bir yol olur. Bu durum yazarın o defteri bizzat kendi eliyle yazmasından yüz kat daha zor olan yoldur. İşte tabiatçıların da yaptığı aynen bu iki örnekteki gibidir. Bu varlığın ve kâinatın yaratılması, sevk ve idaresi tek bir Zat'a vermek yerine sebeplere ve tabiata verme gafletine düşmüşlerdir. Kolay ve masrafsız olan yol varken zor ve masraflı olan yolu seçmişlerdir.[283]

Tabiatperestler burada aynı kitabı yazmak yerine bu kitaptan binlercesini yazabilecek bir makineyi icat etmenin işleri daha da kolaylaştırabileceğini düşünebilirler. Fakat gerçekte bu durum böyle değildir. Hz. Âdem'den günümüze kadar hiçbir insanın simaları birbirine benzememektedir. Hatta parmak izleri bile aynı değildir. Yüz ve burun yapıları da farklıdır. Doğada aynı gibi görünen varlıklar aslında farklı yapıdadır. Mesela kar taneleri birbirinden farklıdır. Yine kâinatta

---

[283] Nursi, *Lem'alar*, s.186.

bulunan bütün incir ağaçlarının yaprakları birbirine benzememektedir. Tabiatperestlerin matbaa örneğindeki durumunu kabul edersek, matbaadan çıkan bütün kitaplar birbirinin benzeridir. Oysa Allah'ın yarattığı varlık birbirinin aynısı olmadığı ortadadır. Eğer tabiata verirsek o zaman her bir sima için bir fabrika veya matbaa lazım gelir. Her kış yağan kar taneleri kadar matbaa veya fabrika gerekir. Yine dünyadaki bütün incir ağaçlarının yaprakları kadar matbaa veya fabrika lazım gelir. Bu durum imkânsız bir hal alır. Dolaysıyla bu âlemdeki ölçüyü, düzeni ve nizamı bütün bu matbaaları icat eden "*Kadiri-i Mutlak*" bir zatın ilim, irade ve kudretine verirsek bu zorlukların hepsi otomatikman ortadan kalkar. Bu Zat da Vahidi Ehad olan Allah'tır.[284]

Yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız saat ve kitap örneklerindeki gibi Allah sebepleri yarattığı gibi müsebbebâtı yani o sebeplerin sonuçlarını da yaratıyor. Hikmetiyle müsebbebâtı sebeplere bağlıyor. *Adetullah'a* ve *şeriât-ı fitriye-i kübraya*[285] göre bu kâinatı ve varlığı yaratıp idare ediyor. Örneğin yumurtanın mahiyetine 'tavuk olma' programı olan özelliği yerleştiren Allah'tır. Ayrıca yumurtadan çıktıktan sonra tavuk oluncaya kadar takip eden süreci de bir kanuna bağlayan yine Allah'tır. Bize bu olay artık normal ve sıradan bir olaymış gibi gelir. Bizler buna yumurtanın kanunu diyoruz. Gerçekte ise bu olay şeriât-ı fitriye-i kübra'nın tecellisidir. Bu yumurtalık özelliği olan programın daha sonra açılıp maddi şekil kazanması da yine Allah'ın kudretiyledir. Yoksa tabiatçıların dediği gibi programın kendisi maddi bir şekil meydana getirmiyor.[286]

Bazı tabiatçıların Allah'ı tek yaratıcı olarak kabul edip sebeplerin, önemsiz olan bazı icatlara müdahalesinin ve onların methedilmesinin Allah'ın rububiyetine zarar vermediği meselesine gelince... Daha önce çalışmamızın birçok yerinde bu konuya değinmiştik. Allah hâkimiyetine müdahaleyi kesinlikle kabul etmez. Bir şehri iki vali yönetmediği gibi, bir okulu iki müdür yönetemediği gibi, bir fakülteyi iki dekan yönetmediği gibi, bu kâinatı ve varlığı yaratıp idare eden Allah, hem ulûhiyetinde hem de rubûbiyetinde en ufak bir şerik kabul etmez. Hem vali, müdür ve dekan işlerini yürütürken yardımcılara ve memurlara ihtiyacı varken Allah'ın en cüzi işten en küllisine kadar bir yardımcıya ve memura ihtiyacı yokken böyle bir şeyi kabul etmesi mümkün değildir. Bu kâinatı ve varlığı yoktan var eden, onu tek başına

---

284 Nursi, *Lem'alar*, s.187. ; Nursi, *Sözler*, s.276.
285 Allah'ın yaratılışa koyduğu, bütün varlığın ve kâinatın bağlı olduğu büyük kanun.
286 Nursi, *Lem'alar*, s.187.

ve kolayca sevk ve idare eden yüce Allah'ın şükür, övgü ve ibadetlerinden en küçüğünü bile başkasına verilmesine asla rıza göstermez. Bu kâinatın ve varlığın yaratılıp ve yönetilmesinde en ufak müdahaleyi kabul etmeyen Allah'ın, bu övgü ve ibadetlerinin de başkasına yapılmasına ve ona ortak koşulmasına asla rıza göstermez. Şükür ve ibadete lâyık olan yalnız Allah'tır.[287]

İnkâr noktasına çok ileri giden bazı tabiatçı filozoflar; "*Hiçten ve yoktan hiç bir şey var edilmiyor; var olan hiçbir şey de yok olmuyor. Her şey tahlil ve terkip ile tabiat fabrikasını işlettiriyor."*[288] Diye bir hüküm ortaya atmışlardır. Kur'an ve vahiy gözüyle tabiata ve kâinata bakmayan bu münkir filozoflar, kâinat ve Allah arasındaki bağlantıyı koparamadıkları için zor ve imkânsız yollara başvurmaya çalışmışlardır.

Bunlardan birinci kısım "*Sofestaî*" adı verilen, Allah'ı inkâr etmek için kâinatı ve varlığı hatta kendilerini bile inkâr etme yoluna giden bir grup türemiştir. İnkâr perdesi gözlerini o kadar kör etmiş ki; kâinat ve varlık ile Allah arasında koparılamaz bir bağ olduğunu bildiklerinden hem kâinatı hem de kendi var olan vücutlarını bile inkâr edecek duruma gelmişler. Kâinattaki bu muhteşem ölçü, düzen ve nizamı Allah'a vermeyip; tabiat ve sebeplere vermenin de binlerce zorluklarını gördüklerinden böyle akıl ve mantık dışı yollara başvurma yoluna gitmişlerdir. Hâlbuki var olan, doğada yer kaplayan, duyu organlarıyla algılanan ve görülen bir kişinin kendini inkâr edecek kadar mutlak bir cehalete düşmesinin tek nedeni Allah'ı inkâr etme isteğidir.[289]

İkincisi kısım ise sinekten file, tohumdan ağaca kadar yaratma fiilinin sebeplere, tesadüflere ve tabiata vermenin binlerce zorluğuna şahit olduklarından bu sefer de "yoktan var olmaz" ve "var olan da yok olmaz" diye, yeni bir inkâr türünü ortaya atmışlardır. Kâinatı ve varlığı yaratan ve işleten zerrelerin tesadüfen hareket ettiklerini düşünmüşlerdir. Hâlbuki her yıl yüzbinlerce çeşit bitki, hayvan ve insan türlerini gözümüzün önünde yaratan,[290] yerleri ve gökleri altı günde var eden, her sonbahardan sonra ilkbaharda bir öncekinden daha güzel daha sanatlı daha hikmetli belli bir plan ve proje ile ver edip idare eden mutlak kudret sahibi Allah'tır. Gözümüzün önünde cereyan eden bu olayları inkâr eden Sofestaî'lerden daha akıldışı bir düşünceye sahiptirler. Firavunlaşmış ve inkâr perdesiyle kör olmuş gözleriyle,

---

287 Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.187-188.
288 Nursi, *Lem'alar*, s.192.
289 Nursi, *Lem'alar*, s.192.
290 Nursi, *Şuâlar*, s.180.

mutlak acizlikle dolu kendi cüzî ihtiyarlarıyla var edememe ve yok edememe özelliklerini Allah'a da izafe etmeye çalışmışlardır. Kendilerinde bu gücün olmadığı aşikârken, tabiat ve sebeplerden de umduğunu bulamadıkları için bu seferde "yoktan var olmaz" ve "var olan da yok olmaz" diye akıl ve mantık dışı bir hüküm ortaya atmışlardır. Hâlbuki gözümüzün önünde her yıl milyonlarca insan ve hayvan türü doğmaktadır. Sonbaharda meyvelerini ve yapraklarını döken bir elma ağacının bir sonraki bahar da benzeri olmasına rağmen aslında bilimin de kabul ettiği gibi asla aynı olmayan yeni yaprak ve elmaların oluşması buna en güzel örnektir. Yok olmaya da en güzel örnek ise ölümdür. Her yıl çevremizden ve ailemizden sevdiğimiz insanları kendi elimizle toprağa gömmek, yok olmaya en güzel örnektir. Yine sonbaharda ağaçların ve bitkilerin meyvelerini ve yapraklarını dökmesi bunun en güzel örneklerindendir.[291]

Allah'ın iki tür yaratma şekli vardır. Bunlar ibda ve inşadır. İbda, hiçten ve yoktan var etmedir. İnşa ise var olan şeylerden yeni şeyler icat etmektir. Bütün zerrelerin ilk icadı, Hz. Âdem'in ilk yaratılışı, bütün varlığın ilk defa var edilmesi, kâinatın ilk defa yaratılması ibdadır. Hatta her doğan insanın azalarında bir benzerlik olmasına rağmen parmak izi, DNA ve yüz kimliği gibi özellikleri yine ibda türü yaratmaya örnektir. Yine sonbaharda bitkilerin ve ağaçların yapraklarını ve meyvelerini döküp baharda birbirine benzemesine rağmen aynısı olmayan yaprak ve meyvelerin oluşması ibdadır. Örneğin var olan topraktan bitkilerin, bitkilerden de meyve ve sebzelerin yaratılması buna en güzel örnektir. Kâinatta en çok icra edilen yaratma şekli bu şekildedir. Her sonbahar da yok ola ve kar altında kalan her tür bitki ve ağacın baharda bir daha canlanması buna en güzel misaldir. İnşâ türü yaratma da sanat ile olur. Örneğin Mimar Sinan Selimiye Camiî'nin inşâsını bir gecede ve aniden yapsa insanlar bu eserdeki bu müthiş mahareti ve ustalığı görmez. Seyredenler Mimar Sinan'ın ustalığından ve maharetinden bir şey anlamazlar. Dolayısıyla bu eser önemini yitirir. Oysa Mimar Sinan bu camiîyi bir tertip ve sıra ile camiînin her aşamasını göstere göstere zamana yayarak, maharet ve ustalığını göstererek inşâ ederse, insanlar ve seyredenler bu eserdeki maharet ve ustalığa tanık oldukları için bu eser onların gözünde muhteşem bir izlenim bırakır. Ve bu eserin önemi bin kat artar. İşte Allah da isim ve sıfatlarını, maharet ve hünerlerini tedrici bir şekilde insanlara göstermek için bu tarz bir yaratma tarzına başvurur. Dolayısıyla

[291] Bkz. Nursi, *Lem'alar*, s.192-193. ; Nursi, *Sözler,* s.279.

tabiattaki bu müthiş değişim ve dönüşüm, aslında Allah'ın isim ve sıfatlarının tam olarak kavramamız için vardır.[292]

Sonuç olarak "yoku var etmek" ve "varı yok etmek" kudret ve ilmi ezeli olan Allah için çok kolay, genel ve daimi bir kanundur. Her baharda yüzbinlerce çeşit bitki, hayvan ve insan türünü gözümüzün önünde yoktan var eden ve gözümüzün önündeki insan, bitki ve hayvan türlerini yok eden kudrete karşı, "yoku var edemez" ve "varı yok edemez" diyen kişi, akıl tutulmasına kapılarak adeta adeta inkâr derelerinde boğulmuştur.

Materyalizm konusu, ikinci bölüm olan "Materyalist Tabiat Felsesi Eleştirisi" başlığı dışında eserlerinde parça parça dağılmış bir vaziyette olmasına rağmen, elimizden geldiği kadar bağlantılı olarak bir araya getirme gayreti gösterdik. Said Nursi tevhid inancını, Allah'ı inkâra götüren materyalist ve tabiat fikrine karşı iki argümanla cevap vermeye çalışmıştır. Bunlardan birincisi insanın kendi varlığını düşünmesi ve ona göre Allah'a yönelmesidir. İkincisi ise tabiatın muhteşem düzeni ve işleyişine bakması ve bunlar üzerinden bir yaratıcıya varmasıdır. Bu iki durumu da sayısız örnekler açıklama gayreti göstermiştir. Ona göre yaratıcı ile kâinat arasında çok sıkı bir bağ vardır. Günümüzdeki bilimlerin insanı yaratıcıya yaklaştırması gerekirken materyalist düşünce sisteminin eline geçmesi sonucu zararlı bir hal aldığını ve Allah ile varlık arasındaki bağı kopardığını belirtmiştir. Bu durumun sonucunun tevhid inancına ciddi zararlar verdiğini savunmuştur.

Said Nursi, felsefeden bahsederken aslında süreki eleştirdiği üç kesim vardır. Bunlar, materyalizm ve natürazlizmin ortaya attığı determinist bir yaklaşımı savunan ekoller; pozitivist ve dini kabul etmeyen bütün düşünce akımlarını; gerçeğe sadece akılla ulaşabileceğini savunan ve bu noktada vahyin ışığını gözardı eden felsefi sistemlerdir. Bunların dışındaki felsefi sistemlere açıktır.

Aynı zamanda her varlığın büyük bir sanat ve pek çok hikmetle var olduğunu söylemiştir. Direkt Allah'ın varlığını ispat etme yoluna gitmekten ziyade, materyalist ve tabiatçıların fikirlerini bilim ve mantık ile çürüterek Allah'ın ulûhiyetini ve rububiyetini ispat etme yoluna başvurmuştu

III. BÖLÜM

ULUHİYYET VE İNANÇ BAĞLAMINDA MATERYALİZM ELEŞTİRİSİ

[292] Nursi, *Lem'alar*, s.193.

Said Nursi'ye göre Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan dört tane yol vardır. Bunlardan birincisi; nefsin temizlenmesi sonucu akıl ve kalbin parlaması üzerine inşa eden sufilerin yoludur. İkincisi; hudus ve imkân delillerine dayalı, aklî temellendirmeyi esas alan kelamcıların yoludur. Üçüncüsü; kâinata ve varlığa onların adına bakarak yalnızca aklî temellendirmeyi esas alan ve onu ölçü olarak kabul eden filozofların yoludur. Dördüncüsü ve en mükemmeli ise; akıl, kalp ve ruh bütünlüğünü esas alan, kusursuz söz sanatı üzerine inşa edilen ve tüm insanlığı kucaklayan Kur'an'ın yoludur.[293] Şimdi bu dördüncü yol bağlamda Said Nursi'nin Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamak için tabiatperest, esbâbperest ve materyalistlerin iddialarını çürütürken kullandığı argümanları, örnekleri ile beraber açıklamaya çalışacağız.

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı; ikisi de harap olur giderdi"[294] Ayetinden yola çıkarak bu konuyu ele almaya çalışacağız. Said Nursi daha önce sık sık başvurduğu yöntemlerden, örneklendirme ve benzetme yaparak bu konuyu detaylandırmıştır. Bütün tabiatperest, esbâbperest, madiyyûnlar ve müşrik gibi; şirkin her çeşidini kendinde barındıran, kâinat âleminden her şeye rab ve malik olmak isteyen ehli dalâlet vekili farazi bir zat ile karşılıklı konuşma ile fikirlerini çürütmeye çalışır.

İşte bu zat varlığın en küçüğü olan zerreden başlayarak sırasıyla alyuvarlar, hücre evi, insan bedeni, insan türü, yeryüzü, Dünya ve Güneşle karşılıklı canlandırma yöntemiyle şirke çağırma ve kendi namına çalışmaları için ikna etmeye çalışır.[295] Fakat hiç birini ikna edemez. Müthiş delillerle bu şahıs susturulur. Çünkü bu farazi şahıs anlar ki zerreden Güneş'e kadar bütün kâinat birbiriyle bağlantılıdır. Hepsine detaylı değinemeyeceğimizden, numune olarak sadece yıldızlar ile bu farazi şahıs arasındaki konuşmayı vereceğiz.

Son çare olarak farazi şahıs vekili müddeî, kalbinden 'Bu yıldızlar çok kalabalıktırlar. Hem dağınık ve karmaşıktırlar. Belki onların içinde vekillerim namına bir şeyler kazanırım umuduyla onların içine girer; esbâb, şerikler namına ve materyalist felsefe lisanıyla, nucümperest olan sabiûyyunların diliyle: "Sizler çok

---

[293] Nursi, *Mesnevî-i Nuriye*, s.229. ; Toku, *a.g.e*, s.49. ; Niyazi Beki, "Risale-i Nur'un Tefsir Metodu", *Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011, s.458.
[294] Enbiya, 21/22.
[295] Detaylar için bkz.; Nursi, *Sözler*, s.552-560.

dağınıksınız. O zaman ayrı ayrı hâkimlerin altında bulunuyorsunuz." Der. O zaman bütün yıldızlar namına bir yıldız cevap verir: "*Ne kadar sersem, akılsız, ahmak ve körsün. Bizim yüzümüzdeki birlik mührü ve imzasını görmüşsün, anlamıyorsun. Biz intizamsız değiliz. Allah'ın koymuş olduğu kanunlara göre hareket ederiz. Bizler öyle bir zâtın sanatıyız ki; denizimiz olan gökleri, meyvemiz olan kâinatı ve gezdiğimiz bu sonsuz evreni emri altında tutan bir zatın emrindeyiz. Bizler Allah'ın kâinatın saltanatı ve râbı olduğunun ışıklı delilleri ve nurâni şahitleriyiz. Biz onun emri altında ulvî, uhrevî, berzahî ve dünyevî yerlerde onun yüce saltanatını gösteren ışıklı delilleri ve nurâni şahitleriyiz. Bizler Allah'ın birliğinin birer mucizesi, yaratılış kanununun birer meyvesi, vahdaniyetinin nurlu delili, meleklerin binekleri, onların birer uçağı, birer mescidi, o yüce âlemlerin birer lambası, saltanatının birer şahidi, uzay âleminin birer süsü, birer sarayı ve semavât âleminin süslü bir balığıyız. Bizler, Allah'ın varlığını, birliğini, samediyetini, güzel isim ve sıfatlarını kâinata haykırdığımız halde; bizim gibi son derece saf, temiz, süslü ve itaatkâr birer hizmetkârları; karmaşıklıkla, düzensizlikle, görevsiz ve sahipsizlikle itham ettiğinden tokada müstehaksın."*[296] Diyerek bu şerik vekili şahsa hak ettiği cevabı verir, onu ve bütün o karanlık şirk ve küfür ehlinin vekili böylece susturur. Sonra bütün yıldızlar bir araya gelerek hep beraber: *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı; ikisi de harap olur giderdi"*[297] Ayetini okuyarak: "*Sinek kanadından semâvat kandillerine kadar, bir sinek kanadı kadar şerike yer yoktur ki, parmak karıştırsın*" diye ilan ederler.[298]

Zerre o müddeiyi alyuvarlara, alyuvarlar onu hücrelere, hücreler onu insan bedenine, insan bedeni onu insan türüne, insan türü onu arzın gömleği ve çarşafı olan tabiata, tabiat onu dünyaya, dünya onu güneşe, güneş onu bütün yıldızlara havale eder. Her biri der ki: "*Git benim bir kademe üstümdekini zapt edebilirsen sonra gel beni zapt etmeye çalış. Eğer onu mağlup edemezsen beni ele geçiremezsin.*" Diyerek bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen tek bir zerreye dahi söz geçiremez ve rubûbiyetini dinletemez diyerek o müddeinin bütün iddialarını tek tek çürütür.

Özetle Said Nursi burada tümevarım yöntemiyle kâinattaki en küçük mahlûkattan en büyüğüne kadar, Kur'an'i ve akli delillerle soru-cevap ve karşılıklı konuşma yöntemleriyle, bütün materyalistleri, esbabperestleri, tabiatçıları,

[296] Nursi, *Sözler*, s.558-560.
[297] Enbiya, 21/22.
[298] Nursi, *Sözler*, s.560.

müşrikleri, inkârcıları, nücumperestleri, mecûsileri, sâbiiyyunları yani kısacası şirkin ve küfrün her çeşidini detaylı örneklerle ve ayetlerden yola çıkarak susturmaya çalışmıştır. Biz de bu yöntemi gayet yerinde ve etkili bulduğumuzu söylemek isteriz. Çünkü yukarıda belirtmiş olduğumuz durumlar, kâinatın karışık bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Yani kâinata bir bütünlük içinde ilâhlık yapmak, ancak bütün kâinata ve içindeki her şeyi elinde tutmakla mümkündür. İnsan bedenine sahip olamayan içindeki azalara ve zerrelere sahip olamaz. Güneşe sahip olamayan bir ilah, gezegenlere ve yıldızlara sahip olamaz, toprağa ve onun üstünde yeşillenen bitkilere sahip olamaz. Zira toprak ile güneş arasında müthiş bir bağ ve münasebet vardır. Toprak başkasının güneş başkasının olsa, kâinatta düzen ve ahenk namına hiçbir şey kalmaz ve bütün canlılar yok olurdu. Öyle ise bir zerreye sahip olmanın yolu bütün galaksilere hükmetmekten geçiyor. Kâinat ve içindeki unsurlar arasında müthiş düzen, dayanışma, yardımlaşma, benzerlik ve iç içe geçmiş hakikatler, bir olan Allah'ı işaret edip, şirki ve bütün unsurlarını imkânsız kılıyor. Aslında zerrelerin tabiata lisanı haliyle dediği şey, bu kadar münasebetten ortaya çıkan zorunlu sonucun, tevhit hakikati olduğu gün gibi aşikârdır.

Said Nursi'ye göre insanı müthiş kudret ve hikmet sahibi olarak yaratan Allah'a, bu insanın hayatını devam ettirmesini sağlayacak koşulları da oluşturmak da kolay gelir. Bir çiçeği yarattığı gibi bir baharı yaratabilir. Zerreyi yarattığı gibi yıldızları da yaratabilir. Meyvenin mucidi farklı, meyveye vesile olan ağacın mucidi farklı olamaz. Mesela İstanbul'da taksim meydanında sel gibi akan insanlara yüksek bir yerden bakan bir kişi; bütün bu insanlar karışık ve düzensiz bir şekilde hareket ediyorlar diye düşünebilir. O sel gibi düzensiz hareket eden insanlarda bir düzen ve ahenk görünmüyor olabilir, ama her bir insanı çevirip 'nereye gidiyorsun' diye sorduğumuzda hepsinin bir amaç ve gayeye yönelik yürüdüğünü anlarız. Karmaşık ve düzensiz gibi duran bu yürümelerin altında her bir insan adedince gaye ve amaç olduğuna hükmederiz. O sel gibi akışın o maksatları üzerinde ince bir zar olduğunu anlarız. O insan seli akışının maksatlı ve planlı olduğunu anlarız. İşte insanlık da dünya meydanında hareket ederken karmaşık ve düzensiz durabilirler ama asla maksatsız ve gayesiz yaratılmamışlardır. Öyle ise Allah sadece bitki, hayvan ve kürelerin hükümranı değil, insanların karmaşık gibi duran sosyal olayların da hükümranıdır. Yığınları tesadüfe ve tabiata bağlamak insan açısından biraz daha kolay olduğu için, şeytan bu damarı çok işletiyor. Sonunda bu insanlar işin kolayına

kaçıp kâinattaki bu müthiş düzen ve nizamı Mutlak Kadir ve İlim sahibi bir zata bağlamak yerine, atoma, maddeye, sebeplere, tesadüflere ve tabiata bağlama cahilliğine yöneliyorlar.[299]

3.1. Tevhid Bağlamında Materyalizm Eleştirisi

Said Nursi bu konudaki düşüncelerini genel olarak vahidiyet, ehadiyet ve samediyet kavramlarına yüklediği anlamlar ile temellendirmektedir. Bu kavramlara birçok islam âlimi değişik anlamlar yüklemiştir. Razî, vahidiyyet kavramını çokluğun karşıtı olarak görür. Buna zıddının ve benzerinin olmaması kavramlarını da yükler. Ayrıca vahidi, "*Hiçbir şekilde bölünmenin olmayacağı şey*" olarak tanımlar. Razî vahidi, sayı olmayan şeklinde açıklayarak, parçalanmayan en küçük parça anlamlarını da ekler.[300] Cüveynî'ye göre Allah'ın vahid olması onun var ve tek oluşunu, parçalanmadan ve kısımlara ayrılmadan mukaddes oluşunu ifade etmektedir. Allah'a vahîd denmesindeki maksat, eşinin ve benzerinin bulunmaması, Allah'ın herhangibir şeyden oluşmaması demektir. Ayrıca Cüveynî, Allah'ın vahid oluşunu iki ilahın tasavvur edilemeyeceğinin kanıtı olarak değerlendirir. Çünkü iki ilahın varlığı, iradelerinin çakışmasıyla sonuçlanacağından bu durumu imkânsız olarak görür.[301] Maturidî vahide dört anlam yüklemektedir. Birincisi katlanamayan bütün, ikincisi ikiye bölünemeyen parça, üçüncüsü her ikisinin arasında kalıp iki ihtimale de eşit olup katlanamayan şey, dördüncüsü bölünmeyenin arasında kalan ve bu her üçünün sayesinde var olduğunu inanılan şey (yaratıcı)'dır. Maturidiye göre Allah, hüviyeti bilinen bir O değildir. O'nun mahiyeti de bilinmekten gizlidir. O'nun mahiyetini anlatacak dil ve akıl yoktur.[302] Gazzali'ye göre vahdaniyyet, Allah'ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek olmasıdır. Vahdaniyyet, Allah'ın unsurlardan, maddeden ya da arazlardan oluşmamasıdır. Allah, cüzlerden oluşan yarattıklarından hiçbirisine benzemez. Allah'ın sıfatları da yarattıklarının sıfatlarından hiçbirine benzemez. Ayrıca Allah mülkünde de tek başınadır. Hiçbir şeyi mülkünde ortak

---

[299] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.567-569.
[300] İmam Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Razî, *Şerh-u Esmâ İllahi Tealâ ve's-Sıfat* (şerh. Taha Abdurrauf), Beyrut 1990, s.311-312.
[301] Abdulmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Kitabu'l-İrşad ila Kavad'ıl-Edilleti Fi Ululi'l-İ'tikâd* (Tlk. Şeyh Zekerriya Amiraât, Beyrut 1995, s.26-27.
[302] Mâturidî, *a.g.e*, s.57.

etmeden tasarruf eder. Allah tektir, yaratmada ve icatta da bağımsızdır. Ondan başka Râb yoktur.[303]

Râzi ehâd kelimesinin aslının vâhidden türediğini belirtir. Lügatte ehâd kelimesinin aslının vâhid olduğunu belirtir. Bu bağlamda bu iki kelimenin birbirinin yerinde kullanılabileceğini belirtir. Bununla beraber aralarında bazı ince farklılıklar olduğunu belirtir. Ona göre vâhid sayı saymada başlangıç kelimesidir. 1,2,3… gibi. Ehâd ise böyle değildir. Nefyetmede (olumsuzlamada) ehâd vâhidden daha geneldir. Vâhid lafzı istenilen şeyi tanımlamada kullanılır. *Beytun vâhid* gibi, ehâdın böyle bir kullanımı bulunmamaktadır.[304] İbn Teymiyye, Allah'ı cisim gibi tasavvurunu reddedenlerin ehâd kavramını şu şekilde tanımladıklarını bildirir: "Ehâd, parçalara bölünmeyi kabul etmeyen varlığın niteliğidir. Hâlbuki kâinattaki her cismin parçalara bölünmesi caizdir."[305]

Samed kelimesi, Kur'an'da bir yerde geçmekte ve bu kökte türemiş başka bir kelime yoktur. Samed kelimesine İslâm âlimleri ve müfessirleri biri *sıfat-ı izafiye* diğeride *sıfat-ı selbiyye* olmak üzere iki anlam vermişlerdir. Bir kısım âlim, ihtiyaç halinde kendisine başvurulan sıfat-ı izafiyeden "seyyid" anlamını yüklemişler. Bir diğer kısım ise sıfatı selbiyyeden olan "içerisinde boşluk olmayan" anlamında kullanmışlardır. Bu anlamıyla Allah'ın samed oluşu O'nun zati sıfatlarından değerlendirilmiştir.[306] Müfessirler her iki anlamı da benimsemişler.[307] Cüveynî, samedi ihtiyaçların Allah'ın kendisine yönelmesi olarak tanımlar.[308] Öte yandan Türkçe meallerin incelediğimizde, bu meallerin tamamına yakını samed kavramını, her şeyin Allah'a muhtaç olduğu ve Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı anlamını yüklemişlerdir.[309] Ragıp el-Isfahânî, işin kendisine yöneltildiği "efendi" anlamını yüklemiştir.[310] Râzi, samedi, ihtiyaç halinde kendisine başvurulan "seyyid" şeklinde

---

[303] Ebu Muhammed b. Ahmed el-Gâzzâli, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad* (Thk. İnsaf Ramadan), Daru Kuteybe Yayınevi, Beyrut 2003, s.62.
[304] Razî, *a.g.e,* s.312-313.
[305] Takıyyuddin İbn Teymiyye, *İhlas ve tevhid*, (Thk. Abdulâli Abdulhamit, çev. Abdi Keskinsoy), Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s.124.
[306] Ebu'l Hasan el-Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Mussalin* (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhmid), Mektebetu'l Asriyye, Beyrut 1995, s.210.
[307] Razî, *a.g.e,* s.318.
[308] Cüveynî, *a.g.e*, s.66.
[309] Resul Öztürk, Allah'ın Birliği ve Tekliği Bağlamında "Samed" İsmi ve Anlamı, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt. XI, Sayı.32, Erzurum 2007, s.57.
[310] Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-Isfahânî, *el-Müfredat Fi Garibu'l-Kur'an,* (Thk. Muhammed Halil Aytani), Daru'l-Marife, Beyrut 2001,s.279.

tanımlamıştır.[311] İbn Teymiyye'ye göre samed konusunda nispet edilen varlığın yetkinliğinin zirvesinde olması gerekir. Samede, Allah dışındaki bütün varlıkların ona muhtaç olduğu anlamını yüklemiştir.[312] Elmalılı'ya göre samed, ihtiyaç halindeki insanların kendisine başvurduğu en üst yetkili merciî olarak tanımlamıştır.[313] Görüldüğü gibi İslâm âlimleri ve kelamcıları arasında da vahidiyet, ehadiyet ve samediyet kelimeleri arasındaki bağlantı çözülmeye çalışılmıştır. Bizce samed kavramı, ihlas süresinde Allah'ın vahdaniyeti ve ehadiyetini pekiştirmek için kullanılmıştır. Samediyat, vahdaniyet ve ehadiyet doğal bir sonucudur.

Said Nursi de diğer İslam âlimleri gibi eserlerinde vahidiyet, ehadiyet ve samediyet kavramlarını açıklamaya çalışmıştır. Nursi, eserlerinin birçok kısmında Ehadiyet ve vahidiyeti birbirinden ayırmıştır. Ehadiyet bir yönüyle vahidiyetten ayrılır. Vahidiyyet, bütün kâinatın birinin olması ve bir elden çıkması ve birine bakmasıdır. Ehadiyat ise her bir şeyde her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın pek çok isim ve sıfatlarının her bir varlıkta ayrı ayrı tecelli etmesidir. Görüldüğü gibi vahidiyet genel bir kavram olup; bütün kâinata aynı anda tecelli eder. Ehadiyet ise daha özel bir kavram olup; Allah'ın her bir eşyada ayrı ayrı tecelli etmesidir. Mesela Güneş'in bütün yeryüzüne aynı anda yayılması vahidiyyete örnek olarak gösterilebilir. Yine Güneş ışığının bütün parçalarda, ağaçlarda, su damlalarında, göllerde, denizlerde, taşlarda yani kısacası kâinatın her bir küçük parçasında ayrı ayrı görülmesi Ehadiyete örnek olarak gösterilebilir.[314] Samediyet ise Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmayıp her şeyin kendisine muhtaç olması ve tüm kâinat, yeryüzü ve varlığın Allah'a teveccüh etmesidir.[315]

Said Nursi'ye göre şu kâinatta görünen her şey, en büyüğü olan Güneş'ten en küçüğü olan zerreye kadar gördüğümüz bütün varlığın yaratılışı aynıdır ve Allah için aynı kolaylıkta yaratılır. Allah için kâinattaki bütün bitki, hayvan, insan, canlı ve cansız türlerinin hepsini yaratma ve yönetme fiili, tek bir tür veya parça kadar kolaydır. " *Sizin yaratılmanız ve diriltmeniz, tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir*."[316] Ayeti buna en büyük delildir.

---

[311] Razî, *a.g.e*, s.318-319.
[312] Teymiyye, *a.g.e*, s.50-51.
[313] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX. cilt, s.6317.
[314] Said Nursi, *Mektubat*, s.216; Nursi, Şuâlar, s.144, s.516; Nursi, *Lem'alar*, s.98. ; Nursi, *Sözler*, s.283.
[315] Nursi, *Sözler*, s.570.
[316] Lokman, 31/28.

Tüm kâinatın ve varlığın yaratılması ve idaresi tek bir zata ve tek bir merkeze verilirse hem pratik açıdan hem de akli açıdan daha kolay, anlaşılır ve kabul edilebilir bir durumdur. Yoksa kâinatta bütün olup biten işler ve tasarruflar şeriklere, sebeplere ve tabiata dayandırılırsa pratik açıdan ve akli olarak birçok imkânsızlık ortaya çıkarır. İşte her şeyin tek bir Zat'tan yaratılmasının ve idare edilmesinin kolaylıklarını ve gereklerini şu üç noktadan izah ve ispat etmeye çalışacağız:

1- İmdâdı Vahidiyet: Said Nursi'ye göre kâinattaki bütün varlık âlemi, her şeyi yaratan, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir Zat'ın elinde olsa kâinatın tedbir ve idaresi çok daha kolay ve makul olur. Zira kâinattaki işler koordine, yardımlaşma ve birbiriyle bağlantılı şekilde meydana geliyor. Mesela bir elmanın oluşup olgunlaşması için kâinattaki gerekli bütün sistemin bir bütün halinde ve birbiriyle uyumlu bir şekilde çalışması ve ona hizmet etmesi gerekir. Güneş onu kızartıp olgunlaşmasını sağlayacak, bulutlar ona su gönderecek, toprak ona annelik edip onu besleyecek ve adeta bütün kâinat bir elmanın oluşması için bir araya gelip seferber olması, onun imdadına yetişmesi ancak sonsuz ilim ve kudret sahibi bir zat sayesinde olabilir. Yoksa sebep ve tabiata bırakılsa, o elmanın oluşup büyümesi neredeyse imkânsız bir hal alır. Elmanın bu ihtiyaçlarını görüp o sair unsurları ve sebepleri o elmanın imdadına gönderme işini kim koordine edip tanzim edecek. İşte tam burada tevhid inancında ne kadar makul, kolay ve gerçekçi bir inanç olduğu net bir şekilde ortaya çıkıyor. Vahidiyet gözüyle baktığımız vakit, kâinattaki her şey Allah'ın birer mülkü olduğu için Allah bir elmanın oluşması ve gelişip olgunlaşması için gerekli olan bütün mülkünü ona hizmetkâr kılıp onun imdadına yetiştiriyor. Ama her şey başına buyruk ve kendi kendine tasarruf etmiş olsaydı, elma gibi câmid bir meyveye kim yardım edebilirdi.[317]

2- Yüsr-ü Vahdet: Said Nursi'ye göre tevhitte kolaylık, birlik ve mükemmel bir uyum, şirkte ve kesrette zorluk, karışıklık ve düzensizlik vardır. Bir işin bir elden, bir merkezden, bir kanunla yürütülmesi ne kadar kolaysa; birden fazla yerden, çeşitli merkezlerden ve birçok kanunla yürütülmesi de o kadar zor olur. Mesela yüzbinlerce askeri olan bir ordu düşünelim. Bu ordunun askeri teçhizatının temin etmenin iki yolu vardır. Birincisi; her bir asker için ayrı bir teçhizat fabrikası ve mühimmat, imalathaneleri olmalıdır. Çünkü bir orduda bulunması gereken her türlü ihtiyaç aynı

[317] Nursi, *Mektubat*, s.226-227. ; s.234. ; Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyatından Tılsımlar Mecmuası*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2007, s.38-39.

zamanda bir asker için de gereklidir. Teçhizat ve mühimmat teminine ordu açısından değil de sadece bir asker açısından bakılırsa, o zaman ordunun askerleri adedince teçhizat ve mühimmat fabrikası kurulması gerekir ki, bu masrafa ve zorluğa hiçbir devletin gücü yetmez. Bu adeta imkânsız bir yöntemdir. İkinci yöntem ise, bir fabrika ve imalathane ile bütün ordu ve askerlerin askeri teçhizat ve mühimmatları temin ediliyor. Bir merkezden üretiliyor. O zaman bir askerin donatılması ile yüzbinlerce askerin donatılması eşit derecede kolaylaşıyor. Yani çoklukta zorluk ve masraf; ’birlik’te ise kolaylık ve ucuzluk vardır. İşte bu örnekteki gibi kâinattaki her bir varlık bir tek ilaha verilirse, gayet kolay ve masrafsız ve sanatlı olur. Ama kesret ve çokluğa, yani sebeplere ve tabiata verilirse, adeta her bir eşyaya bir ilahlık verilir. Bu da yukarıdaki örnekteki gibi imkânsız bir durum alır. Hatta sadece tevhid açısından değil akli açıdan da bakıldığı vakit bu durum değişmemektedir.[318]

3- Tecellî-i Ehadiyet: Said Nursi’ye göre Allah cismanî olmadığı için zaman ve mekân kayıtlarından münezzeh ve mukaddestir. Bundan dolayı maddi ve kevni kayıtlar ona engel teşkil etmezler. Hiçbir güç ve kudret hatta gök cisimleri bile onun fiiline bir perde çekemez. O’nun kâinata tasarruf ve idaresinde bir bölünme ve parçalanma yoktur. O’nun mülkünde hiç bir şey birbirine mani olmaz. Kâinatta görünen bütün fiilleri ve eylemleri en basit ve tek bir fiil gibi yapar. Allah için bütün insanları yaratmak tek bir insanı yaratmak kadar basit ve kolaydır. Karıncayı yarattığı kudret ile Güneş’i de yaratabilir. Örneğin Güneş: ”Ben çok azametli ve büyüğüm sayısız işleri aynı anda yapabilirim, onun için Allah karıncaya göre benimle daha çok ilgilenmek ve tasarruf etmek zorunda.” Diyemez. Her ikisine de tasarruf Allah için birdir, aynıdır ve eşittir.[319]

İşte Allah’ın kâinatın geneline olan tecelli ve tasarrufuna vahidiyet; hususi olarak her bir eşyada olan tecelli ve tasarrufuna ehadiyet denilir. Vahidiyet ve ehadiyetin tecellisi Allah katında aynıdır ve eşittir. Aralarında hiçbir fark yoktur. Örneğin Güneş’in ışığı bir okyanusun yüzeyine yansıdığı gibi, kol saatinin küçük camına da aynı şekilde yansır. Okyanus yüzeyi ben daha büyük ve genişim, güneş ışınları benden başka bir yüzeye ve eşyaya yansımasın diyemez.

---

[318] Nursi, *Mektubat,* s.227-228., s.236-237. ; Nursi, *Lem’alar,* s.190-191. , Nursi*, Sözler,* s.282. ; Nursi, *Tılsımlar Mecmuası,* s.39-40.

[319] Nursi, *Mektubat*, s.228; Nursi, *Lem’alar*, s.98. ; Nursi, *Tılsımlar Mecmuası,* s.40.

"*De ki: O Allah birdir. O Allah'tır sameddir; her şey ona muhtaç iken O hiçbir şeye muhtaç değildir.*"[320] Ayetiyle beraber bu konuyu üç noktadan genişletmeye çalışacağız. İhlas süresi, islam geleneğinde tevhid fikrini son derece açık ve özlü almasından dolayı "tevhidin özü" olarak kabul edilir. Bu süre Kur'an'ın ulûhiyet tanımını özetlemesi bakımından son derece önemlidir. Fahreddi er-Razi, bu süresinin önemini şu şekilde açıklamaktadır. "*Bu sürenin içeriği sadece tevhiddir. Tevhidin ihlas olarak nitelenmesi şundandır: Kişi, şayet Allah'tan başka sığınak, dayanak ve Rab olmadığını bilirse, tevhidi yalnızca Allah'a isnad etmiş olur. O zaman onun ihlası başka herhangibir rab kabul etmeksizin Allah'a sığındığından tam olmuş olur*. "[321] İbn Teymiyye İhlas Süresinin itikâdi bakımdan çok önemli olduğunu belirterek, bu sürenin Allah'ın niteliğinin ve tanımının çok güzel bir şekilde yapıldığının ve Kur'an'ın üçte birlik bölümünün içerdiğini ifade etmektedir.[322] Gazzali de bu süre ile ilgili önemli değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre, "*De ki: O Allah birdir"* ayeti ile kendisinden sayıyı ve çokluğu; "*O Allah'tır, sameddir."* Ayetiyle de acizlik ve zayıflığı ortadan kaldırıyor. "*O, doğmamış ve doğrulmamış*" ayeti ile illet ve maluliyeti nefyediyor. "*O'nun dengi hiçbir şey yoktur*." Ayetiyle de teşbihi ve benzeri olmasını kaldırıyor.[323] Yine Allah'ı niteleyen özellikler bu sürede birarada, yoğun, net ve sınırları belli bir şekilde başka bir yerde nadiren anlatılmıştır.[324]

Bu sürede tevhid anlayışının son derece saflaştığını ve sınırların çok daha belirginleşip içeriğinin zenginleştiğini görmekteyiz. Bunun için tevhidi konu alan bu sürenin, tüm şirk anlayışlarına karşı verilmiş bir cevap olarak değerlendirmek en doğru yaklaşımdır. Bundan dolayı Said Nursi'nin bu süreden yola çıkarak esbâbperest, tabiatperest ve materyalistlerin argümanlarını çürütmeye çalışmasını yerinde buluyoruz. İşte Said Nursi, bunların düşüncelerini üç noktadan ele alıp eleştirmiştir.

Birinci nokta: Bu ehli şirk ve dalâletin vekili zerrelerden yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre miktarı şirke yer bulamadığından, bu davasından vazgeçip ehli imanın kafasını karıştırmak için, 'ben zerrelerde, tabiatta ve tüm mevcudatta zerre kadar bir şey bulamazken siz ne ile sonsuz kudret sahibi bir zatla bunu ispat

---

320 İhlas, 112/1-2.
321 Razî, *a.g.e*, s.143.
322 İbn Teymiyye, *a.g.e*, s.26.
323 Gâzzâli, *El-İktisâd Fi'l-İ'tikad,* s.60.
324 Mehmet Paçacı, İhlas Süresinin Sami geleneği Perspektifinden bir Tefsiri, *İslâmiyat Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 1998, s.64.

ediyorsunuz? Neden O zatın birliğine ve kudretine başka bir ortak kabul etmiyorsunuz?' diye bir soru sorar. Said Nursi ise bütün varlık, bütün zerreler, bütün yıldızlar, bütün kâinat Vâcib-ül Vücud ve Kadir-i Mutlak olan Allah'ın varlığının zorunlu olması gerektiğinin ve var olmak için de hiçbir şeye muhtaç olmadığının birer parlak delilleridir.[325] Bu kâinat zincirindeki mükemmel düzen, ahenk ve uyum hepsi onun vahdaniyetinin kesin bir ispatı ve delilidir. Kur'an da bu noktada birçok delile dikkat çeker: "*Onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, elbette 'Allah' diyecekler.*"[326] Yine "*Göklerin ve yerin yaratılış ile dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da onun âyetlerindendir.*"[327] Gibi pek çok ayette, göklerin ve yerin yaratılmasında, Allah'ın birliğine apaçık deliller gösteriyor ve her şuurlu insana da göklerin ve yerlerin yaratılmasını zorunlu olarak tasdik etmeye mecbur bırakıyor.

Bir önceki bölümde nasıl ki küçük bir zerreden başlayarak ta yıldızlara göklere kadar tevhid mührünü gösterdik. Kur'an'da şu tür ayetlerle zerrelerden yıldız ve semavâtlara kadar şirki reddeder. Said Nursi burada tümdengelim yöntemini kullanarak açıklamaya çalışır. Yerleri ve gökleri yaratan ve kendi tasarrufunda tutan Allah; Güneş sistemini de kendi tasarrufunda tutar. Güneş sistemini kendi tasarrufunda tutan ve idare eden, bütün gezegenleri kendi kudret ve tasarrufunda tutup idare eder. Bütün gezegenleri sevk ve idare eden, dünyayı da idare eder. Dünyayı idare eden dünya üzerindeki bütün varlıkları da adalet ve hikmetiyle sevk ve idare eder. Madem bütün bu türler Allah'ın ilmi ve kudretiyle sevk ve idare ediliyor ise bu türlerin bir ferdini de Allah sevk ve idare ediyor. O ferdi sevk ve idare eden Allah, bütün bedeni ve bedenin içindeki tüm azaları da sevk ve idare ediyor. Bu azaları sevk ve idare eden Allah, bu azaları oluşturan zerreleri de sevk ve idare ediyor. Onlara mükemmel vazifeler veriyor. Her bir zerrenin hareket etmesi ve vazife görmesi onun kudret ve izniyle oluyor. Yoksa bu zerreler materyalistlerin dediği gibi hiçbir yerden emir almadan, bağımsız ve başıboş olarak hareket etmiyorlar.[328]

O'nun birliğinin en güzel tecelliyatı, yeryüzündeki bütün insanların temel özellikleri birdir ve benzer olmasıdır. Mesela herkesin iki kulağı, iki gözü, burun, diş gibi temel azalar her insanda vardır ve her insanda aynı noktadadır. Bu da sanatkârının aynı olduğuna işaret eder. Diğer tüm azalar içinde aynı şeyi

[325] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.560-570.
[326] Zümer, 39/38.
[327] Rum, 30/22.
[328] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.566-567.

düşünebiliriz. Bir insanın bir kalbi varken diğerinin iki kalbi, bir diğerinin üç kalbi olması gibi bir durum söz konusu değildir. Her insanın bir kalbi vardır ve çalışma düzeni de aynıdır. Ama bu aynılık ve benzerlik içerisinde Allah her insana farklı bir yüz, farklı bir ses, farklı bir kimlik ve şahsiyet bahşetmiştir. Örneğin hali hazırda dünyada yedi milyardan fazla insan yaşıyor hepsinin sesleri ve parmak izlerinin farklıdır ve birbirine benzemiyor. Bu da Allah'ın ilim, irade ve sonsuz kudretinin en açık göstergesidir. İnsanların birbirine benzeyen temel noktalarda aynı olması sanatkârlarının aynı olduğunu gösterirken her insanın kendine özgü bir kimliğe, sese, yüz şekline ve parmak izine sahip olması da sanatkârları olan Allah'ın sonsuz ilim, irade ve kudretine işaret ediyor. Her iki durumda tevhidin parlak delilleridir.[329] *"Göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da onun âyetlerindendir. İlim sahipleri için elbette bunda deliller vardır."*[330] Ayeti yukarıda söylediklerimiz destekleyen Kur'an'daki en önemli ayetlerdendir.

Madem yeryüzü ve gökyüzünü bu kadar mükemmel ve hikmetle yaratılmış, o zaman bu onun sonsuz ilim ve kudret sahibi bir zat tarafından yaratıldığını gösterir. Bu kadar şeye gücü yeten mutlak kudret sahibi bir zata ortağa ve şerike ihtiyaç yoktur. İhtiyaç olmadığı halde materyalistler ve tabiatçıların böyle karanlık bir yola girmeleri anlamsızdır. Bu kâinatın düzeninde, nizamında ve idaresinde hiçbir eksiklik yokken Allah'a ortak koşmak, en hafif deyimiyle akıl tutulmasıdır. Allah, sadece uluhiyyetinde değil, rububiyyetin isim ve sıfatlarında da tektir. Eğer şerik olmuş olsaydı bu akli ve mantıki olarak da tutarsız bir iddia olurdu. Çünkü sonlu olan bir kudret aynı zamanda sonsuz olamayacağı gibi, sonsuz bir kudret aynı zamanda sonlu olamaz. Yani '*iki zıt bir arada olamaz'* hükmü katidir ve sabittir. Allah ya sonludur, ya sonsuzdur. Sonlu olsa sonluları icat edemez. Çünkü kendisi de sonludur ve yaratılmaya muhtaçtır. Böyle bir şey imkânsızdır. Öyle ise Allah sonsuz kudret sahibidir ve yaratamayacağı hiçbir şey yoktur. Bu kâinat olsa da olamasa da aklın ve mantığın kabul etmesi gereken zaruri bir hükümdür.[331]

Kelâm ilminin önemli prensiplerinden biri olan " Bizim bir şeyi kabul etmemiz için ancak bir delille ve işaretle olabilir. Delil ve işaret olmadan bir şeyi kabul etmemiz makbul ve geçerli değildir." Düşüncesine göre ortada hiçbir delil, bir işaret olmadan Van Gölü suyunun pekmeze dönüşeceğini kabul etmek aklen ve mantıken

---

[329] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.567; Nursi, *Lem'alar*, s.397.
[330] Rum, 30/22.
[331] Nursi, *Sözler*, s.568.

imkânsızdır. Ancak pekmeze dönüşüm işaret ve emarelerinin görürsek böyle bir şey düşünebiliriz. Aksi takdirde pekmeze dönüşeceğini kabul etmek zihni bir hastalığın ürünü olur.[332] İşte materyalistlerin ve tabiatçıların durumu da böyledir. Allah'ın uluhiyyet ve rububiyyetinde, gerek kâinatta gerek evrende gerek insanda şerik kabul edecek hiç bir emare ve işaret olmadığı halde meslekleri gereği ve zoraki olarak Allah'ı inkâr etme ve O'na şerik kabul etme hatasına düşmüşlerdir.

Materyalist tabiatçıların kâinattaki bu düzeni ve tertibi sebeplere bağlama ve sebepleri ortak etme davasına gelince… Said Nursi bunu da çürütme cihetine gidiyor. Allah kâinattaki her icraatı ve işini sebepler vasıtasıyla görüyor. Bu sebeple kâinattaki her bir netice ve sonucun bir sebep vasıtasıyla olması '*Adetullah*'tandır. Yani Allah'ın değişmez bir prensibi ve kanunudur. Lakin sebepler adi ve basitken zahiren sebeplerden hâsıl olan netice ve sonuçlar, gayet mükemmel ve sanatlı oluyor. Böyle olmasının hikmeti ise yani sebeplerin basit, sebepten hâsıl olan neticelerin mükemmel olması ise insanın sebeplere takılıp neticeleri sebepten bilerek şirke ve şükürsüzlüğe gitmemesi gerekir. Buna rağmen insanların çoğu sebeplerin arkasında Allah'ın kudret elini ve isimlerini göremiyor. Ya şirke düşüyor ya da sebeplere tapıyor. Sebeplerin kâinatta işlemesinin en büyük sebep ve hikmeti; Allah'ın isim ve sıfatlarının izhar ve ilan edilmesidir. Şayet her şey sebepsiz ve aniden vücut bulsaydı, Allah'ın isim ve sıfatlarını idrak edemeyecektik.[333]

İkinci nokta: Ehli dalâlet ve şirkin vekili olan şahıs hiçbir cihette şirki ispat edemediğinden, bu sefer de tevhid ehlini şüpheye sokarak imanını tahrip etmek için ikinci bir sual soruyor: "Ey tevhid ehli siz diyorsunuz '*O Allah birdir. O Allah sameddir.*'[334] Hem her şeyin hâliki O'dur ve ehadiyetle her şeyin dizgini onun elindedir ve her şeyin anahtarı onun yanındadır. Bütün işlere bütün yönleriyle bir anda tasarruf edebiliyor. Böyle acayip bir hakikate nasıl inanırsınız, böyle bir zat nihayetsiz yerlerde nihayetsiz işleri külfetsiz nasıl yapabiliyor?"[335]

Said Nursi, şu soruya ehadiyet ve samediyet beyanıyla gayet güzel, ince, geniş ve derin cevapların verilebileceğini söyler. Fakat beşer aklının rahat kavrayabilmesi için konuyu cevaplarla, örneklerle, benzetmelerle ve temsillerle ele almaya çalışır. Örneklere geçmeden öne şuna değinmekte fayda görüyoruz. Allah'ın isim ve

---

332 Nursi, *Sözler*, s.568.
333 Nursi, *Sözler*, s.569.
334 İhlas, 112/1-2.
335 Nursi, *Sözler*, s.569-570.

sıfatlarında bir benzeri ve eşi yoktur. Ancak konuyu daha güzel anlatmak için örneklere ve benzetmelere yer vermekte bir beis görmüyoruz. Aşağıda Said Nursi'nin bu konuyu kavramak için verdiği örneklerle beraber bu konuyu açmaya çalışacağız.

Birinci temsil; güneşi şahıslanmış bir cüz olarak düşünürsek, Güneş bütün parlak eşyalar vasıtasıyla küll hükmüne geçebilir. Güneş, yeryüzünde bütün parlak şeylere hatta bir damla su ve cam parçalarına birer yansımasını kabiliyetlerine göre onlara verir. Güneş; ısı, sıcaklığı ve ışığındaki yedi rengini her bir parlak şeyde gösterir. Varsayalım ki Güneşin ilmi ve aklı olsaydı, Güneşin yansıttığı bütün parlak şeyler de bir nevi Güneşin menzili olurdu. Ve her şey bizzat onunla irtibatlı olurdu. Ve yansıttığı ayineler vasıtasıyla her bir şeyle konuşabilir hale gelirdi. Aynen öyle de Allah bütün şuur sahipleriyle, kâinatta her şeyle haşa aynen Güneş gibi kendi nurunu yansıttığı her şeyle irtibat halindedir. Nasıl Güneş bir tek ise yansımaları her yerdeyse aynen öyle de Allah birdir ve yansımaları ile her yerde bulunabilir.[336]

İşte Allah'ın yüzlerce isimlerinden sadece biri olan "En-nûr" isminin bir ayînesi olan Güneş, şahıslanıp o büyük işleri yerine getiriyorsa o zatı Zül-Celâl bütün ehadiyetini yarattığı her şeyde neden göstermesin.

İkinci temsil; İkinci örneğimizi bir ağaçtan vereceğiz. Kâinatı bir ağaç olarak farz edelim. Bu ağaç kâinatın tüm hakikatlerini gösteriyor. Adeta her bir ağaç kâinatın küçültülmüş hali hükmündedir. Bir çınar ağacı üzerinden Allah'ın ehadiyetini göstermeye çalışacağız. Bir Elma ağacını düşünelim en az on bin meyvesi vardır. Her meyvesinde yüzlerce çekirdeği vardır. On binlerce meyve ve milyonlarca çekirdek aynı anda bir sanat icra ve icat ediyor. Aslında bu ağacın çekirdeğinin kökünde, gövdesinde "*Hayat Çekirdeği*" diye adlandırılan ilahi bir kanun ve irade vardır. O ağacın oluşumuyla ilgili bütün kanunlar, bu çekirdeğin içinde saklıdır. Böylece her dalda her meyvenin içinde her çekirdekte bu ilahi irade vardır. Bu ilahi irade sayesinde kök, gövde ve dallar birbirine mani olmadan, birbirini eksik bırakmadan büyüyüp gelişirler. O meyve ve yaprakların bütün ihtiyaç ve gereksinimleri bu merkezdeki kanun eli ile sevkediliyor. Bu kanunun o meyvelerle irtibatı maddi ve yayılma yoluyla olmuyor. Âdeta bu ağacın ruhu hükmünde olan merkezdeki kanun her bir meyve ve yaprak yanında zamansız ve mekânsız bulunuyor. Bir tek kanun somut bir cüz iken, binlerce meyve ve yaprağın

---

[336] Nursi, *Sözler*, s.570. ; Nursi, *Mektuba*t, s.213.

yanında hazır ve nazı bulunabiliyor. Demek ki varlık içerisinde en aşağı derecelerinde olan ağacın, binlerce meyve ve yaprağının Allah'ın bir kanunu, iradesinin bir cilvesinin bulunduğu bir merkezden tedbir ve idare edilmesi bir meyvenin diğer meyvenin idaresine mani olmaması somut olarak gözümüz önünde cereyan ediyorsa, aynı şekilde madde ve varlıktan münezzeh olan bir tek Allah, bir anda milyarlarca işi işi şaşırmadan ve yanılmadan görebilir.[337]

Allah'ın irade gibi bir sıfatı küçük bir çekirdek içinde kendini böyle gösterebiliyorsa, o çekirdeği yaratan ve idare eden sonsuz kudret ve irade sahibi olan Allah'ın, kâinatta bütün yarattığı her şeyde kendisinin bizatihi tecellisi kıyas bile edilemez. İşte ağacın ruhu hükmünde olan "*Hayat Çekirdeği*" nin arkasında Allah'ın ezeli irade sıfatının tecellisi bulunuyor. Ezeli irade sıfatı da tecelli etmek için maddi şeyleri aracı kullanmaya ihtiyaç duymaz. Tıpkı ruhun bedene olan tasarrufu gibi. Mesela ruh ile beden arasında bir vasıta gösterilemiyor. Allah da kâinata ezeli iradesiyle hükmederken vesile ve sebeplerin aracılığına ihtiyaç duymuyor, herbir şeyin yanında bizzat bulunuyor ve bir iş diğer bir işe engel teşkil etmiyor. Kâinatta yarattığı her bir şey birbirine mani olmuyor. Tek bir Allah nihayetsiz işleri tek başına ve kimseye muhtaç olmadan ve bunları da hiç zorlanmadan elbette yapabilir.

Şayet Allah varlığı yayılma yoluyla idare etmiş olsaydı bunun belirtileri ve maddi emareleri görülücekti. Oysa kâinatta ve eşya arasında bir idare ağı görünmüyor. Mesela kablolu ağ ile kablosuz ağı örnek gösterebiliriz. Kablolu ağda bağlantıyı gösteren kablo açık ve net görünürken yani yayılma ile olurken, kablosuz ağ her şeyin yanında vesilesiz bulunmayı temsil ediyor. İşte kablosuz ağda kablonun olmaması internet bağlantısı olmadığı anlamına gelmez. Allah ile kâinat ve varlık arasında maddi bir bağ olmaması, Allah'ın onların sevk ve idaresini yapmadığı anlamına gelmez. Materyalist ve tabiatçıların yanıldığı en büyük nokta burasıdır.[338]

3.2. Ölüm, Dirilme ve Ahiret Üzerinden Materyalizm Eleştirisi

Birinci ve ikinci noktaya yukarıda değinmiştik. Şimdi üçüncü noktayı bu başlık altında ele almaya gayret edeceğiz. Said Nursi eserlerinin birçok yerinde insanların aklına gelebilecek soruları kendi kendine sorarak insanlığın sorularına bir nevi cevap vermeye çalışmıştır. Şimdi bu noktada tekrar dalâlet ehli vekili adına şöyle diyor:

---

[337] Nursi, *Sözler*, s.570-571.
[338] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.570-571.

“*Ben dünya saadetini, hayatın lezzetini, medeniyetin yükselmesini ve ilerlemesini, eserlerdeki mükemmellikleri; kendimce ahireti düşünmemekte, Allah'ı tanımamakta, dünya'yı sevmekte, özgür olmakta ve kendime güvenmekte gördüğüm için insanlığın çoğunluğu bu yolla şeytanın yardımıyla sevk ettim ve ediyorum.*”[339]

Said Nursi'de de Kur'an adına şöyle bir cevap verme ihtiyacı hissediyor. “*Ey çaresiz insan! Aklını başına al! Ehli dalâletin vekilini dinleme, onu dinlersen zararın o kadar büyük olur ki; düşüncesinden ruh, akıl ve kalp ürperir.*” Kur'an insanlığa iki yol gösteriyor:

Birisi ehli dalâlet vekilinin gösterdiği zorlu yoldur. Diğeri ise Kur'an'ı Hâkimin tarif ettiği saadetli yoldur. Daha önce bu iki yolun karşılaştırılmasını birçok yerde değinmiştik. Şimdi de başka bir yönüyle karşılaştıracağız.

Said Nursi'ye göre birincisi; Allah'a ortak koşmanın, iman ve İslamiyet'ten ayrılanların, günaha bulaşanların, zevk ve eğlenceye düşkün olanların, sonunu düşünmeden hareket edenlerin yoludur. Bu yol da insanı yaratılış amacı ve gayesinden uzaklaştırarak yanlış bir yola girmesine neden olur. İnsan yaratılış itibariyle aciz, zayıf ve fakirdir. Aciz ve zayıf olduğu için bu dünyanın yükü de ağır ve fazladır. İnsan, musibetlere maruz kaldığı zaman bunların üstesinden tek başına gelemiyor. Mesela insan bu dünyada sevdiklerini kaybetmesiyle ve bunun sonucunda gelen ayrılıkla büyük bir üzüntüye kapılıyor. Allah inancı ve ahiret inancı olmadığı için ve kendi de tek başına kabre gireceği için bütün bu düşünceler insanın bu dünyadaki hayatını karartıyor. Allah insana küçük bir irade ve iktidar, kısa bir ömür ve sınırlı bir fikir vermiştir. Bunlara karşın sınırsız üzüntü ve acılar ile insanlık sürekli karşı karşıya gelir. Materyalistlerde Allah inancı ve ahiret inancı olmadığ ve bunun üstesinden gelemediği için bu dünyanın koca yükünü sırtına alır ve daha cehenneme girmeden adeta cehennem azabını çekmeye başlar.[340]

Said Nursi'ye göre ehli dalâlet bu üzüntülü hali ve manevi azapları hissetmemek için hislerini bir nevi iptal ederek ve gaflet sarhoşluğuyla geçici olarak bu elemleri ve üzüntüleri hissetmeyebilir. Fakat zamanın geçmesiyle, ömrün tükenmesiyle ve kabre yakın olmasını hissetmesiyle bu dünyanın elem dolu hallerini hissedebilir. Allah'ın ona verdiği küçücük bir irade ve iktidarla bu dünyadaki; hastalıklardan, doğal afetlerden, ayrılıklardan ölümlere kadar yaşanılan bu tür

---

[339] Nursi, *Sözler*, s.591.
[340] Nursi, *Sözler*, s.591.

olayları tesadüf ve tabiata havale ettiği zaman, kendi irade ve iktidarıyla bunların üstesinden gelemediği için büyük bir acı ve elem yaşar. Resmen bu dünya ona karanlık ve musibet içinde bir azap yaşatır.[341]

Said Nursi'ye göre şu haldeki insan, merhamet ve şefkate layık değildir. Çünkü bu dehşetli hali insan kendi kendine veriyor. Çünkü gaflet sarhoşluğuyla ve dalâlet divaneliğiyle bu misafir olduğu dünyayı, tesadüfe ve tabiata vererek, bu dünyada Allah'ın yarattığı bütün varlığın üzerindeki isim ve sıfatlarını görmeyerek, bu dünyayı manasız ve karma karışık düşünerek kabir kapısını karanlık bir yok olma olarak düşünerek, bütün sevdiklerinden bir ayrılık olduğunu düşünerek, hem kendini bir azap içinde bırakıyor hem de varlığı ve Allah'ı inkâr ettiğinden merhamete ve şefkate layık olamıyor. Hatta şiddetli bir azabı hak ediyor. Aslında Kur'an'ın gözüyle bakarsak; kâinatta yaratılan her bir şeyde Allah'ı ve Allah'ın isim ve sıfatlarını gösteren binlerce yol vardır. Kabir, karanlık bir zindan değil de Allah'a giden bir yolun başlangıcıdır. Ecel de bütün sevdiklerimizden bir ayrılma değil de bütün sevdiklerimizle ebedi yurtta buluşmak üzere bir tekrar bir araya geleceğimiz bir kavuşmadır.[342]

Ehli dalâlet ve sefahatin yolu insana verdiği bu çaresiz ve ümitsizliği; hangi biliminiz, hangi teknolojiniz, hangi medeniyetiniz verilen bu çaresizlik ve ümitsizliğe karşı gelebilir? İnsan ruhunun şiddetle ihtiyaç duyduğu bu duygulara hangi tabiatınız, hangi sebepleriniz, hangi materyalist milletleriniz karşı gelebilir? Kabirden, berzahtan, sırat köprüsünden, azaptan, mahşerden sizi kurtarıp ebedi saadete ne götürebilir? Bu dünyadaki dayanağınız öyle bir nokta olmalı ki kabri, berzahı, mahşeri, sırat köprüsü bu kâinatın hepsi onun emri ve tasarrufunda olmalı. Dalâlet ve gaflet ehline şöyle bir kaideyle seslenilebilir: "*Gayr-ı meşru bir muhabbetin neticesi, merhametsiz azap çekmektir.*" Kaidesince, fıtratımıza yerleştirilen sevgi, Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını anlamak ve şükretmek ve ibadetlerimizi yerine getirmek için verilmiştir. Ama o muhabbeti gayrı meşru daireye sarf ettiğimizden cezasını çekiyoruz ve merhametsiz bir azap içerisine giriyoruz. O sevgiyi Allah'a vermeyip kendi nefsimize vererek daimi bir azap çekme yoluna giriyoruz. İşte ehli dalâletin

---

[341] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.591-592.
[342] Nursi, *Sözler*, s.592.

hayat mutluluğu, ilerlemeler ve medeniyetin güzellikle ve özgürlük dediği şeylerin iç yüzleri ve mahiyetleri aslında yukarıda bahsettiğimiz gibidir.[343]

Şimdi ise Kur'an'ın tarif ettiği o saadet ve kurtuluş yolu olan ikinci yolu açıklamaya çalışacağız. Bütün dalâlet ehlinin çektiği sıkıntıları ve açtığı yaraları Kur'an, iman ile tedavi etmeye çalışır. Bir önceki yolun karanlığı Kur'an'ın ışığıyla dağıtır. Bütün felaket ve dalâlet kapılarını dağıtır. Şöyle ki; insanın yaratılış itibariyle zayıflığından, acizliğinden, fakirliğinden, ihtiyaçlarının çokluğundan bahsetmiştik. İnsan, bunları Allah'a tevekkül ederek acizliğini, zayıflığını, fakirliğini tedavi eder. Hayatın ve varlığının yükünü Allah'ın kudretine ve rahmetine havale ederek, büyük bir rahatlığa kavuşur. Dünyanın bir misafirhane olduğunu, dünyadaki varlıkların ise Allah'ın isimlerinin ayînesi olduklarını ve Allah'ın yarattığı sanatların ise her baharda tazelenen sonsuz bir mektup olduğunu bilmesiyle insanın bu fani dünyadan, bu fani sevgilerden gelen yaralarını Kur'an'ın nurlu ışığıyla tedavi edip o karanlıkları dağıtır.

Ölüm ve eceli, berzah âlemine giden ve o sonsuz âlemdeki sevdiklerine bir kavuşma olarak görür. Kabri de rahmet âlemlerine, saadet yerine ve cennet bahçelerine açılan bir kapı olarak görür. İnsanın en büyük korkusu olan kabir seyahatini ferah, hoş, leziz bir surette insana gösterir. Hem mümine; iraden cüzi ise külli bir iradeye kendini bırak, der. İktidarın küçük ise Allah'ın kudretine güven. Hayatın az ise sonsuz bir hayatı düşün. Ömrün kısa ise ebedi bir ömrü düşün. Fikrin her şeyi düşünemiyorsa ve sönükse Kur'an'ın güneşi altına gir. Sınırsız arzuların, emellerin, isteklerin, düşüncelerin varsa bunları düşünme ve Allah'a sığın. Sen kendi kendine sahip değilsin. Kudreti sonsuz olan bir zata sığın. Kendi hayat yükünü üzerine alıp zahmet çekme. Hayatı sevk ve idare eden O'dur. Hem dünya sahipsiz değildir. Sen kendi kafana göre dünya yükünü düşünüp merak etme. Çünkü O'nun sahibi âlimdir, hâkimdir. Sen bu dünyada misafirsin. Dünyada başına gelen her şey Allah'ın elindedir. O hâkimdir ve abes iş yapmaz. O rahimdir merhameti de çoktur.[344]

Evet, bu dünya gerçekten fanidir. Ama aynı zamanda da ebedi âleme de insanı yetiştiriyor. Bâki meyveler veriyor. Bâki bir zatın isimlerini gösteriyor. Said Nursi'ye göre Allah'ı inkâr eden insanı hiçbir felsefe, hiçbir materyalizm karanlık kuyudan

---

[343] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.592-593.
[344] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.593-594.

çıkartamaz. Ancak Kur'an-ı hâkim, iman ve salih amel insanı o aşağıların aşağısından çıkartıp en yüksek mertebelere kadar çıkarır. Hem Kur'an insanın bu dünyadaki uzun ve fırtınalı yolculuğunu da kolaylaştırır. Bin belki de elli bin mesafelerdeki yolu, birkaç adımda kat eden bir vasıta haline gelir. Kişi Allah'ı tanımakla ve hakiki bir kul olmakla bu dünyada vazifeli bir misafir olduğunu anlar. Kur'an sayesinde hem bu dünyada hem de berzah ve ahiret âlemlerine de mükemmel bir rahatlıkla seyahat edebilir. Örneğin bir padişahın emri ve itaati altında olan bir memuru, onun memleketinde her türlü süratli vasıtalarla bu memleketi ve sınırları kolaylıkla geçebilir. Aynen öyle de Allah'a iman ile bağlanan ve salih amelle itaat eden bir insan şu dünya misafirhanesinde, berzah âleminde, mahşer dairelerinde ışık ve şimşek hızıyla geçebilir.[345]

Said Nursi'ye göre iman ehli ile materyalistin, hayat ve vazife cihetindeki iç yüzlerine işaret eden iki ayet vardır: Bunlardan birincisi: "*And olsun ki, Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu en aşağı seviyeye indirdik. Ancak iman eden ve güzel işler yapanlar müstesna.*"[346] Ayeti bağlamında bunların vazife ve sonuçlarına değindik.

Bunlardan ikincisi ise: *"Yer ve gök onlara ağlamadı."*[347] Ayetidir. Materyalistlerin ölmesiyle yer ve gök onların üzerine ağlamıyor. Yerler ve gökler "mademki materyalistler benim vazifelerimi yalanlıyor, manalarımı bilmiyor, kıymetlerimizi düşürüyor, sanatkârlarımızı tanımıyor ve bizlere karşı bir hakaret ve düşmanlık içindeler, bizler de yerler ve gökler olarak onların peşinden ağlamayacağız. Hatta bırak ağlamayı onlardan nefret ediyoruz ve ölmelerinden memnun oluyoruz." Bu ayetin karşılığında belli ve nettir ki semâvât ve arz, ehli imanın ölmesiyle ağlıyor. Çünkü ehli iman semâvât ve arzın vazifelerini biliyor ve onların işaret ettikleri manaları da anlıyor. Ne kadar güzel yapıldıklarını ve ne kadar güzel hizmet ettiklerini de biliyor. Onlara layık bir kıymet ve değer veriyor. Cenabı Hak hesabına onlara, onlar ayine oldukları isme muhabbet ediyorlar. İşte bu sır içindir ki semâvât ve arz ehli imanın ölmesiyle üzülürler, mahzun olurlar.[348]

Yine Kur'an, ahiret hayatının varlığını kabul eder ve dünya hayatının geçici olduğunu, aldatıcı, kararsız ve sürekli değiştiğini anlatır. Kur'an dünyada yaratılan

---

[345] Nursi, *Sözler*, s.595.
[346] Tîn, 95/4-6.
[347] Duhan, 44/29.
[348] Bkz. Nursi, *Sözler*, s.594-596.

her şeyin görünen yüzünden kısaca bahseder. Daha çok mana ve hikmetlerini açıklar. Yani varlığın Allah'a karşı olan ibadetlerinden ve Allah'ın isimlerine ayînelik ettiği kısımla ilgilenir. Yani o maddeyi kendine malzeme yapıp, bu madde üzerinden Allah'ın isimlerini ispat etme yoluna gider. Materyalist felsefe, atom ve maddeye ezelilik verdiği için Ahiret hayatını ve dünyanın bir gün son bulacağı fikrini reddetmektedir. Said Nursi'ye göre dünya hakikatte bir akarsu gibi akıp geçmesine rağmen, gaflet ve ehli dalâletin gözünde donmuş bir nehir hükmüne gelmiştir. Bu materyalist felsefe ve tabiat fikri dünyayı kesafet ve bulanık göstererek adeta ahireti perdelemiştir. İşte yanlış yoldaki bu felsefe, felsefi araştırma ve çalışmalar, tabiatı konu alan fen ilimleri, zevk ve eğlence düşkünlüğünü cazibeli hale getirip, adeta bu donmuş nehri daha da bulanık ve katı hale getirerek ahireti unutturup bu yoldan giden insanları tamamen dünya zevklerine ve eğlencelerine dalmasına neden olmuştur.[349]

Oysa Kur'an' Kerim dünyanın geçici bir yer olduğu ve bir gün mutlaka yok olup gideceğiyle ilgili birçok ayet vardır. Şimdi bu ayetlerin bir kaçına değineceğiz.

"*Dünya hayatı ancak bir oyun ve oyalanmadan ibarettir.*"[350] Ayetleriyle Kur'an, nur saçan ve nurlu hakikatlerle donuk, katı, cansız ve sert dünyayı adeta eritmektedir.

"*Gök yarıldığı zaman*."[351], "*Güneş dürülüp toplandığında*."[352], "*Gök yarıldığında.*"[353] ve "*Sûra üfürülür. Ve Allah'ın dilediklerinden başka göklerde ve yerde kim varsa düşüp ölür*."[354] Ayetleriyle Kur'an, dünyanın ebediyet kuruntusunu paramparça etmektedir. Kur'an, gök gürlemesi gibi bir seslenişle tabiat ve materyalistlerin meydana getirdiği gaflet ve dalâleti dağıtıp, paramparça etmektedir.

İşte Kur'an, tabiatçıların ve materyalistlerin âşık olduğu bu dünyanın ne kadar boş, geçici ve manasız olduğunu gözler önün sermektedir. Dünyanın gerçek hakikatlerini bizlere göstermektedir. Dünyanın çirkin yönlerini insanlara göstererek, insanların ona sırtını dönmesine vesile olmuştur. Yaratıcısına bakan güzel dünyanın güzel yüzünü göstermektedir. İnsanı dünyanın süslerine, güzelliklerine ve zevklerine

---

[349] Nursi, *Sözler*, s.407. ; Ahmet Özdemir, "Tekliften Saadete Tekemmül", *Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s.45
[350] En'am, 6/32.
[351] İnfitar, 82/1.
[352] Tekvir, 81/1.
[353] İnşikak, 84/1.
[354] Zümer, 69/38.

dalmasını engelleyerek, insanlığı tabiatçıların ve materyalistlerin doğurduğu gaflet ve dalâlet ehlinin elinden alarak, yolunu ve yönünü Allah'a ve mükâfatı olan ebedi ahiret yurduna çevirmesine vesile olmuştur.[355]

Said Nursi, kâinattaki gaye, nizam ve düzenin Allah'ın birliğinin en büyük delili olarak gösterir. Allah ile kâinat ve varlık arasında maddi bir bağ görünmemesi bu durumu değiştirmez Yaratılan bütün insanların genel şekilsel özelliklerinin aynı olmasının ve insanların hepsinin tek bir fabrikadan çıkmış gibi görünmesinin Allah'ın birliğinin önemli delillerinden biri olarak görür. Kâinatı, evreni ve varlıkları bir bütünlük içinde değerlendiren Nursi'ye göre, bu âleme ve evrene bir bütün olarak hâkim olamayan, o evrenin en küçük yapı taşı olam atomlara da hâkim olamaz. Tevhid ile ilgili düşüncelerini vahidiyet, ehadiyet ve samediyet üzerinden açıklamaya çalışır. Tevhid fikrini olabilecek en makul, en masrafsız ve en mükemmel düşünce olarak görür. Yaratma eyleminde Allah için hiçbir zorluk olmadığını belirten Nursi, Güneş ile atomun aynı kolaylıkta yaratıldığını belirtir. Allah'ın bu kâinata olan tecelliyatını en büyük eşyadan en küçüğüne kadar aynı ve eşit olarak görür.

Materyalist akımların ulûhiyeti reddetmesinin neticesi olarak, ölüm sonrası hayatı da inkâr etmesi, Said Nursi'nin bu konuya daha çok yönelmesine neden olmuştur. Bu konuda materyalistleri eleştirdiği en önemli nokta, Allah'ın 'Adl' isminin gereği olarak tam bir adaletin tecelli etmesi beklendiği halde, bu dünyada birçok kimse hak ettiği mükâfat ve cezayı almadan bu dünyaya veda etmesidir. Bu da mükâfat ve ceza mekanizmaların başka bir yere ve zamana ertelendiğinin göstergesidir. Kâinatın ve evrenin genel işleyişinin ahirete yönelik emareler içerdiğini ve dünyadaki bazı şeylerin ancak ahiret hayatının kabul edilmesi halinde anlam kazanacağını belirtir. Evren, kâinat ve insanın genel yaratılış hikmetinin sadece bu kadar kısa bir dünya hayatı için yaratılmasının ilahi hikmetle bağdaşmayacağını savunur. Yine yaratılış gaye ve hikmetinde israf ve abes işler bulunmadığına göre, sorumluluğunu yerine getiren insanların hiçliğe atılması düşünülümez. Her insanın içinde sonsuzluk arzusu vardır. İşte dünyadaki ümitlerin, mutlulukların ve hayallerin yarım kalması ilahi hikmetle bağdaşmaz. Bu hayallerin, mutlulukların ve ümitlerin gerçekleşeceği bir âlemin varlığını zorunlu olarak görür.

---

[355] Nursi, *Sözler*, s.408.

SONUÇ

Bir bütün olarak varlığı madde ve etkileşimlerine indirgeyen natüralist bir dünya görüşü olan materyalizm, her ne kadar madenin "arkhe"sini yani ilk nedenini araştıran Thales, Anaximandros, Anaximenes ve Heraklaitos'a kadar götürülse de konumuzla alakalı olan gerçek anlamdaki materyalizmin savunucuları Leukippos ve öğrencisi Demokritos olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gerçek anlamda ilk sistemli materyalist Demokritos'dur.

Materyalizm, ilk çağdaki yoğun hareketlenmeden sonra orta çağda İslamiyet'in doğuşu ve Avrupa'da bilim ve düşünce hayatının daha çok kilisenin elinde olması nedeniyle adeta yerinde saymıştır. İslam düşünce tarihinde materyalizm çok fazla etki alanı bulamasa da Antik Yunan felsefesinde aşırı etkilenen Ebubekir er-Razi ve İbn Ravendi üzerinde bir etki bırakmıştır. Bu iki düşünür hakkında çok çeşitli rivayetler olsa da nübüvveti inkâr ettikleri yönünde İslam ulamasında bir ittifak mevcuttur. Yine Eflatun ve Aristo'dan aşırı etkilendikleri için "Meşşaî" lakabını almış olan Farabî, İbni Sina ve İbni Rüşt'ün ortaya attığı "Sudûr Teorisi", materyalist kökeni olan birçok fırkanın oluşmasına ön ayak olmuştur. Bu bakımdan tabiat fikrine ilham ve cesaret verdiği söylenebilir. Allah'ın rububiyetine ortak koşma çabaları yüzünden deist bir yaklaşım sergiledikleri iddia edilebilir.

Materyalist düşünce, XVII yüzyıldan itibaren Avrupa'nın kilisenin etkisinden kurtulmasıyla beraber tekrar canlanmıştır. XIX. Yüzyıldan itibaren bir sistem haline gelmiş ve kökünü tüm dünyaya salmaya başlamıştır. Osmanlı'da açılan batı kökenli okullar, batıya gönderilen öğrenciler ve tercüme faaliyetleriyle materyalist düşünce Osmanlıya girmiştir. Materyalizm, Dr. Abdullah Cevdet, Baha Tevfik, Beşir Fuad ve Celal Nuri gibi aydınlar sayesinde Osmanlı Devletinde hızla yayılmaya başlamıştır. Özellikle Bu etkilenmede Ludwig Büchner'in, Baha Tevfik ve Ahmet Nebil'in tercüme ettiği "Madde ve kuvvet" adlı eserinin etkisi çok büyüktür. İçerdeki etkilenme ile hızla taraftar bulan bu düşünce, İslam ile tamamen zıt fikirler barındırdığından büyük tepkiler olmuştu. Dönemin İslam âlimlerinden çok sert tepkiler almıştır. Nihayetinde en etkili tepkiyi Said Nursi vermiştir.

Said Nursi, bu tepkilerini iki farklı yaklaşımla ortaya koymuştur. Birincisi, Siyaset ve felsefe üzerinden "Eski Said" dönemindeki yaklaşımıdır. İkincisi ise akıl ve iman üzerinden "Yeni Said" dönemindeki yaklaşımıdır. Siyaset ve felsefe üzerinden mücadele ettiği materyalizmi, çok daha büyük bir sorun olduğunu

farketmiştir. Bu kadar büyük bir sorunu salt felsefe ve siyasetle yenemeyeceğini gördüğü için “Yeni Said” dönemine zorunlu bir geçiş yaptığı söylenebilir. Yeni Said’e geçtikten sonra “Risale-i Nur” külliyatının iman ve tevhid ile ilgili temel eserlerini yazdığı için “Eski Said”den “Yeni Said”e geçişin isabetli olduğu söylenebilir.

Said Nursi, materyalizmi sadece Osmanlı’nın değil tüm dünyanın bir sorunu olarak görmüştür. Temel gayesi Batı materyalist düşüncesinin İslam dinine sızmasını engellemektir. Ona göre bir Müslümanın temel vazifesi fen ve felsefeden kuvvet alan materyalist düşünceden gelen Allah’ı inkâr fikrine karşı akli ve mantıkî deliller üretmektir. Bunun için eserlerinde de net bir şekilde görüldüğü üzere din ile ilmi barıştırma yoluna giderek bu inkâr fikrini kırabildiği söylenebilir.

Said Nursi, insanı şirk ve küfre götüren iki yolun varlığından bahsetmiştir. Biri insanın içindeki iç unsur olan ‘benlik’ duygusu, diğeri de dış unsur olan ‘zerre’(atom)’dur. ‘Benlik’ duygusu peygamberlikle beraber yürüdüğü zaman onun emri altına girer, dünya ve ahiret saadetini yakalar. Eğer kendi sınırlı ve noksan aklına güvenerek peygamberlikten uzaklaşırsa iki cihanda da hüsran olacağını belirtir.

Said Nursi, felsefeye tamamen karşı değildir. Felsefeyi menfi ve müspet olarak ikiye ayırmıştır. Müspet felsefe, vahye tabi onun terbiye ve rehberliği ile hareket eden, din ve nübüvvet ile barışık olan felsefedir. Menfi felsefeyi de aklı esas alıp vahye meydan okuyan, dine ve nübüvvete karşı çıkan materyalist ve tabiatçı felsefe olarak tanımlar. Eserlerinde eleştirdiği felsefe de bu felsefedir. Aynı düşünceleri Avrupa medeniyeti için de geçerlidir. Meşşai’leri aklına çok güvendikleri için sert eleştirilerde bulunmuş ve onlara bu kadar yüksek ilme rağmen sıradan mümin derecesini ancak vermiştir.

Said Nursi, materyalistlerin ezeliyet ve ebediyet verdikleri atomları, Allah’ın kudret kalemi olarak görmüştür. Son yüzyıla kadar mahiyeti dahi kavranamayan ve ilmen de sabit olan bu atomlara ‘Rab’lık verilmesinin hem varlığa hem tabiata hem de Allah’a karşı büyük bir saygısızlık olarak gördüğü söylenebilir. Hatta ilimde çok ileri giden filozofları, bu düşüncelerinden dolayı cahillik ile suçlar. Kâinatın atomdan Güneşe kadar ahenk içinde bir bütünlük teşkil ettiğini belirtir. Zerreden yıldızlara kadar bütün varlığın bir zincirin birbirine bağlı halkası gibi gördüğü söylenebilir.

Çağdaşlarından farklı olarak varlığın ham maddesi konumundaki atomların ahirette de istihdam edeceğini belirtir.

Said Nursi, materyalistlerin ve tabiatçıların ortaya attığı sebeplerin varlığını inkâr etmiyor. Sadece onların 'İlahlaştırılmasına' karşı çıkıyor. Sebepleri, Allah'ın isim ve sıfatların tecelliyatı için bir vasıta gördüğü söylenebilir. Ona göre her şey aniden ve sebepsiz vücud bulsaydı, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelliyatı görünmeyecekti. Allah kendi ezeli nakışlarını sebepler eliyle bize gösterdiğini söylemektedir. Bu âlemde tesadüfle açıklanabilecek hiçbir olayın olmadığını da net bir şekilde belirterek kör, basit ve tesadüf bir merkezden bu kadar mükemmel ve muntazam bir eserin ortaya çıkmasının aklen imkânsız bir durum olduğunu belirtir. Materyalist tabiatçıların ortaya attığı tabiat fikrini de net bir şekilde çürüttüğü söylenebilir. Basit ve sıradan bir bahçede yüzlerce çeşit bitki ve meyve olduğunu eğer bu yaratma işi tek bir merkeze değil de tabiata verilse o zaman o bahçedeki toprağın bütün o nebatâtın ilmi programının bilmesi veya o nebatât kadar fabrika olması gerektiğini söyleyerek bu fikirlerini çürütmüştür. Bunun yanı sıra tabiattaki ölçü ve düzene bakıldığında tek bir elden çıkmış olma izahının daha rahat ispatlanabileceği ve aklen daha mümkün bir ihtimal olduğu söylenebilir.

Günümüzde bilim dalları aslında küfür ve şirke değil; tevhide kuvvet ve parlaklık veriyor. Bilim dallarına iman gözlüğüyle bakılmadığı zaman tevhid perdelenir, bu perdelenme sonucu ortaya çıkan materyalist dünyada şirk ve küfür ön plana çıkar.

Said Nursi'nin kelam ilmine dair yaptığı değerlendirmeler, kelami konuları tartışmaktan ziyade yaşadığı dönem ve şartlarını göz önünde bulundurarak Müslümanları çembere alan imansızlık ve küfür başta olmak üzere her türlü ilhad hareketlerine karşı, Kur'an-i gerçeklerin belli oranlarda kelami bir dille ifade edilmesidir. Bütün yaşamı boyunca materyalist ve pozitivist inkârcılara karşı toptan bir iman mücadelesi vermiştir.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, M. Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2013.

AKARSU, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul, 1987.

AKGÜN, Mehmet, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara, 2014.

ALTIN, Mehmet, *"Risale-i Nur'da Esmâ-i Hüsna'nın İnsan tekemmülündeki tecellisi"*, Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s.281-302.

ARSLAN, Ahmet, *İlk Çağ Felsefe Tarihi I*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

ARSLAN, Esat, *Socıal And Ethıcal Thought Of Bediüzzaman Said-i Kürdi*, Sabancı University Institute of Social Sciences, İstanbul 2004.

ÂŞUR, Hüseyin, *"Bediüzzaman'ın Tabiatçılara Karşı Müdafaa Stratejisi*", İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.265-270.

AYDENİZ, Hüsnü, *"Engels'in Materyalizm ve Din Eleştirisi"*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.33, Erzurum, 2010, s.63-89.

AYDIN, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İl. Fak. Yayınları, İzmir, 2002.

_______, Mehmet, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Umran Yayınları, Ankara, 1981.

BADILLI, Abdulkadir, *Güneş Üflemekle Sönmez*, İttihad Yayıncılık, İstanbul, 2006.

BEKİ, Abdulaziz, *"Bediüzzaman'ın Cihada Bakışı ve Risale-i Nur'da Cihad Kavramı"*, Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.469-489.

BEKİ, Niyazi, *"Risale-i Nur'un Tefsir Metodu"*, Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.441-465.

BİRAND, Kamuran*, İlk Çağ Felsefe* Tarihi, Ankara Üniv. İl. Fak. Yay., Ankara, 1958.

BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

_______, Süleyman Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

BOR, İbrahim, *"Bediüzzaman Said Nursi'de Felsefe Eleştirisi"*, Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.327-350.

BORGHOUT, Abdulaziz, *"Adalet: Hilkatin Hakikatı ve Hakiki Medeniyet*", Risale-i Nur'da Adalet Uluslararsı Sempozyomu, Mega Basım, İstanbul, 2007, s.82-107.

BULĞEN, Mehmet, "*Osmanlı Yeni İlmi Kelamında Materyalizm Eleştirileri*", Bilimnâme Düşünce Plarformu, Sayı.20, Kayseri, 2016, s.391-433.

CERRAHOĞLU, İsmail, *"İlhâd Kelimesinin Anlamı ve Memleketimizdeki İlhâd Hareketleri"*, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt I, sayı 5, Ankara, 1987, s.5-8.

________, Ahmet, *Thales'ten Baudrillard'a Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, Bursa, 2009.

COPLESTON, Frederick, *Felsefe Tarihi Cilt VII*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1995.

CÜVEYNİ, Abdulmelik b. Abdullah, *Kitabu'l-İrşad ila Kavad'ıl-Edilleti Fi Ululi'l-İ'tikâd* (Tlk. Şeyh Zekerriya Amirât), Beyrut, 1995.

ÇİFTÇİ, Ömer, *"Batı Düşüncenin İnsan Anlayışı ve Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kâmil İnsan"*, Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyomu, Gece Kitapığı, Ankara, 2016, s.143-154.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniv. İl. Fak. Yayınları, Ankara, 1977.

DARWİN, Charles, *On The Origin Of Species By Means Of Natural Selection Or The Preservation Of Favoured Races In The Struggle For Life*, John Murray, London 1859.

DEDE, Elif, *Modernlik ve Çağdaş İslam Düşüncesi*,(İbrahim M.Abu Rabî), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2013.

DEMİR, Osman, *"Dr. Abdullah Cevdet'in Din Algısı*", İnsan ve Toplum Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 2, İstanbul, 2011, s.5-25.

DİLEK, Şener, *"Risale-i Nur'un Metod ve Gayesi",* İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.125-155.

EFENDİ, Hoca Tahsin, *Tarihi Tekvin Yahut Hilkat*, İstanbul, 1892.

El-HAYYÂT, Ebu’l Hüseyin, *Kitabü’l-İntisâr*, (Çev. Metin Yıldız), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018,

ENGELS, Friedrich, *Doğanın Diyalektiği*, (Çev. Arif Gelen), Sol Yayınları, Ankara, 2006.

EREN, Şadi, *“Risale-i Nur Zaviyesinden İnsan-ı Kâmil”*, Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur’da İnsan Tekemmülü Sempozyumu, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s.21-37.

______, Şadi, *Muhâkemat Notları*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2014.

ERKOL, Ahmet, *“Bediüzzaman’ın 19. Ve 20. Yüzyıl Pozitivist ve İnkârcı Anlayışlarına Karşı İslam Kelamı İle Verdiği Cevaplar*”, Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.431-440.

EŞ’ARİ, Ebu’l Hasan el, *Makalâtu’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l-Mussalin* (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhmid), Mektebetu’l Asriyye, Beyrut, 1995.

ETÖZ, Abdulkadir, Evrim Tesadüfüne Karşı Mantık ve Ruhçu Görüş, *Selçuk Üniv. İl. Fak. Dergisi*, Sayı:3, Konya, 1999, s.410-423.

FAHRİ, Macit, *İslâm Felsefesi, Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*,(Çev. Şahin Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

FARABÎ, Ebu Nasır Muhammed, *Felsefe Öğreniminden Önce Bilinmesi Gereken Konular, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, (Çev. Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.

________, Ebu Nasır Muhammed, *Kitabu Arâ’u Ehli’l Medinetü’l-Fazıla*,(Neşr. A.Nasri Nadir), Daru’l Meşrık, Beyrut, 1985.

FİNDLEY, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yay., İstanbul, 2012.

GAZZÂLÎ, Ebu Muhammed b. Ahmed, *el-Munkızû Mine’d-Dalâl*, (Çev. Hilmi Güngör), Maarif Basımevi, Ankara, 1960.

_________, Ebu Muhammed b. Ahmed, *İhyâ-u Ulûmi’d-Din*, Müessesetü’l Halebi, Kahire 1967.

__________, Ebu Muhammed b. Ahmed, *Tehafüt el-Felasife* (Çev. Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

GUTHRIE, W.K.C, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.

GÜNAY, Nasuh, Dr. Abdullah Cevdet ve Görüşleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 1, Isparta, 1994.

GÜRİZ, Adnan, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

HAKKI, İzmirli İsmail, *İslam Felsefesi Tarihi*, (Sad. Refik Ergin), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

HARMANCI, Abdulkadir, *Said Nursi'nin Risalelerinde Kelam ve Felsefe Problemleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1994.

HARPUTÎ, Abdullatif, *Tenkîhu'l-Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, (çev. İbrahim Özdemir ve Fikret Karaman) TDV Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ, 2000.

HEYETİ, İttihad İlmi Araştırma, *Avrupa Birliği ve Medeniyeti yerine İslam Birliği*, İttihad Yayıncılık, İstanbul, 2000.

HİLMİ, Filibeli Ahmed, *Allah'ı İnkâr Etmek Mümkün müdür?*, İstanbul, 1914.

HOPAÇ, Mustafa, *"Bediüzzaman Metafiziğinin Kavram ve Kuralları*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 30, Samsun, 2014, s.219-229.

ISFAHÂNÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el, *el-Müfredat Fi Garibu'l-Kur'an*, (Thk. Muhammed Halil Aytani), Daru'l-Marife, Beyrut, 2001.

KARABÖCEK, Can, *"Türk Düşüncesinde Büchner Etkisi Ya da 'Felsefenin Sefaleti'* ", Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmalar Dergisi, s.22, İstanbul, 2012, s.159-172.

KARADAŞ, Cağfer, *Kelâm Düşüncesinde Evren ve İnsan*, Emin Yayınları, Bursa, 2011.

KARAMAN, Hüseyin, *"Ebubekir er-Râzî'nin Felsefesinin Kaynakları*", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt. II, Sayı. 1, 2002, s.33-50.

___________, Hüseyin, *"Ebubekir er-Râzî'nin Mülhidliği Bir gerçek mi? Yoksa Tarihi Bir Yanılgı mı?"*, Ekev Akademi Dergisi, Cilt. VI, Sayı. 11, Erzurum, 2002, s.107-123.

___________, Hüseyin, *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemleri*, T.D.V Yayınları, Ankara, 2013.

KIRKINCI, Mehmet, *Hikmet pırıltıları*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2003.

KOÇAR, Musa, *Eleştirel Açıdan Said Nursi'nin Kelami Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

KUŞPINAR, Bilal, *"Yaratılıştaki Adalet ve Denge: Nursi Örneği"*, Risale-i Nur'da Adalet Uluslararası Sempozyomu, İstanbul, 2007, s.25-48.

MASSALA, Anna, *"Mevlana'dan Bediüzzaman'a Uzanan Çizgi*", İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.17-22.

MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, (Çev. Bekir Topaloğlu), TDV Yayınları, Ankara, 2002.

MÜRSEL, Safa, *Bediüzzaman Said Nursi Paneli*, Şems Araştırma Vakfı, Konya, 1992.

NURSÎ, Said, *Divân-ı Harb-i Örfi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 2006.

______, Said, *Hutbe-i Şamiye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1982.

______, Said, *Risale- Nur Külliyatından Muhâkemat*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1988.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından 23.lem'a, Tabiat Risalesi,* (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2013.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Asa-yı Musa*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2006.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Barla Lahikası,* Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2007.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Emirdağ Lahikası 1*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1991.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Emirdağ Lahikası I1*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1991.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Ene Risalesi,* (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2007.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından İman ve Küfür Muvazeneleri*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1999.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından İşârâtü'l Î'caz*,(Terc. Abdulmecid Nursî), Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2007.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Kastamonu Lahikası*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2014.

______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Lemeât*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1989.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Mektubat*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1990,
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Mesnevî-i Nuriye* ,(Müt. Abdülmecid Nursi), Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2013.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Muhâkemat*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1988.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Müdafaalar*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1988.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Münazarat,* Envar Neşriyat, İstanbul, 1993.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Nur Çeşmesi,* Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1990.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Nurun İlk Kapısı*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1987.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Sikke-i Tasdikı Gaybi*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1990.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Şuâlar*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2007.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından Tılsımlar Mecmuası*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2007.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından, Lem'alar,* Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1999.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından, Sözler*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1989.
______, Said, *Risale-i Nur Külliyatından, Zerre Risalesi ve şerhi,* (Şerh. El-Hâc Molla Muhammed Ali Doğan), Tahşiye Yayınları, İstanbul, 2004.
______, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1999.
OKÇUOĞLU, İbrahim, *Materyalist Felsefe*, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2008.
ÖZDEMİR, Ahmet, *"Tekliften Saadete Tekemmül*", Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s.39-64.
ÖZTÜRK, Resul, Allah'ın Birliği ve Tekliği Bağlamında "Samed" İsmi ve Anlamı, *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt. XI, Sayı.32, Erzurum, 2007, s.47-70.
PAÇACI Mehmet, İhlas Süresinin Sami geleneği Perspektifinden bir Tefsiri, *İslâmiyat Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 1998, s.49-71.
POLİTZER, Georges, *Felsefenin Temel İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), Sol Yay., Ankara, 1996.

RAZÎ, İmam Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Şerh-u Esmâ İllahi Tealâ ve's-Sıfat* (şerh. Taha Abdurrauf), Beyrut, 1990.

SALİHİ, İhsan Kâsım. *İslâm Önderlerinden B. Said Nursi ve Eseri,* (Çev. Aziz Hatiboğlu), Işık Yayınları, İzmir, 1993.

SARTRE, Jean-Paul, *Materyalizm ve Devrim*, (Çev. Emin Türk Eliçin), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

SÖNMEZ, Vecihi, *"Nübüvvete Yapılan İtirazlar Bağlamında İbn Ravendi ve Nübüvveti İnkâr Düşüncesi*", Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu, Ensar Neşriyat, Van, 2017, s.271-295.

STALİN, Josef, *Diyalektik Materyalizm ve Tarihi Materyalizm*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 2009.

ŞİMŞEK, Ümit, *"Risale-i Nur'dan Esma Parıltıları*", İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.201-222.

TAŞDEMİR, Yusuf, *İsmail Fenni Ertuğrul'un Materyalizme Eleştirel Yaklaşımı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

TATLI, Âdem, *"Bediüzzaman'ın Eğitim Metodu*", İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.107-124.

TAYLAN, Necip, *İslam Düşüncelerinde Din Felsefeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2013.

TEKİN, Osman, "*Dünden Bugüne Risale-i Nur Hareketinde Değişim*", Vefatının 50.Yılında Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.63-93.

TEYMİYYE, Takıyyuddin İbn, *İhlas ve tevhid*, (Thk. Abdulâli Abdulhamit, çev. Abdi Keskinsoy), Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.

TOKU, Neşet, *Risale-i Nur'da Felsefe Eleştirisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2009.

TOPALOĞLU, Aydın, *Materyalizm*, *DİA*, c. XXVIII TDV Yayınları, Ankara, 2007, s.137-140.

______________, Bekir, *Kelâm ilmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2011.

TURNER, Colin, "*Risale-i Nur'da Adalet Kavram ve Ontolojisi*", Risale-i Nurda Adalet Sempozyomu, Mega Basım, İstanbul, 2007, s.5-24.

UÇAR, Işıl, *Rubaiyyatı Ömer Hayyam*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2012.

URHAN, Veli, "*Leibniz ve İkbal'e Göre Tanrının Kişiliği*", Dokuz Eylül Üniv. İlah. Fak. Dergisi, Sayı. 16, İzmir, 2002, s.73-99.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefe Tarihi II*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

_______, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992.

VAHİDE, Şükran, "*İslamı Batıya Takdim Modeli Olarak Bediüzzaman'ın Eserleri*", İslam Düşüncesinin 20.Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi Milletlerarası Sempozyumu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.185-200.

________, Şükran, *The Author of the Risale-i Nur: Bediuzzaman Said Nursi, The Words*, trans. Sözler Neşriyat, İstanbul, 1992.

WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.

YILDIRIM, Arif, *"Bayburtlu Şeyh Ekmeleddin'in 73 fırka Risalesindeki Ravendiyye Fırkası İle İlgili Bazı Değerlendirmeler*", Edit. Selçuk Coşkun, I.Ekmeleddin Babertî Sempozyumu, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2010, s.205-214.

YILDIRIM, Cemal, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2004.

YILDIRIM, Ergün, *"Said-i Nursi'de Toplum Tasavvuru: Alternatif Bir Aydınlanma mı?"*, Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.397-411.

YILDIZ, Ahmet, "*Etik bir ideal olarak Tanrı-İnsan ve İnsan-ı Kâmil: Said Nursi'ye Referansla Nübüvvet ve Felsefe Geleneği Üzerinden Bir Bakış*", Katre: Uluslararası İnsan Araştırmalar Dergisi, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Sayı.1, İstanbul, 2016, s.161-178.

YİĞİT, Metin, *"Risale-i Nur Zaviyesinden İlimlerin Tasinifi ve Usûl*", Vefatının 50.Yılında Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, s.415-429.

YÜCEER, İsa, "*Eserleri Bağlamında Said Nursi Kimliği*", Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur'da İnsan Tekemmülü Sempozyumu, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s.97-119.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	**Hasan ÇİFTÇİ**
Doğum Yeri	**Solhan/BİNGÖL**
Doğum Tarihi	**20/11/1984**

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	**Dicle Üniversitesi**
Fakülte	**İlahiyat Fakültesi**
Bölüm	**İlahiyat**

YABANCI DİL

Arapça	**Orta Seviye**

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	**Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı**
Görevi/Pozisyonu	**Memur**
Tecrübe Süresi	**10 Yıl**
Çalıştığı Kurum	**Milli Eğitim Bakanlığı**
Görevi/Pozisyonu	**Öğretmen/Müdür Yardımcısı**
Tecrübe Süresi	**5 Yıl**

İLETİŞİM

Adres	**İnalı Mah. Beşik Sok. Kendaloğlu Apt. No:27/3 Merkez BİNGÖL**
E-mail	**Hasanciftci1221@hotmail.com**